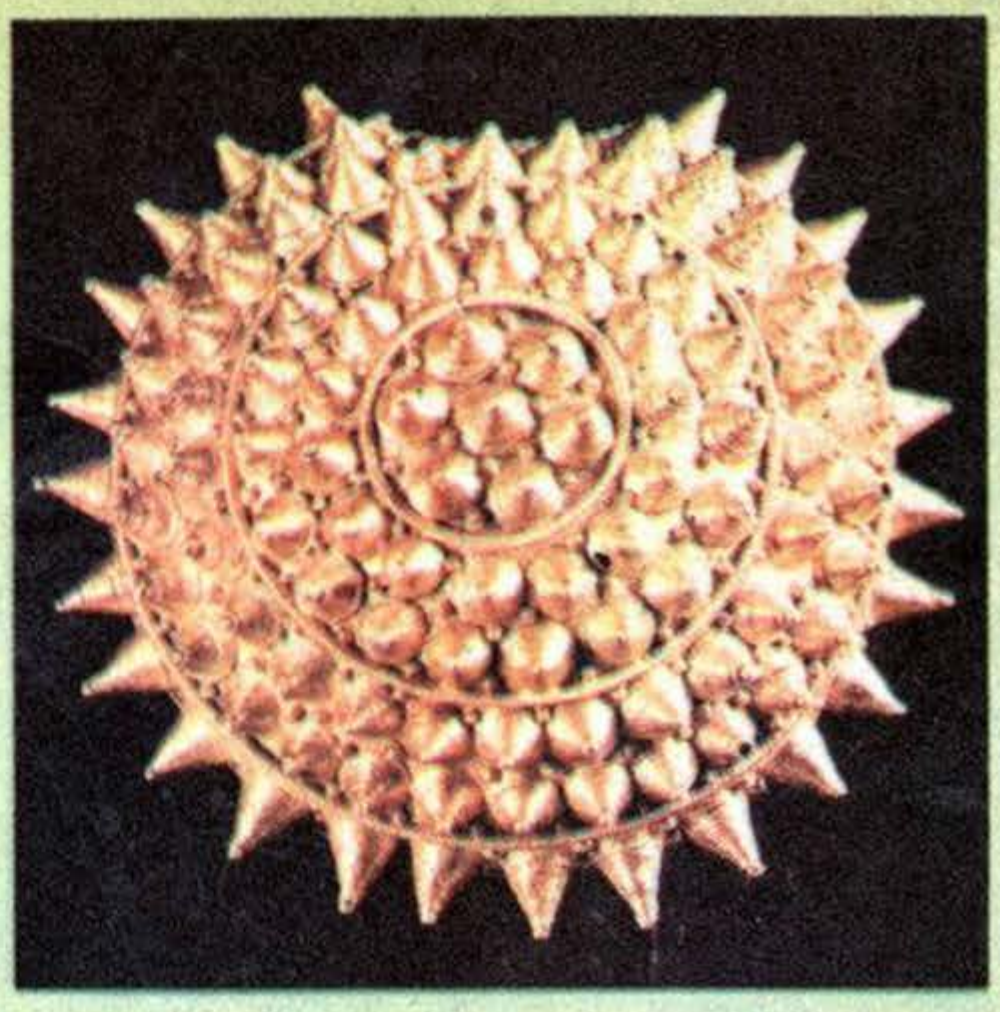

magazin istoric

ANUL XIX NR. 10 (223) OCTOMBRIE 1985

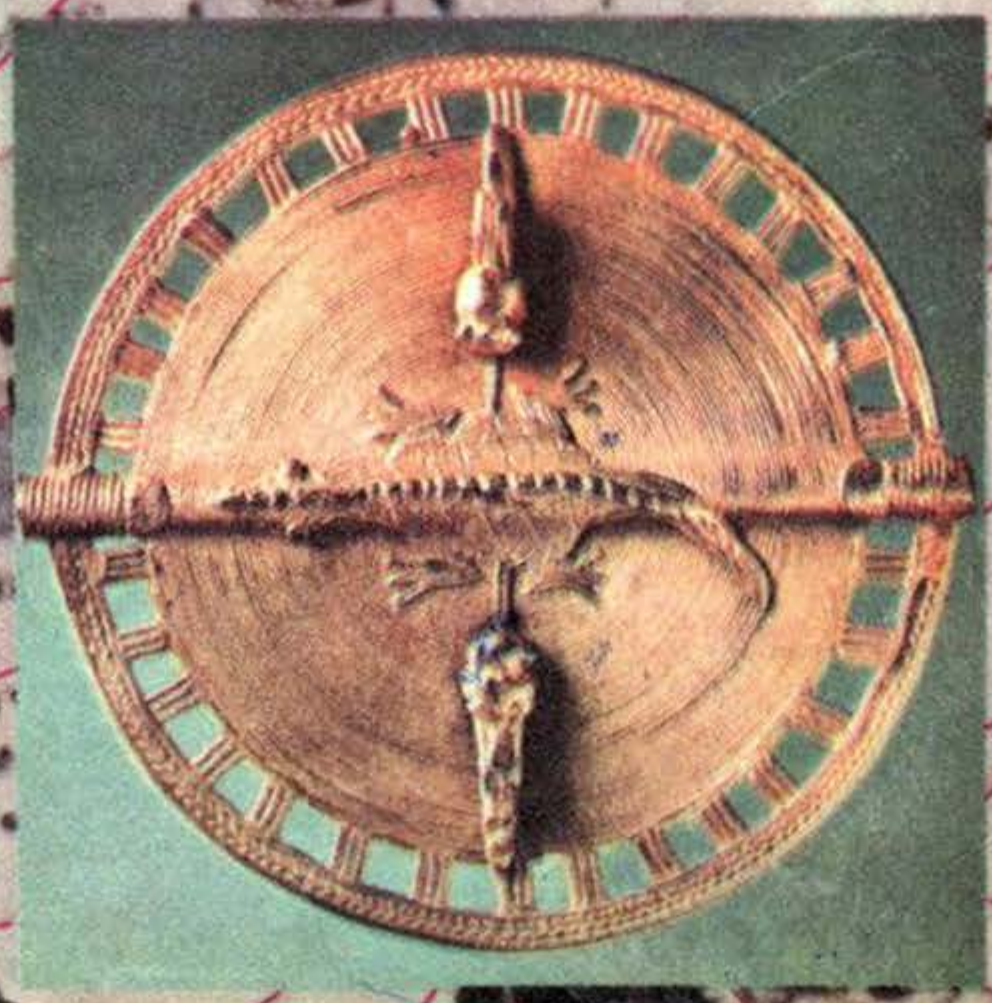

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XIX
Nr. 10 (223)
octombrie 1985

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CĂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

① ② ③ ④

SUMAR

Nürnberg 1502. Viaţa şi faptele lui Ştefan cel Mare într-o primă cronică străină:
I.C. Chiţimia 2

Stema voievodului Litovoi:
Maria Dogaru 6

Constantin Brîncoveanu şi Vlad Ţepeş pe o pictură pe sticlă din veacul trecut:
Mihaela Neagoe 7

Comori de artă românească la Muzeul Vatican:
Ion Dumitriu-Snagov 8

● **Odiosul Diktat de la Viena (III):** *Mircea Muşat*...9 ● **Sinistra noapte (III):** *M. Manoilescu*... 10 ● **Totul s-a petrecut fulgerător:** *Valer Pop*... 18

Cavaleri ai Ordinului „Mihai Viteazul" în războiul antihitlerist:
Fl. Marinescu 21

Tezaurul de la Sucidava-Izvoarele:
Adrian Rădulescu, Traian Cliante 30

Pe urmele strămoşilor (IV):
Ion Popescu-Puţuri 33

Însemnările lui Grigore Gafencu (IV):
Costin Murgescu, Ştefan Lache 36

În Bucureşti, acum 50 ani 46

● **Cei patru cai de aur ai Veneţiei:** *Radu Ion Popescu*... 24 ● **Marchizul Cai şi minunata zhi:** *Ana Budura*...25 ● **Sigiliile chinezeşti de la Arad — între artă şi utilitate:** *Ileana Hogea-Velişcu, Ioan Popovici*...28 ● **Misiuni periculoase (III):** *A. Cecil Hampshire, Felicia Antip*...41 ● **Garbo redivivus:** *Eugen Preda* ...45 ● **În Africa, imperii medievale ale aurului:** *Stelian Brezeanu*...50 ● **Andreas Hofer — eroul Tirolului:** *Mihai Manea*...54 ● **Santorin — Pompeiul Egeei:** *Ana Maria Şerbănescu, Ioan Ionel*...57

● **Cărţi sosite la redacţie**... 22 ● **Concursul Magazin istoric: Victoria**... 23 ● **Poşta Magazin istoric**... 62. ● **Clio zîmbeşte**... 62

COPERTELE NOASTRE

① Mărturii ale civilizaţiei africane din timpul evului mediu: inel de cult din bronz aurit şi cercel din aur, purtat la curtea regală (în partea de sus); pandantiv din aur decorat cu imaginea unui crocodil, considerat animal sacru (toate provenind din Ghana) şi un detaliu dintr-o hartă ce redă celebrul pelerinaj la Mecca al împăratului Mansa Musa (**Imperii medievale ale aurului**, p. 50)

② Celebru grup statuar de pe Basilica San Marco, înainte de restaurare (**Cei patru cai de aur ai Veneţiei**, p. 24).

③ Amintirea marilor voievozi ai Ţării Româneşti care s-au ridicat şi în apărarea drepturilor românilor transilvăneni a dăinuit sub multiple forme în conştiinţa acestora. În imagine, Constantin Brîncoveanu şi Vlad Ţepeş într-o pictură realizată la 1886 de ţăranul Savu Moga din Arpaşu de Sus. Artist autodidact, acesta s-a ilustrat prin conţinutul laic imprimat picturilor sale pe sticlă, conţinut ilustrat în tabloul din imagine şi prin prezenţa unui păstor ce cîntă din fluier, a unor soldaţi în uniformele vremii ş.a. (**Constantin Brîncoveanu şi Vlad Ţepeş pe o pictură pe sticlă din veacul trecut**, p. 7)

④ Piese din argint aurit descoperite la Sucidava-Izvoarele. Ele fac parte din multitudinea de obiecte ce atestă înfloritoarea civilizaţie dezvoltată pe pămîntul ţării în primul mileniu al erei noastre şi, totodată, puternicele legături comerciale şi culturale întreţinute de locuitorii de la Dunărea de Jos cu diferite zone ale Imperiului bizantin (**La Sucidava-Izvoarele: un depozit de vase de argint**, p. 30)

„O, bărbat glorios şi victorios, care ai biruit pe toţi regii...
Om fericit, căruia soarta i-a hărăzit cu multă dărnicie toate darurile.
Căci pe cînd altora le-a dat numai unele însuşiri
şi anume unora prudenţă împreunată cu şiretenie,
altora virtuţi eroice şi spirit de dreptate, altora biruinţă contra duşmanului,
numai ţie ţi le-a hărăzit la un loc pe toate.
Tu eşti drept, prevăzător, isteţ, biruitor contra tuturor duşmanilor.
Nu în zadar eşti socotit printre eroii secolului nostru".
Aceste înflăcărate cuvinte de admiraţie aparţin cronicarului polon Miechowski
şi ele sînt adresate lui Ştefan cel Mare, domnitorul care, prin politica sa înţeleaptă,
prin vitejia cu care şi-a apărat pămîntul ţării,
prin amploarea relaţiilor pe care le-a stabilit cu statele şi suveranii timpului,
devenise o personalitate proeminentă a epocii sale,
elogiat de oameni politici şi cărturari ai vremii.
„Faptele tale săvîrşite cu înţelepciune şi vitejie contra turcilor infideli,
inamicii comuni, au adus atîta celebritate numelui tău,
încît eşti în gura tuturor şi eşti, în unanimitate, foarte lăudat",
îi scria voievodului român papa Sixt IV. Iar cronicarul ungur Miklos Istvánffi sublinia,
la rîndul său, calităţile militare ale domnitorului:
„Prin ştiinţa militară şi faptele săvîrşite în război a fost renumit şi sărbătorit toată viaţa".

Nürnberg 1502

VIAŢA ŞI FAPTELE LUI ŞTEFAN CEL MARE ÎNTR-O PRIMĂ CRONICĂ STRĂINĂ

Prof. univ. dr. I. C. CHIŢIMIA

Unanimă apreciere europeană

Veştile deosebitelor fapte de arme repurtate de domnitorul Moldovei pătrundeau pe diferite căi în toate colţurile Europei: la curtea regilor Poloniei şi Ungariei, la cea a marelui cneaz al Moscovei sau în serenissima republică a Veneţiei, inclusiv prin solii trimişi de marele oştean şi marele diplomat care se străduia să realizeze un front împotriva primejdiei comune — Imperiul otoman. Negustătorii şi călătorii vremii furnizau şi ei preţioase ştiri despre locuitorii de la Carpaţi, Dunăre şi Mare şi despre viteazul lor conducător. Ecoul marilor fapte răzbătea, de asemenea, şi avea să fie păstrat de-a lungul veacurilor, prin scrierile timpului — cronici şi letopiseţe. Este, de altfel, deosebit de semnificativ faptul că începuturile literaturii istorice româneşti coincid cu domnia lui Ştefan cel Mare, acum punîndu-se bazele unei bogate tradiţii care va ajunge la deplină împlinire prin scrierile marilor cronicari Ureche, Costin şi Neculce.

Redactate la curtea voievodului sau în directă legătură cu aceasta (în scriptoriile marilor mănăstiri, care, totodată, dispunînd de biblioteci şi cărturari învăţaţi, erau şi lăcaşuri de cultură), cronicile domniei lui Ştefan cel Mare (*Letopiseţul de la Bistriţa*, *Letopiseţul de la Putna*) prezentau posterităţii istoria românilor de la răsărit de Carpaţi, lupta lor pentru independenţă şi dăinuire fiind cunoscute şi apreciate de românii de

pe întreg spațiul locuit de ei. Aceste scrieri se bucurau de interes și printre contemporani, în diferite țări ale Europei, lucrări cu referiri la istoria românilor traduse sau prelucrate în limbi de circulație europeană, după letopisețele interne, fiind prezente în biblioteci de peste hotare. În culegerea de cronici de la curtea cneazului Moscovei, *Voskresenskaia Lietopis*, de exemplu, se află integrată și o *Cronică moldo-rusă* (numită așa pentru că e scrisă în limba rusă), alcătuită în vremea urmașilor lui Ștefan cel Mare (poate în timpul lui Petru Rareș). De asemenea, în diferite biblioteci din Polonia se află, în mai multe copii manuscrise, o *Cronică moldo-polonă*, alcătuită în limba polonă prin anul 1564 (ultimele evenimente datează din acest an), în care domnia lui Ștefan cel Mare este pe larg prezentată. Și tot ca o dovadă a interesului pe care istoria românească îl avea în contextul istoriei popoarelor vecine să notăm și existența unei *Cronici sîrbo-moldovenești*, care reliefează lupta comună a popoarelor din această parte a Europei împotriva primejdiei otomane, cu o serie de referiri și la domnia lui Ștefan cel Mare.

Necurmata luptă pentru neatîrnarea țării

Cea mai veche dintre aceste mărturii externe ale glorioasei domnii — dedicată exclusiv domniei lui Ștefan cel Mare — este însă o cronică alcătuită în anul 1502, în limba germană și care se află în prezent la Biblioteca de Stat din München, intitulată *Cronica scrisă pe scurt a lui Ștefan, din mila lui Dumnezeu voievod al țărilor Moldovei și Valahiei* sau, cum a rămas în istoriografie, *Cronica moldo-germană*.

După cum se menționează chiar pe pagina de titlu, textul cronicii a fost terminat de scris în ziua de 28 aprilie, anul 1502. Cronica conține — potrivit practicii vremii — o înșiruire cronologică a principalelor evenimente din domnia lui Ștefan, începînd cu anul urcării pe tron, 1457, și pînă în 1499 februarie, cînd domnitorul pune pe fugă o oaste turco-polonă.

Cronica consemnează eforturile domnitorului de a asigura neatîrnarea țării, luptele pe care le-a purtat, pentru păstrarea independenței, cu otomanii, ungurii și polonii. Astfel, se subliniază biruința lui Ștefan de la Vaslui[1], din 1475, „în luna ianuarie, în ziua de 10, într-o joi" cînd, prin iscusință tactică și vitejie, moldovenii au învins pe „Hadîm Suleiman pașa" și oastea sa „cam la o sută de mii de mulți... încît turcul abia putu scăpa".

În anul următor, la 26 iulie 1476, Ștefan a înfruntat puternica oaste a sultanului Mahomed II, la Valea Albă — Războieni[2]. Copleșit de numărul mare de inamici, Ștefan a fost nevoit să se retragă din calea lor, dar cronica subliniază faptul că izbînda otomanilor nu

„...veni un boier călare cu numele Purece, care recunoscu pe Ștefan Vodă", consemnează, între altele, Cronica din 1502. de la Nürnberg, un cunoscut episod din bătălia de la Șcheia (6 martie 1486). Aprodul Purece, tablou de Th. Aman

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 1/1975; 7/1976.

era decisivă: „[Sultanul] îi arse aproape țara toată, dar nu putu să-i ia nici o cetate. Asedie împăratul și o cetate cu numele Neamț; iar cei din cetate traseră în tunul cel mare și împușcară și pe meșterul tunar. Atunci împăratul plecă. Dară Ștefan vodă adună din nou o oaste ca la 16 000 oameni și se arătă turcilor; turcii crezură că el ar fi dobîndit ajutor de la poloni sau de la unguri și fugiră spre casă, totuși le smulse Ștefan vodă mulți luptători".

Pentru anul 1479 este amintită construirea cetății Chilia Nouă pe malul stîng al Dunării „cu 8 sute de meșteri zidari și 17 mii de lucrători. În aceeași lună [iunie] în ziua de 16, născu doamna lui Ștefan pe fiul lor [Bogdan-Vlad, urmașul lui Ștefan cel Mare la tron]".

Relatările din cronică cuprind, de asemenea, bătălia de la Codrii Cosminului, „în ziua de 17 octombrie [cînd] li se întîmplă polonilor o mare nenorocire în Codrul Cosminului, încît regele [Ioan Albert] scăpă cu puțină oaste după cum e cunoscut tuturor vecinilor". În fine, la începutul lui 1499. ultimul episod al cronicii relatează victoria, pe Prut, împotriva unei armate otomane ce se întorcea din Polonia.

Deși laconice, relatările conturează un portret sugestiv al domnitorului, ca om de acțiune, hotărît, nedînd înapoi în fața primejdiei. Multe informații cuprinse în cronică sînt relevante pentru dimensiunile europene ale politicii lui Ștefan cel Mare. Astfel, la anul 1474 „luna lui februarie" ni se relatează despre ocuparea cetății Caffa (fortăreața genoveză din Crimeea) de către otomani care au jefuit bogata așezare comercială: „încărcară 32 de corăbii mari cu pradă și cu comori mari și în ultima corabie 12 feciori de orășeni". În largul mării, genovezii au reușit să scape de însoțitorii lor și „să ducă toate corăbiile la Chilia". Aici „veni Ștefan vodă cu oamenii lui. cu 400 de care și luară toate averile cu tineri cu tot și le duseră la Suceava; iară domnul dete găzduire tinerilor în Suceava", veste ce a ajuns în Italia, la Genova și Veneția ai cărei locuitori „se bucurară mult de aceasta". Ștefan vodă i-a eliberat pe toți cei care fuseseră luați în robie, îngăduindu-le să se întoarcă în patria lor. „Mulți dintre dînșii — precizează însă cronica — au rămas în Suceava, care și astăzi ar mai fi acolo".

Ca un veritabil suveran, domnitorul a refuzat toate insistențele sultanului de a-i fi înapoiate comorile sau prizonierii. Procedînd astfel, Ștefan punea, totodată, bazele viitoarelor sale alianțe în lupta antiotomană. căci era de așteptat ca, la rîndul lor, puterile navale italiene să-l sprijine pe voievod în rezistența sa antiotomană.

„Biografia" unui manuscris

Cum se poate deduce din multe amănunte cuprinse în cronică, autorul era un bun cunoscător al evenimentelor petrecute în Moldova. Cine a scris-o, cînd și în ce împrejurări a ajuns ea în Germania? Iată întrebări incitante atît pentru reconstituirea „biografiei" acestei importante scrieri medievale, cît și pentru refacerea unui tablou al relațiilor pe care țara românească a Moldovei le întreținea

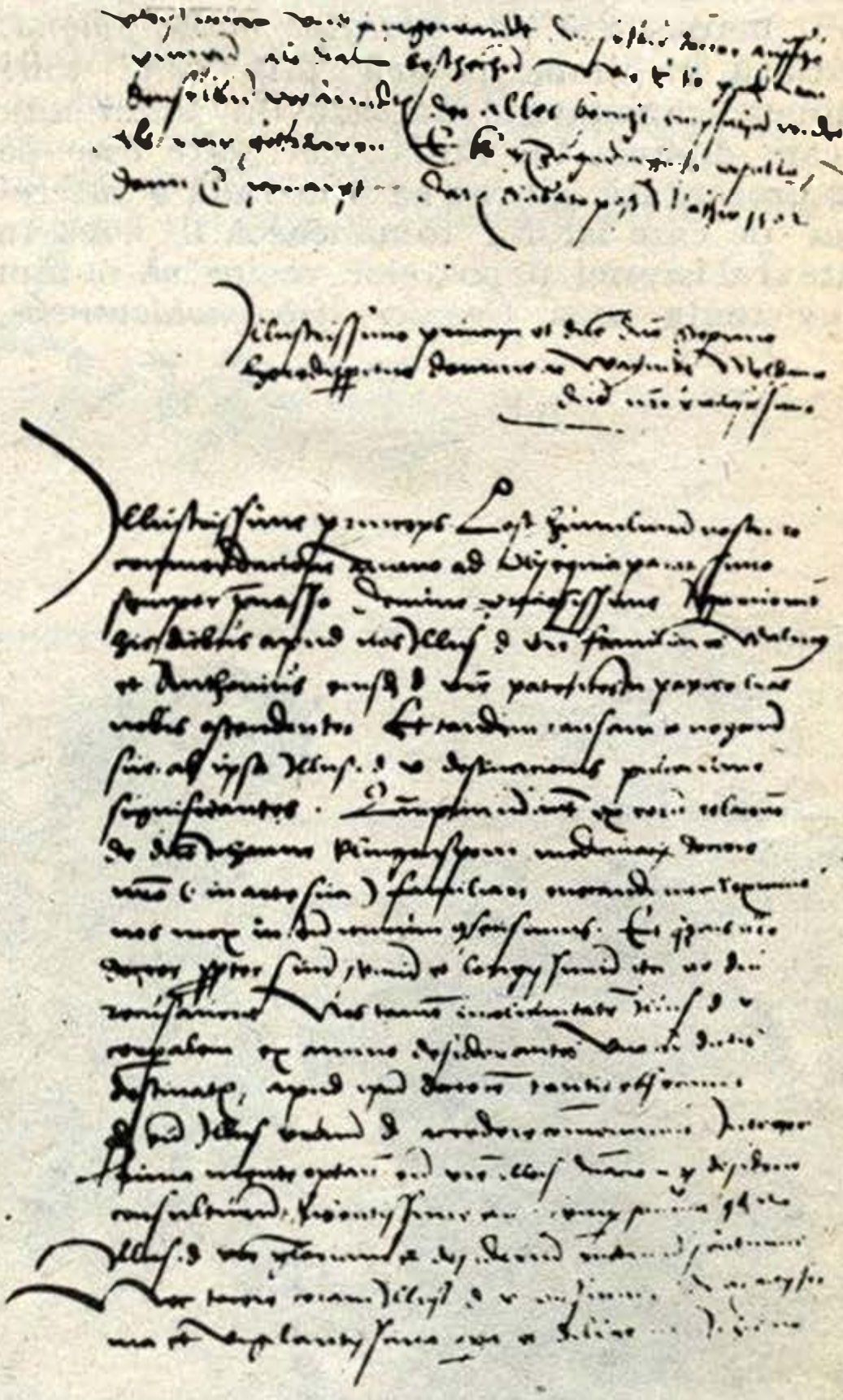

Scrisoare din 1502 a negustorilor din Nürnberg către Ștefan cel Mare

cu țările europene ale epocii. Pentru a le cunoaște mai îndeaproape sînt necesare unele informații privind descoperirea cronicii și opiniile exprimate de cei ce au studiat-o.

Cronica moldo-germană a fost identificată cu trei sferturi de secol în urmă (mai exact în 1911) de istoricul polon Olgierd Górka, în fondurile Bibliotecii de stat din München (celebra instituție Bayerische Staatsbibliothek, care adăpostește și alte valoroase realizări artistice și culturale ale epocii lui Ștefan cel Mare). În 1929, Górka a făcut o comunicare asupra manuscrisului la Academia polonă de științe, iar în anul următor și în cadrul Academiei române. În 1931, a apărut prima ediție (polonă) a cronicii, iar în anul 1936 *Revista istorică română* (nr. V-VI) a

publicat și o primă traducere românească, din păcate cu multe erori și confuzii.

Ne-am ocupat și noi de cercetarea acestei cronici, deosebit de importantă pentru istoria noastră, alcătuind un studiu despre ea în 1939 (*Cronica lui Ștefan cel Mare* în *Cercetări literare*, buletinul Seminarului de istoria literaturii române vechi). În 1942, am tipărit o ediție critică în colecția *Texte de literatură veche românească*, colecție ce apărea sub îngrijirea profesorului nostru N. Cartojan.

O ultimă editare a cronicii a fost dată de P.P. Panaitescu în cadrul corpusului de *Cronici slavo-române*, în anul 1959.

Cum a ajuns cronica în Germania? Olgierd Górka opina că această scriere ar fi fost redactată pe baza cronicii de curte a lui Ștefan cel Mare, de către pîrcălabul Herman și ar fi fost dusă în Germania de o solie moldovenească, trimisă să caute un medic pentru rana de la picior căpătată de voievod. Episodul rănirii sale este, de altfel, consemnat și în cronică, în legătură cu asediul Chiliei din anul 1462: „în luna lui iunie, în ziua de 22, veni Ștefan vodă la Chilia și nu putu s-o cucerească; numai fu împușcat cu o pușcă la glezna stîngă".

N. Iorga a exprimat altă părere, atribuind scrierea cronicii unui sas din Baia, care ar fi tradus un letopiseț de la curtea lui Ștefan, scris în slavonește sau românește. P.P. Panaitescu considera, la rîndul său, că autorul ar fi fost un german de la curtea lui Ștefan și că scrierea ar fi fot trimisă la Nürnberg prin amintita solie. S-au mai pronunțat asupra cronicii Dan Simonescu, Constantin C. Giurescu, precum și, în ultimele decenii, cercetători din mai tinerele generații.

În ce ne privește, pornind de la o seamă de considerații expuse și în studiul din 1939 și în ediția din 1942, sîntem de părere că scrierea a ajuns în Germania prin intermediu polon. Părerea e susținută de faptul că, înainte de a ajunge la Biblioteca din München, manuscrisul s-a aflat în biblioteca unui cunoscut umanist german al vremii, om de vastă cultură, Hartmann Schedel (1440-1514).

Născut la Nürnberg, Schedel s-a format în spiritul umanismului german, sădit aici de Enea Silvio Piccolomini (1405-1464) — viitorul papă Pius II —, cărturarul în ale cărui scrieri românii și istoria lor au fost amintiți în repetate rînduri. Schedel și-a făcut studiile la Leipzig, luîndu-și licența în drept, medicină, teologie, după care și-a continuat pregătirea la Padova, apoi la Veneția. După 1466 s-a reîntors la Nürnberg, unde, pasionat de lecturi și informații din cele mai diverse domenii, și-a alcătuit o bogată bibliotecă în care a reunit scrieri dintre cele mai reprezentative ale Umanismului și Renașterii, alcătuind el însuși o *Cosmografie* universală de înaltă erudiție.

Alături de tipărituri, biblioteca lui Schedel surprindea multe opere sub formă de manuscrise, între acestea aflîndu-se și lucrări cu o largă circulație în evul mediu răsăritean (unele pătrunzînd și în cultura română): *Alexandria*, *Varlaam și Ioasaf*, *Războiul Troiei* etc. Achiziționarea *Cronicii lui Ștefan cel Mare* trebuie pusă în legătură cu dorința lui Schedel de a-și reedita *Cosmografia* în care intenționa să lărgească partea consacrată Europei sud-estice, mai săracă în informații. El a venit în contact cu scrierile în care era vorba despre români prin intermediul unor umaniști italieni, ca Poggio Bracciolini și Enea Silvio Piccolomini, care în cărțile lor au pus în circulație date privind originea daco-romană a românilor. Schedel a folosit aceste informații într-o lucrare a sa tipărită la Nürnberg în 1493, *Liber chronicarum*, în care reproduce un întreg citat din Piccolomini, referitor la originea românilor și la disputele dintre Dănești și Drăculești pentru tronul Valahiei.

În 1489-1490, Schedel s-a aflat la Cracovia, unde a venit în contact cu personalități culturale proeminente, ca învățatul Philippo Buonaccorsi, care, împreună cu cronicarul Jan Dlugosz, fusese mentorul fiilor regelui Cazimir. Prin intermediul lui Buonaccorsi, Schedel a cunoscut scrierile lui Dlugosz, cel dintîi cronicar polon care furnizează știri despre istoria românilor, admirînd vitejia lui Ștefan cel Mare, pe care îl socotea „cel dintîi între principii lumii... cel mai vrednic să i se încredințeze... funcțiunea de comandant și conducător contra turcilor". De altfel, Buonaccorsi însuși era interesat de voievodul moldovean. Între scrierile sale se aflau două lucrări (editate abia în 1519 deci după moartea lui Schedel) în care se vorbea de luptele antiotomane ale românilor, într-una din ele aducîndu-se laude lui Ștefan cel Mare pentru acțiunile sale. Ambele lucrări (deși nepublicate la data respectivă) se află menționate într-o listă bibliografică a lui Schedel, dovadă că acesta le consultase în manuscris.

Interesul lui Schedel pentru istoria românilor este ilustrat de prezența în biblioteca sa și a altor lucrări: *Cronica Hungarorum*, cea dintîi tipăritură din Ungaria, în care cinci capitole se referă la istoria noastră, și o scriere germană despre Vlad Țepeș, numit „Dracola waidé". În acest cadru de preocupări, Ștefan cel Mare apărea ca o personalitate politică de prim rang, care era firesc să-i rețină atenția în mod deosebit lui Schedel. Avînd în vedere legăturile personale pe care umanistul german le avea în Polonia, precum și interesul său particular pentru istoria românilor, nu e greu de presupus că a putut să-și procure o cronică a domniei lui Ștefan cel Mare.

Fără a avea date sigure asupra drumului urmat de *Cronica lui Ștefan cel Mare* de la Suceava pînă la Nürnberg, existența ei în biblioteca unui cunoscut cărturar german contemporan domnitorului român constituie o mărturie elocventă a interesului cu care faptele sale erau urmărite în lumea europeană a secolelor XV și XVI.

Stema voievodului Litovoi

Dr. MARIA DOGARU,
Arhivele Statului Bucureşti

„Un cîmp de brîuri, alternînd roşu şi aur, peste care se suprapun două labe de leu". Aceasta era descrierea uneia dintre reprezentările aparţinînd „regelui Valahiei" identificată într-un armorial anonim englez, alcătuit la începutul sec. XV.

Încă în anul 1926, această stemă a fost prezentată, ca un fapt deosebit, în *Encyclopaedia Britannica*, dar ea nu a fost analizată în mod deosebit de oamenii de ştiinţă. Motivul? Armorialul în care a fost cuprinsă fusese realizat în sec. XV, în timpul domniei regelui Henric VI (1421-1471). În chip firesc, s-a presupus că stemele cuprinse în acest armorial reprezentau blazoane contemporane alcătuirii sale, adică din prima jumătate a sec. XV. Or, în acea vreme ţările române de dincoace de Carpaţi — atît Moldova cît şi Muntenia — aveau steme bine statornicite, cunoscute şi recunoscute ca atare în lumea feudală a timpului. În aceste condiţii, s-a apreciat că blazonul a cărui descriere am făcut-o mai sus constituia o ficţiune a autorilor respectivului armorial.

Iată însă că o recentă descoperire este de natură să redeschidă discuţia în jurul originii şi semnificaţiei acestei steme. În urma cercetării unei culegeri de blazoane alcătuită în a doua jumătate a sec. XIII (aproximativ între 1250 şi 1285) de către francezul Vijimberger, au fost identificate de asemenea două steme, asemănătoare între ele, şi atribuite, „regelui" Valahiei. Cea dintîi cuprinde un scut triunghiular încărcat cu brîuri de mici dimensiuni, alternînd roşu şi aur; cea de-a doua se deosebeşte de prima prin faptul că peste brîurile identic colorate s-au plasat desenele a două labe de leu încrucişate. Comparînd reprezentările din cele două izvoare se deduce cu uşurinţă faptul că stemele incluse în armorialul englez erau preluate din culegerea de steme datorată heraldistului francez, constituiau deci blazoane reale aparţinînd unei căpetenii de pe meleagurile noastre. Elementele însumate în blazoanele atribuite „regelui valah" nu constituie apa-

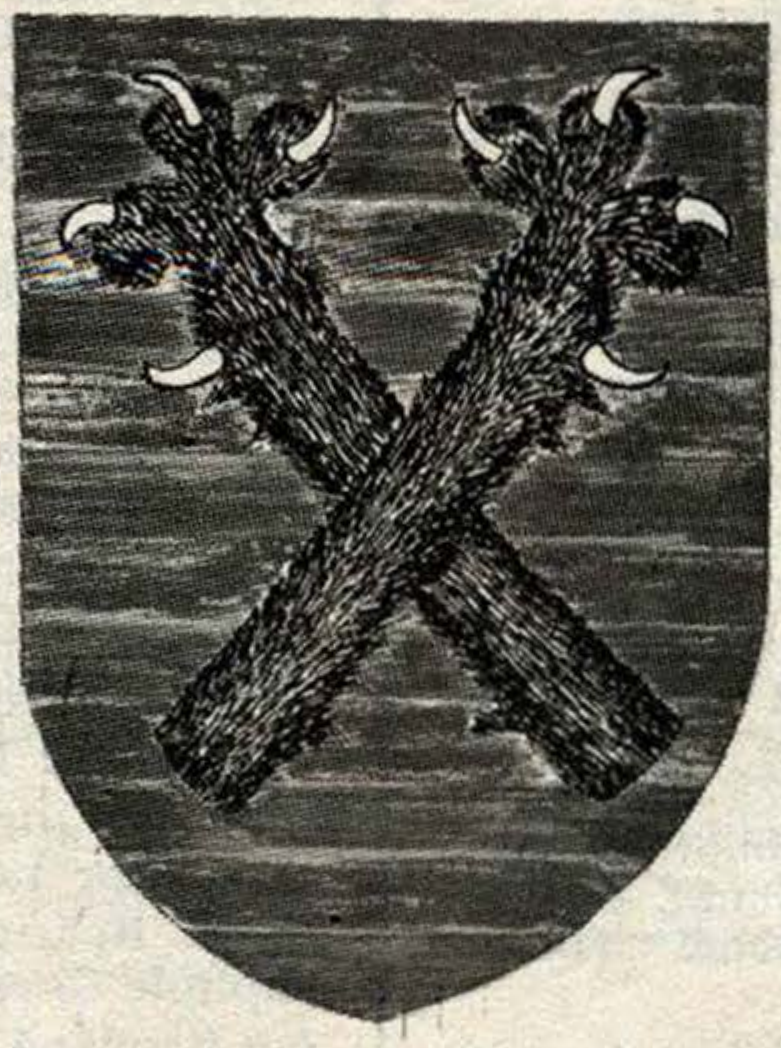

riţii izolate. Integrîndu-se patrimoniului heraldic românesc, ele se regăsesc — desigur în forme evoluate — în diferite sigilii şi steme realizate de-a lungul vremii. Aşadar, departe de a constitui ficţiuni, ele atestă o tradiţie a respectivelor însemne heraldice.

În legătură cu aceste steme două sînt aspectele esenţiale ce urmează a fi elucidate: mai întîi, cine poate fi personajul desemnat sub genericul „Le roi de Blaqui"? Şi, în al doilea rînd, care este semnificaţia cuprinderii acestei steme într-un armorial din a doua jumătate a sec. XIII şi într-o ţară — Franţa — care la epoca respectivă deţinea, de secole, întîietatea în ceea ce priveşte evoluţia fenomenului heraldic?

Pentru a răspunde la prima întrebare, se cuvine precizat că de la apariţia sa, heraldica s-a condus după legi severe, în virtutea cărora culorile şi însemnele aveau o semnificaţie precisă. Astfel, cele două culori aflate pe stema în cauză — aur şi roşu — semnifică în limbaj cromatic puterea, suveranitatea, independenţa. Aşadar, adoptînd pe stema sa aceste culori, *Le roi de Blaqui* a ţinut să sublinieze tocmai aceste atribute ale ţării pe care o conducea, concluzie întărită şi de celălalt motiv de pe stemă — labele de leu încrucişate — care simboliza, de asemenea, puterea.

Ce căpetenie politică şi militară românească va fi dorit — în a doua jumătate a sec. XIII — să sublinieze aceste caracteristici prin intermediul stemei? Dintr-un extrem de important document — Diploma cavalerilor ioaniţi[1] — emis la 2 iunie 1247 cunoaştem configuraţia politică a teritoriului de la sud de Munţii Carpaţi. Conform respectivului document, la jumătatea sec. XIII aici se întindeau mai multe formaţiuni politice: voievodatele lui Seneslau şi Litovoi şi cnezatele lui Ioan şi Farcaş. Cele două cnezate par să se fi aflat într-o situaţie de dependenţă mai pronunţată faţă de regatul ungar, în vreme ce voievodatele (dintre care cel al lui Litovoi se întindea şi la nord de Carpaţi, în actuala Ţară a Haţegului) se aflau sub suzeranitatea mai mult nominală a Arpadienilor. Faptul că pe blazonul „regelui Valahiei" apar culori semnificînd îndeobşte suveranita-

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1976.

tea, independența, exclud ipoteza ca stema în discuție să fi fost concedată de către regele Ungariei. Culorile folosite în compunerea blazonului „regelui vlah" — aurul și roșul — atestă o dată în plus faptul că nu poate fi vorba de o stemă concedată în cadrul relațiilor de vasalitate, deoarece legile heraldicii nu îngăduiau vasalului să utilizeze culori ce individualizau pe suveran. Așadar, ea era rodul inițiativei unui personaj localnic. Cînd și a cui anume?

Din informațiile furnizate de documente reiese că un astfel de moment s-a petrecut în anii 1272-1273, cînd, profitînd de fărîmițarea internă din sînul regatului Ungariei, voievodul Litovoi a refuzat să mai recunoască suzeranitatea maghiară. Este deci posibil ca în această perioadă, tocmai pentru a sublinia noua situație în care se găsea față de regatul ungar, voievodul Litovoi să fi adoptat o stemă care să semnifice independența și suveranitatea formațiunii politice conduse de el.

Situația s-a perpetuat vreme de mai mulți ani, pînă în 1276-1277, cînd, între oastea lui Litovoi și oastea nobiliară maghiară a avut loc o ciocnire, pentru aducerea nesupusului vasal la ascultare. Cum se știe, Litovoi a căzut pe cîmpul de luptă, iar fratele său, Barbat, a fost luat prizonier și obligat să plătească răscumpărare o importantă sumă de bani.

Stema pe care o atribuim voievodului Litovoi capătă, așadar, o semnificație deosebită în istoria heraldicii românești. Iar includerea ei într-un izvor atît de important pentru cunoașterea fenomenului heraldic european într-o epocă crucială pentru evoluția teritoriilor de la sud de Carpați are, de asemenea, o importanță aparte. Este foarte posibil ca atitudinea voievodului român, hotărîrea cu care a luptat pentru dobîndirea independenței sale să fi atras atenția lumii cavalerești, atît de înclinată spre evidențierea faptelor de glorie și obișnuită să-i reprezinte printr-un simbol heraldic pe cei care se remarcau într-o asemenea luptă.

Devansînd cu mai mult de o jumătate de secol celelalte reprezentări heraldice românești, stema voievodului Litovoi — „Le roi de Blaqui" — se înscrie, totodată, ca o consemnare a realităților românești în configurația europeană din a doua jumătate a sec. XIII.

Constantin Brîncoveanu și Vlad Țepeș

pe o pictură pe sticlă din veacul trecut

Colecția de pictură țărănească pe sticlă a Muzeului satului și de artă populară cuprinde, între piesele sale reprezentative, o icoană din anul 1886, reprezentînd „Nașterea". Autorul ei, cum rezultă din inscripția de la baza tabloului, este „zugrav Savu Moga din Arpașul de Sus".

De la Savu Moga ne-au rămas și alte picturi pe sticlă cu tematică religioasă. Țăran autodidact, cu un dezvoltat simț al culorii și cu interesante puneri în scenă, pictorul din Arpașul de Sus s-a făcut remarcat printr-o serie de „licențe compoziționale": personajele sînt adesea îmbrăcate în costume populare specifice zonei, în imagini apar personaje ce sugerează culoarea locală etc., deci o serie de elemente laice, în detrimentul celor religioase.

Și în această icoană, subiectul religios este tratat sumar. Elementul principal al compoziției îl constituie registrul de mijloc, unde apar, de la stînga la dreapta, un tînăr îmbrăcat în surtuc alb ardelenesc, un personaj redat bust, cu capul supradimensionat, apoi două personaje în dialog, primul îmbrăcat ardelenește, al doilea în straie austriece, un alt personaj, de asemenea, cu capul supradimensionat.

Dintre acestea, în mod deosebit, reținem atenția cele două personaje desenate numai bust, cu trăsături și vestimentație ce amintesc pe domnitorii Țării Românești Constantin Brîncoveanu și Vlad Țepeș.

Ambii domnitori au avut — precum se știe — un rol important și în viața românilor din Țara Bîrsei și Făgărașului. Vlad Țepeș le-a apărat drepturile împotriva patriciatului săsesc, la jumătatea veacului XV, iar Constantin Brîncoveanu — ctitor al mănăstirii de la Sîmbăta de Sus — i-a sprijinit într-un moment de cumpănă, în care unirea cu Roma (1698) prezenta pentru românii din zonele menționate, ca pentru toți transilvănenii, primejdia deznaționalizării. De altfel, locuitorii din această parte a Transilvaniei s-au opus cu dîrzenie amintitei uniri: „Făgărașu și Brașovu cu satele de prin prejur nu s-au supus" — consemna un act contemporan.

Cît privește cele două personaje în dialog, din centrul imăginii, ele ar putea fi David Corbea „ceaușul spătăresc din Ungrovlahia" — cunoscut dregător al lui Brîncoveanu originar din Brașov — și, respectiv, un demnitar al Imperiului habsburgic din perioada lui Leopold II.

Realizat în 1886, într-un moment de avînt al luptei românilor transilvăneni împotriva dominației străine, tabloul lui Savu Moga evocă, așadar, via amintire pe care românii din această parte a țării o păstrau unor mari personalități ale istoriei românești și exprimă totodată, în chip plastic aspirațiile românilor de unitate și independență.

Mihaela NEAGOE

Comori de artă românească la Muzeul Vatican

„MADONA" CU IE

Dr. ION DUMITRIU-SNAGOV

Între comorile de artă și cultură adăpostite de prestigioasa Bibliotecă Apostolică a Vaticanului se află și numeroase realizări de sorginte românească, ajunse de-a lungul anilor și în împrejurări dintre cele mai diferite în această instituție, ca, de altfel, în multe alte mari instituții culturale ale lumii. Din noianul de creații românești, ne-am oprit în cele ce urmează asupra monuscrisului cunoscut îndeobște după cota sa: Vatican Romeno 6.

Este un Prăznicar (carte a marilor sărbători de peste an) scrisă cu litere chirilice și alcătuită după ritualul ortodox, folosind cronologia după stil bizantin — adică începînd cu sărbătoarea lui Simion Stîlpnicul (prăznuită la 1 septembrie) și încheindu-se cu Adormirea Fecioarei (15 august).

Manuscrisul este realizat într-o grafie simplă, foarte apropiată de aceea a primelor traduceri românești, aflate în vechile codice, datînd — după toate caracteristicile — de la începutul sec. XVIII. Alcătuit după un model slavonesc, limbă sacră de cult în acea vreme, textul este foarte important pentru istoria limbii române, deoarece se dovedește a fi o realizare la confluența graiurilor ei, fiind așadar o mărturie a unității acestei limbi, unitate care, după unirea principatelor realizată sub sceptrul lui Mihai Viteazul, era tot mai limpede exprimată în scrierile vremii.

Totodată, textul Prăznicarului probează un înalt grad de pregătire a preoților-practicanți, oglindind faptul că aceștia erau conștienți de saltul politic spre autonomie națională pe care îl făceau și prin intermediul acestor cărți românești: așa, de pildă, pentru a preîntîmpina reacția eventuală a unor forțe conservatoare care ar fi condamnat „erezia" de a înlocui limba sacră de ritual cu cea înțeleasă de cler și popor, cartea mai păstrează unele indicații rituale în slavonă, spre deosebire de o etapă mai tîrzie, care va marca izbînda deplină a limbii române și în acest gen de texte.

Cu tot acest tribut plătit tradiției și canoanelor epocii, textul cuprinde imagini și fapte de limbă de mare frumusețe, vădind talentul și înclinația spre poezie a celui care le-a alcătuit. Semnalăm doar cîteva dintre cele mai izbutite imagini: „a muncilor frumusețată" (fila 38 recto), „viforul năpăstilor" (fila 58 verso), „îngerii să mire... din izvoare pururea prea curătoare [veșnic tămăduitoare]" (fila 244 recto).

După caracteristicile de limbă, deducem că manuscrisul a fost realizat în Transilvania, în zona Dej-Gherla-Năsăud, de un autor care, din păcate, ne-a rămas necunoscut. Gradul de uzură, cu multe file deteriorate, denotă îndelungata sa folosire, care, nu a atenuat cu nimic strălucirea și prospețimea cernelurilor vegetale, care și-au păstrat întreaga vigoare a culorilor.

Pentru că, trebuie subliniat, importanța textului ca atare este mult depășită de valoarea artistică a cărții, demonstrată cu prisosință de miniaturile aflate în cuprinsul lucrării. Lucrate în peniță, într-un stil care amintește mult de măiestria pictorilor de icoane pe sticlă, în manuscris se află mai multe desene, între care, de cele mai multe ori, întîlnim chipul unei madone române, îmbrăcată însă nu în faldurile veșmintelor proprii unei astfel de reprezentări, ci în costumul popular — ie și fote — specific zonei năsăudene. În pofida simplității desenului, decorul amintește și el un peisaj tipic de sat românesc. Așadar, miniaturistul (care ni se dezvăluie ca un adevărat artist) a fost într-atît de mult atras de frumusețea portului popular românesc, încît nu a rezistat tentației de a-l transpune în desen; faptul nu este, de altfel, surprinzător, căci frumusețea portului popular românesc determinase elogiile unor călători: de la poetul Martin Opitz la Conrad Iacob Hiltebrandt, care menționaseră „miile de înfloriturî" de pe îmbrăcămintea româncelor.

Admirînd marșul gracil al peniței, privitorul capătă convingerea că artistul a transpus grafic portretistica idilelor lui Coșbuc, dîndu-le consistență prin sacralitate. Nimbul obișnuit a fost înlocuit cu delicate marame, asemănătoare celor purtate de sînziene în jocul solstițiilor de vară, iar fotele și iile abundă în înfloriturî și fluturi, așa cum, mai tîrziu, le va descoperi un Henri Matisse[1]. Am spune că este o fericită coincidență spirituală prezența acestui manuscris ce ne prezintă madone îmbrăcate în splendide ii românești, în sălile bibliotecii decorată cu frescele lui Rafael, autorul el însuși al nemuritoarelor madone ale Renașterii.

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1984.

30 august 1940

ODIOSUL DIKTAT DE LA VIENA (III)

Conf. univ. dr. MIRCEA MUȘAT

Sentința nedreaptă impusă României la Viena, la 30 august 1940, de către statele fasciste-revizioniste în favoarea Ungariei horthyiste, în urma căreia s-a rupt din trupul țării un teritoriu cu o suprafață de 42 350 km², locuit de 2 607 007 cetățeni, în majoritatea lor români, a provocat un puternic val de mînie și revoltă în întreaga țară. Dacă în conjunctura internațională existentă în acea vreme cercurile guvernante au fost nevoite să accepte cedările teritoriale din vara anului 1940, incluse în Diktatul de la Viena, în schimb, poporul român a refuzat de la început politica arbitrară a puterilor Axei și a Ungariei horthyiste. În numeroase centre s-au desfășurat mitinguri și demonstrații de protest împotriva odiosului act, cerîndu-se adoptarea unor măsuri ferme, printre care și recurgerea la lupta cu arma în mînă.

În condițiile în care puterile Axei, în favoarea propriilor lor interese războinice, au hotărît să sacrifice România, prin smulgerea cu forța a nord-vestului Transilvaniei și anexarea lui la Ungaria horthyistă, mișcările de masă antifasciste și antirevizioniste au dobîndit un caracter și mai hotărît, exprimînd voința unui întreg popor de a-și apăra drepturile istorice asupra pămîntului străbun, libertatea și independența patriei sale.

Deși nu au fost reprezentate în dezbaterile consiliilor de coroană, forțele democratice și antifasciste și-au făcut cunoscută de la început poziția față de diktatul fascist, pronunțîndu-se împotriva hotărîrii impuse cu brutale amenințări de cele două mari puteri fasciste, pentru apărarea granițelor și independenței României. În adunări spontane, organizate la Cluj, Brașov, București, Timișoara, Arad,

Delegaţii români consemnează (III)

În numerele trecute, fragmentele din însemnările lui M. Manoilescu relatau desfășurarea convorbirilor pe care ei, în calitate de ministru de externe, și primul ministru Ion Gigurtu le-au purtat în zilele de 26 și 27 iulie cu Hitler și Mussolini, la Salzburg și Roma. În cursul convorbirilor, cei doi dictatori au cerut guvernului român să înceapă tratative cu guvernul horthyist, în vederea satisfacerii pretențiilor revizioniste ale acestuia la adresa României. În continuare, Manoilescu se referea la evoluția evenimentelor pînă în momentul sosirii delegației române (compusă din M. Manoilescu și Valer Pop) la Viena, prezentînd și o parte din prima întrevedere pe care a avut-o cu Joachim von Ribbentrop și contele Galeazzo Ciano.

Iată acum mărturiile directe ale celor doi delegați români despre condițiile dramatice în care delegația română a fost silită să accepte monstruoasa sentință impusă de puterile Axei, care nu avea nimic comun cu instituția de drept internațional; „arbitrajul" la care se referă adesea cei doi miniștri de externe fasciști era un diktat pur și simplu. Atît însemnările lui M. Manoilescu, cît și textul lui Valer Pop sînt — dincolo de nota strict personală a celor doi delegați prin care își explică și motivează reacțiile de la Viena — noi mărturii concludente asupra procedeului terorist, bazat exclusiv pe presiuni și amenințare cu forța, prin care acționau puterile fasciste în realizarea ofensivelor lor expansioniste.

Înainte de a face loc extraselor respective, menționăm faptul că însemnările lui Valer Pop ne-au fost puse la dispoziție cu mult timp în urmă de regretatul nostru coleg și colaborator dr. Aurică Simion. În redarea textelor, s-a respectat originalul, inclusiv sublinierile autorilor. Întreruperile le-am marcat prin trei puncte, iar completările noastre prin paranteze drepte. Titlurile fragmentelor și subtitlurile ne aparțin.

Sibiu, Alba Iulia, Oradea, Dej, Bistriţa-Năsăud, Sighişoara, Sebeş ş.a., zeci şi sute de mii de cetăţeni, fără deosebire de naţionalitate, la care s-a raliat şi armata, şi-au exprimat hotărîrea fermă de a apăra integritatea teritorială şi independenţa României.

Moştenirea sfîntă a înaintaşilor

În fruntea acestor acţiuni s-a aflat Partidul Comunist Român. În scrisoarea C.C. al P.C.R. de la sfîrşitul lunii august 1940 adresată comuniştilor din Transilvania se arăta, printre altele, că „sentinţa de la Viena dată de imperialiştii germano-italieni nu putea fi decît o sentinţă imperialistă". În acelaşi timp, manifestele editate de C.C. al P.C.R., ca şi acelea ale organizaţiilor sale locale, subliniau faptul că, prin Diktatul de la Viena, România şi Ungaria şi-au pierdut independenţa. Documentul editat de P.C.R. la 10 septembrie 1940 sub titlul *Punctul nostru de vedere* sublinia că Diktatul de la Viena „a dus la predarea a peste un milion de muncitori jugului străin, a dus la supunerea poporului român imperialismului german, la robirea lui colonială şi duce la ocuparea militară a teritoriului României". P.C.R., Frontul plugarilor, Madoszul, alte organizaţii democratice şi patriotice, cercuri politice burgheze, cît şi grupuri ale armatei s-au ridicat împotriva Diktatului, organizînd puternice manifestaţii populare în diferite centre ale ţării.

La aflarea primelor ştiri despre sentinţa nedreaptă de la Viena şi despre intenţia guvernului român de a ceda Transilvania de nord-vest Ungariei horthyiste, peste 5 000 români au manifestat, în cursul zilei de 30 august 1940, în faţa sediului rezidenţei regale din Cluj, cerînd respingerea diktatului şi trecerea la rezistenţa armată. A urmat apoi o adunare de protest a maselor întrunite în faţa primăriei oraşului, unde cei care au luat cuvîntul — Gh. Popa, dr. Emil Haţiegan, Sireteanu, dr. Vidican — au cerut să nu se cedeze nimic Ungariei „şi să se treacă la luptă pe viaţă şi pe moarte pentru salvarea Ardealului". Îngrijorată de soarta ce o aştepta sub regimul horthyist, populaţia Clujului a continuat manifestaţia şi în seara zilei de 30 august. Redînd atmosfera care domnea în rîndul manifestanţilor adunaţi în jurul primăriei din Cluj, Inspectoratul de poliţie Someş raporta la 30 august 1940: „S-a hotărît să nu doarmă nimeni toată noaptea, să se deschidă Teatrul Naţional şi bisericile româneşti şi să se tragă clopotele, în semn de pericol".

Atît în ziua de 30 şi 31 august, cît şi în cele următoare, comuniştii şi antifaşciştii clujeni s-au aflat în fruntea demonstraţiilor de protest. Potrivit unei note informative a Inspectoratului regional de poliţie, lucrătorii feroviari, ca şi muncitorii de la Fabrica de ţigări

Sinistra noapte

M. MANOILESCU

...Reluînd relatarea conversaţiei [din 29 august, cu Ribbentrop şi Ciano], ajung la punctul ei culminant. Ciano a cerut şi el cuvîntul pentru ca să-mi spună că este autorizat de Duce să declare următoarele: în cazul în care România nu ar accepta arbitrajul, ar crea puterilor Axei dificultăţi imense într-o situaţie foarte grea pentru ele. Aceasta ar îndreptăţi puterile Axei să considere că, prin refuzul arbitrajului, România a trecut de partea duşmanilor Axei! Ce se ascunde sub această ameninţare, putem înţelege foarte clar — şi m-a lămurit şi mai bine Fabricius într-o comunicare făcută la hotel lui Valer Pop — în cazul cînd vom fi în război cu ungurii, atunci — fiindcă noi am refuzat arbitrajul, iar ungurii l-au acceptat — Germania şi Italia vor fi de partea ungurilor!

După aceste declaraţii teribile, Ciano s-a adresat lui Ribbentrop şi l-a rugat să confirme şi el această hotărîre a Axei. Ribbentrop, tot aşa de solemn şi de tăios, a arătat că el este autorizat de Führer să facă aceeaşi declaraţie: în cazul cînd noi nu vom primi arbitrajul, *ei ne vor considera ca duşmani ai Axei!*

În faţa unei asemenea situaţiuni, am căutat să obţin lămuriri asupra concepţiei lor [a lui von Ribbentrop şi Ciano] despre arbitraj şi am pornit, cu sînge rece, la o sistematizare a chestiunilor. Fără a lungi prea mult vorba, le-am arătat că sînt trei chestiuni care trebuie discutate: chestiunea dacă *putem* sau nu să acceptăm arbitrajul, chestiunea *cadrului* unui eventual arbitraj (şi în special a criteriilor de care va fi legată judecata arbitrilor) şi, în sfîrşit, chestiunea tehnicii eventualului arbitraj şi a modului cum se va desfăşura şi se

au imprimat manifestațiilor un puternic caracter patriotic, antifascist și antirevizionist. Potrivit notei informative amintite mai sus, „Comitetul Central al Partidului Comunist din România a luat hotărîrea să înceapă o viguroasă acțiune în rîndurile populației pentru nerespectarea arbitrajului de la Viena".

În cursul zilei de 31 august, zeci de mii de români din Cluj și județele vecine și, alături de ei, numeroși cetățeni din rîndul naționalităților conlocuitoare, au organizat o amplă manifestație împotriva diktatului fascist, pentru apărarea independenței, suveranității și integrității teritoriale a patriei. În timpul adunării care a avut loc în fața rezidenței regale din Cluj, mulțimea a scandat: „Nici un petec de pămînt!", „Vrem să murim apărîndu-ne fruntariile, onoarea și demnitatea națională!", „Ardealul nu înțelege să fie ciuntit!" După ce au manifestat pe străzile orașului, manifestanții au adoptat o telegramă către rege, în care se arăta că „Ardealul întreg, înfățișat prin miile de fii ai săi, adunați în Cluj, trimite pe această cale celor ce pentru moment dețin destinele țării expresiunea voinței sale nestrămutate de a respinge cu hotărîre Diktatul de la Viena, care vrea să dea Ardealul Ungariei. Nu primim nici o hotărîre care vrea să răsluiască moștenirea sfîntă a înaintașilor noștri, ori de unde și de la oricine ar veni".

Demonstranții au ocupat palatul telefoanelor și au delegat pe profesorul Grigore Popa să transmită conducătorilor României hotărîrea întregii populații a Transilvaniei de a lupta cu arma în mînă „pentru a-și apăra pămîntul".

În același spirit, dr. Petru Groza, la 31 august 1940, cu prilejul unei întrevederi cu Iuliu Maniu, declara că Frontul plugarilor avea pregătiți, numai în județul Bihor, peste 10 000 oameni, care erau gata „să intre în acțiune împotriva cedării".

Nu vom recunoaște niciodată nedreapta hotărire

Indignarea și protestul maselor au căpătat forme dintre cele mai cuprinzătoare. Tot la Cluj, revoltați de hotărîrea guvernului de a ceda fără luptă nord-vestul Transilvaniei Ungariei horthyiste, în dimineața de 1 septembrie, un grup de români a pătruns în magazia de arme și muniții a Comandamentului militar din acest oraș, pentru a-și procura armamentul necesar rezistenței populare împotriva agresorilor fasciști. În aceeași zi, în cadrul Senatului Universității din Cluj, rectorul Fl. Ștefănescu-Goangă, exprima revolta cadrelor didactice și a studențimii din

vor *pleda* cauzele celor două părți.

În ceea ce privește prima chestiune, a oportunității acceptării arbitrajului, am revenit asupra faptului că România nici n-a propus și *nici n-a acceptat vreodată ideea arbitrajului*, iar Fiihrerul s-a pronunțat hotărît împotriva oricărei intervențiuni cu caracter de arbitraj... Trecînd la partea a doua, și anume la *criteriile* unui eventual arbitraj, am arătat că ideea arbitrajului are în general mai mulți sorți de a fi acceptată, cînd ar fi legată de anumite *norme* de judecată, în cazul nostru de norme *dictate de principiul etnic* și al *schimbului de populație*, cu alte cuvinte dacă arbitrii s-ar lega de la început ca să traseze o graniță determinată *exclusiv* de considerațiuni etnice, și anume ca o consecință a unui schimb de populație.

La spusele mele, amîndoi au sărit în sus, declarînd că aceasta însemnează a refuza arbitrajul fiindcă nu există arbitraj cu mîinile legate și fiindcă libertatea absolută a arbitrilor este de esența oricărui arbitraj. Le-am răspuns că nu au dreptate...

Trecînd la chestiunea a treia, și anume la tehnica arbitrajului, a rămas bineînțeles că — în caz de acceptare — cele două părți vor putea să-și dezvolte punctele de vedere în fața tribunalului arbitral.

Spre sfîrșitul conversației, Ribbentrop a scăpat o vorbă referitoare la întinderea eventuală a sacrificiilor care se vor impune României. La teza mea, dezvoltată îndelung, asupra graniței pur etnice, el mi-a răspuns că granița viitoare nu va putea să fie pur etnică, din cauză că schimbul de populație se face foarte greu, iar Ciano a adăugat că, la urma urmei, oamenii nu pot fi mutați obligator ca dobitoacele (!). Cîtă ipocrizie în această declarație a lui Ciano care se găsea cuprins subit de un acces de umanitarism, pentru a justifica flagranta și impudica schimbare de atitudine a lui și a patronilor lui.

Concluzia lui Ribbentrop a fost că, dacă nu se poate o graniță pur etnică, soluția va trebui să fie *o sinteză* între principiul etnic și principiul teritorial.

Interesîndu-mă asupra mărimii sacrificiului teritorial eventual, Ribbentrop mi-a lăsat să înțeleg clar că ar trebui să fie cuprins între 69 000 km p. cît au cerut ungurii la Severin și între 25 000 km p. cît am oferit noi (!?).

Eu am protestat imediat împotriva acestei inexactități sfruntate, deoarece noi n-am vorbit niciodată de așa ceva! Ribbentrop a răspuns că el își aduce aminte că da. Mai tîrziu, în cursul nopții, chestiunea s-a lămurit cînd Fabricius a venit la hotel să-mi spună că Ribbentrop a comis o eroare și că cifra de 25 000 km p. n-a fost niciodată propusă din partea României! Se pare că a fost o simplă confuzie a lui Ribbentrop, care se referea poate la vreo cifră calculată de experții lor, în ipoteza schimbului de populație...

Cînd le-am arătat celor doi miniștri că este nevoie de consultarea guvernului sau a Consiliului de coroană pen-

acest centru universitar împotriva cruntei sentințe impuse cu forța României. „Cunoașteți cu toții strigătoarea nedreptate ce s-a făcut poporului nostru prin sentința arbitrară de la Viena. Această sentință ne-a sfîrșit inima de durere și ne-a umplut sufletul de revoltă, căci ea a nesocotit drepturile cele mai sfinte ale națiunii române, cîștigate prin sforțări și sacrificii seculare. O sentință atît de nedreaptă poate fi acceptată în împrejurări politice foarte grele de un guvern trecător, dar ea nu va fi acceptată de națiunea română, care este permanentă și deplin conștientă, atît de drepturile ei sacre, cît și de marea injustiție ce i s-a făcut".

Istoricul oraș Alba Iulia a fost și el teatrul unor puternice manifestații populare împotriva Diktatului de la Viena. Strînși în Piața Mihai Viteazul din centrul orașului, mii de bărbați și femei din localitate și comunele județului au intonat cîntece patriotice și au scandat „Trăiască Ardealul!" „Vrem arme!"

La Brașov, vestea ruperii unei părți însemnate din trupul țării a îndurerat inimile tuturor. „Nimănui nu-i vine să creadă că un asemenea act — scria corespondentul din Brașov al ziarului *Universul* — a fost săvîrșit împotriva dreptății cîștigată după 1 000 de ani de asuprire străină, prin jertfa de secole a atîtor martiri și care a culminat prin jertfa celor 800 000 de eroi", căzuți în primul război mondial. Zeci de mii de brașoveni au manifestat pe străzile orașului. În cuvîntările rostite de reprezentanții maselor s-a cerut respingerea diktatului și trecerea la lupta cu arma în mînă. „Noi, aceste zeci de mii de români, cu fălcile încleștate de durere, să facem — arăta în cuvîntul său fostul ministru Valer Roman — să se audă că declarăm ca nul arbitrajul acesta, că nu-l vom recunoaște niciodată și că ne vom lupta pe toate căile ca să-l zădărnicim sau să-l sfărîmăm".

În reportajul publicat de *Universul*, se arăta între altele că demonstranții, încolonați și intonînd *Deșteaptă-te, române* și *F'e-al nostru steag*, s-au îndreptat spre mormîntul lui Andrei Mureșanu, poetul redeșteptării naționale, unde a avut loc o impresionantă demonstrație populară antifascistă și antirevizionistă, cerîndu-se respingerea Diktatului de la Viena.

Ample acțiuni de masă împotriva nedreptei sentințe s-au desfășurat în orașul și județul Arad. Astfel, în ziua de 1 septembrie 1940, populația orașului a adoptat o moțiune în care se arăta că ea „mărturisește, reafirmă și își însușește, din nou, cu nezdruncinată credință și voință de a executa și apăra hotărîrile poporului român din Ardeal aduse în ziua de 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia, prin voința unanim și liber exprimată a tuturor românilor din Ardeal. Poporul român din Ardeal stă cu neclintită voință și astăzi pe acest temei juridic, moral și istoric al așe-

tru a decide asupra acceptării arbitrajului, mi-au dat a înțelege că... această consultare este superfluă! Mai tîrziu i-au spus lui Valer Pop că, la urma urmei, Consiliul de coroană nu este decît colecția vechilor oameni politici cărora li se datorește situația dezastruoasă în care a ajuns România!

Am plecat de acolo consternat, zdrobit, cu sentimentul că cele două țări puternice, care dispuneau atunci de soarta lumii, nu erau dispuse să-și schimbe cu nimic implacabila lor hotărîre! În special, graba cu care mi se cerea răspunsul și care a fost confirmată prin termenele din ce în ce mai scurte care ni s-au acordat în cursul nopții, m-au făcut să văd în ce clește eram strînși și cît de neîndurătoare era presiunea care se exercita asupra noastră. Impresia statornică a acestei dramatice întîlniri cu Ribbentrop și Ciano a fost aceea pe care o comunicam în aceeași zi în una din telegramele mele: *„Totul apare ca o piesă scrisă dinainte, în care nici o singură vorbă și nici un singur gest nu se poate schimba"*.

Am venit la hotel într-o stare de deprimare cum nu știu să mai fi trăit cîndva. În salonul meu mă așteptau Valer Pop, Romalo, Bossy, Crutzescu, generalul Dragalina, Mătăsaru și ceilalți colaboratori. Erau cu toții în tensiune, îngrijorați.

Am intrat cu vorbele: „Este îngrozitor; ni se cere un arbitraj pe care trebuie să-l acceptăm pînă astă-seară și care pune în discuție o cesiune între 25 000 și 65 000 km p. Dacă nu îl acceptăm va fi sfîrșitul României. Mi-au spus-o clar"...

Nu mi-am putut găsi ușor liniștea ca să le povestesc tot ce se întîmplase. Am dictat apoi lui Manarovici prima telegramă care trebuia transmisă cifrat, telefonic. Am împărțit cifrarea între neobosiții și devotații Blaga și Manarovici. Curînd toată lumea era la lucru. Telefonul zbîrnîia într-una cerînd Bucureștii.

Nu voi uita niciodată noaptea sinistră pe care am petrecut-o cu toții în așteptarea arbitrajului. Fețele livide, oboseala și tristețea glasurilor, nervozitatea pregătirilor, totul crea atmosfera aceea pe care o trăiește o familie numeroasă unde cineva stă să moară.

Nu puteam căpăta legătura cu Bucureștiul decît cu mare greutate. Abia am ajuns să pot vorbi în clar pe la ora 5 [după amiază] cu ministrul Palatului Urdăreanu. I-am comunicat numai că, deoarece sînt hotărîri importante de luat, necesar este să se convoace de pe acum Consiliul de Miniștri și Consiliul de coroană pentru ca să nu se piardă vremea în așteptarea telegramelor cifrate care relatează situația.

Cu multă greutate am putut trimite telegrama nr. 1 care a ajuns recepționată la București abia la ora 6.45! Era o telegramă scurtă, care sintetiza tragicul situației. Am pornit curînd la a doua telegramă, dar transmisiunea ei a trebuit să fie întreruptă de

zării sale în cadrul statului național român și socotește de a sa datorie să apere cu prețul oricăror sacrificii hotărîrea adusă atunci... Declară de grija sa de căpetenie și de a sa supremă îndatorire de onoare și conștiință să lupte pe orice căi, aci și oriunde, acum și în viitor, din toate puterile, ca prin orice jertfă să refacă unitatea neamului".

La Timișoara, muncitorii ceferiști, sub conducerea și îndrumarea P.C.R., au organizat, în cursul zilei de 2 septembrie 1940, o grevă de protest împotriva Diktatului de la Viena, iar la Sibiu, premilitarii, cărora li s-au alăturat numeroși cetățeni, au manifestat în ziua de 1 septembrie în fața Comandamentului Corpului 7 teritorial contra oricărei cedări de teritoriu în favoarea Ungariei horthyiste.

La Dej, grupuri de studenți, veniți de la Cluj, au manifestat la 31 august pe străzile orașului, cerînd să nu se cedeze nord-vestul Transilvaniei. Împreună cu locuitorii Dejului, studenții și-au exprimat hotărîrea de a lupta cu arma în mînă pentru apărarea țării și „formarea unui guvern de rezistență națională pentru apărarea Ardealului".

Dînd curs sentimentelor lor patriotice, locuitorii orașului Timișoara au ieșit în stradă și, după ce au devastat sediul consulatului german din localitate, în cursul zilei de 3 septembrie au organizat o mare adunare de protest.

În afara oricărei idei de drept

Împotriva diktatului s-au pronunțat importante categorii ale populației naționalităților conlocuitoare din România Majoritatea ungurilor din Transilvania a privit cu îngrijorare intervenția brutală a Germaniei hitleriste și Italiei fasciste pentru satisfacerea pretențiilor teritoriale ale Ungariei horthyiste pe seama României. Într-o notă a poliției de siguranță purtînd data de 30 august 1940, se relata că „intelectualii maghiari din Ardeal și îndeosebi cei tineri nu sînt încîntați de perspectivele unei dominații a aristocrației ungare". Prin aceeași notă se reproducea declarația preotului dr. Ludovic Daner din Brașov, membru în Comitetul Societății secuilor, făcută în fața conaționalilor săi: „Nu doresc, și noi tinerii nu dorim deloc, restaurarea supremației ungare, deoarece vom ajunge iarăși sub călcîiul conților. Ne-am obișnuit cu democrația românească". El afirma că, cel puțin 60 la sută dintre maghiarii din România „nu doresc o realipire la Ungaria".

Sub conducerea Madoszului, masele muncitoare maghiare s-au declarat împotriva diktatului fascist și au participat la manifestațiile de protest ce au avut loc în diverse orașe ale Transilvaniei. Îngrijorată de turnura pe care o luau evenimentele din România, Legația germană din București raporta telegrafic la

---

mai multe ori. După telegrama nr. 2 am intercalat telegrama nr. 4 peste fînd, lăsînd la o parte telegrama nr. 3. În telegrama nr. 4 rectificam chestiunea minimului de 25 000 km p... După telegrama nr. 4 am dat drumul telegramei nr. 5 și numai tîrziu de tot telegramei nr. 3 care privea propunerea mea...

Între timp, Valer Pop și-a manifestat către colaboratorii noștri nemulțumirea că n-a participat și dînsul la întrevedere. S-a găsit însă imediat o soluție. Fabricius a comunicat că Valer Pop este *al doilea* delegat al României, ceea ce Ribbentrop și Ciano păreau să nu știe. Valer Pop a fost atunci chemat la ei și a avut o întrevedere de o jumătate de oră... În general, Ribbentrop și Ciano i-au repetat ceea ce îmi spuseseră mie, declarîndu-i și lui că neacceptarea arbitrajului va reprezenta distrugerea totală a statului român. El ne-a mai adus de la cei doi miniștri de externe ai Axei vestea că Ungaria a acceptat arbitrajul.

...Cu toată starea mea sufletească, noaptea întreagă am fost preocupat mai ales de marea bătălie pe care credeam că o voi da a doua zi în fața arbitrilor.

M-am înțeles cu Valer Pop și ne-am împărțit amîndoi materia hotărînd că fiecare din noi va vorbi 15-20 minute, eu tratînd problema generală a Transilvaniei și prezentînd ținuturile de la vest din punct de vedere *etnic* și *economic*, iar Valer Pop înfățișînd mai ales aspectul *istoric* al drepturilor noastre, atît în întreaga Transilvanie, cît mai ales în ținuturile de la vest....

Către ora 12, care ne fusese fixată ca ultim termen, s-a văzut că este imposibil ca să se cunoască rezultatul Consiliului de coroană. Bucureștii ne telefonau că membrii Consiliului de coroană sînt aduși din diferitele părți ale țării cu automobile și trenuri speciale, dar că va fi imposibil să se ia o hotărîre înaintea dimineții. Cu greu am putut anunța la telefon pe la ora 10 că termenul se prelungește pînă la ora 3. În realitate prelungirea fusese pînă la ora 2, dar Fabricius a adăugat de la el însuși o oră.

Cînd ne-am apropiat de ora 3, Consiliul de la București încă delibera. Convorbirile dramatice pe care le avusese Valer Pop și cu mine cu Urdăreanu îl găseau pe acesta chiar în sala de consiliu, așa încît miniștrii și consilierii regali puteau să-și dea seama singuri de presiunea enormă care se exercita asupra noastră prin nerăbdarea cu care cerem noi să vină hotărîrea — oricum ar fi fost ea — față de termenele scurte pe care le dădeau viitorii arbitri.

După ora 3 am avut o prelungire de 20 minute! După aceea o alta de 10 minute pînă la 3.30 și, în sfîrșit, o a treia de 10 minute pînă la 3.40.

...În sfîrșit, la ora 4 noaptea, cu o întîrziere de 20 minute peste ultimul termen acordat, ni s-a comunicat acceptarea. Am transmis-o imediat lui Fabricius care stă-

Berlin că „în toată țara" au loc „mari demonstrații antigermane", subliniind că acestea cresc în intensitate, iar starea de spirit antihitleristă a cuprins și rîndurile armatei, care se opune evacuării nord-vestului Transilvaniei.

Prin amploarea și caracterul lor antifascist, prin vibrantele apeluri și lozinci sub care s-au desfășurat, prin larga participare a maselor populare, reunind clase și pături sociale din cele mai diferite, demonstrațiile împotriva Diktatului de la Viena au evidențiat setea de adevăr și dreptate a poporului nostru, au demonstrat că lui îi sînt scumpe independența și integritatea teritorială a țării. Aceleași sentimente patriotice erau caracteristice și armatei române. În multe unități protestul armatei a luat forma unor hotărîri ferme de rezistență cu arma în mînă. Serviciul de spionaj hitlerist raporta la Berlin: „Armatele din vest nu vor să părăsească pozițiile și cer insistent să lupte. Ofițerii români — se relata în raport — se considerau ofensați de această cedare, nevoind să conceapă rațiunea politică a sentinței de la Viena și dorind să lupte. Această stare de spirit se transmisese și soldaților care manifestau pe zonă și în cazărmi".

Într-o notă privind starea de spirit în rîndurile diviziei de Dunăre se arăta că militarii acesteia și-au manifestat revolta și indignarea față de sentința nedreaptă de la Viena, care ignora dreptatea istorică a poporului român. Militarii Corpului 5 armată, originari din Transilvania, au cerut să fie lăsați la vatră pentru a se opune cedării teritoriului românesc către Ungaria horthyistă. Ofițerii și elevii școlii de ofițeri de rezervă din Bacău au jurat că conștiința lor nu va fi împăcată decît atunci cînd partea de nord a Transilvaniei va fi eliberată.

Majoritatea ziarelor și revistelor, indiferent de culoarea lor politică, au dedicat pagini însemnate consemnării protestului poporului român. Presa patriotică a vremii și-a exprimat, în numeroase articole, atitudinea de protest împotriva mutilării teritoriului țării prin sentința statelor fasciste de la Viena.

Proeminente personalități ale vieții culturale, științifice și politice, societăți și asociații progresiste s-au ridicat împotriva încălcării brutale a independenței și suveranității țării, a ciuntirii teritoriului ei național. Printre protestatari s-au aflat și mulți dintre cei care participaseră la Marea Adunare de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918, membri ai gărzilor naționale și ai legiunilor de voluntari români formate în Rusia și Italia, fruntași ai comitetelor naționale românești etc. În memoriul Uniunii Asociațiilor fostelor gărzi naționale transilvănene din 1918-1919 adresat la 1 septembrie 1940 regelui Carol II se arăta: „Înmărmuriți de durere în fața noii ciuntiri a pămîntului patriei întregite prin

---

tea nedezlipit lîngă noi. Și atunci au început *dincolo*, la Hotelul Imperial, actele preparatoare pentru sinistra operațiune.

Notez că răspunsul nostru a fost pur verbal și că la dosarul arbitrajului nu există nici o cerere și nici măcar o declarație de acceptare a arbitrajului din partea noastră.

Eu eram din ce în ce mai pesimist. Într-un ceas sau două, cît am stat întins pe pat fără a putea dormi, măsuram cu mintea intensitatea dezastrului care ne aștepta... Dimineața am trecut-o într-o stare de nervi mai cumplită decît aceea din cursul nopții. Fabricius n-a venit la ora 10, cum era convenit ca să mergem la ședința arbitrajului. Am așteptat ceas după ceas, înnebuniți. Între timp am aflat că sîntem invitați la dejun împreună cu delegația ungară, ceea ce era culmea torturii! Tîrziu de tot am primit programul zilei care prevedea pentru întreaga ședință de arbitraj 20-30 minute! Înțelegeam acum că nu vom avea măcar prilejul să luăm cuvîntul. Am redactat atunci, împreună cu Valer Pop, o scurtă declarație pe care trebuia s-o citesc la începutul ședinței, pentru a protesta împotriva faptului că nu am fost ascultați.

Singurul fapt nou care s-a produs în cursul dimineții infernale au fost vizitele lui Ghigi și Fabricius, care mi-au adus proiectul definitiv al scrisorilor de garanție. Dar cînd au venit a doua oară, către ora 11.30, am înțeles după figura lor că soluția dată era teribilă pentru noi. Mă simțeam acum ca un om care așteaptă să fie dus la eșafod și se roagă în gînd să se sfîrșească mai repede.

Abia la ora 1.30 a venit, în fine, Fabricius să ne ia. Am luat cu mine geanta în care pregătisem pledoaria pentru arbitraj, am luat și hărțile etnografice care trebuiau să o susțină și hărțile economice, atît de expresive și bine studiate de noi.

Am coborît scările hotelului cu Fabricius, ca un alucinat... Vremea era urîtă ca și sufletul meu. Într-o mașină deschisă, care făcea să-mi pătrundă vîntul în piept prin tunică, am trecut, cu Fabricius pe străzile, altădată vesele și atît de prietenoare pentru mine, ale Vienei. Prin fața Hotelului Imperial, pe la statuia lui Schwartzenberg, pe lîngă fosta Ambasadă franceză și fosta Legație română, spre Ostbahnhoff.

Eram în paroxismul neliniștii. Voiam să se sfîrșească mai repede și să aflu cu o clipă mai devreme sentința dată țării și mie.

Credeam că mașina va intra în curtea Castelului Belvedere, chiar în dreptul Legației române. A fost un adevărat chin că a trebuit să înconjur pînă aproape de gară pentru a intra — pentru mai mult fast — pe poarta principală din fața castelului.

Văd ca prin vis santinelele și compania de onoare de la intrare care, întocmai ca la execuțiile capitale, subliniau oroarea momentului prin bă-

sacrificiul neamului întreg, noi, foştii luptători, membri ai gărzilor naţionale ardelene din anii 1918-1919, care ne-am oferit viaţa şi toată fiinţa noastră în slujba întregirii neamului, îndurerat azi, înjghebînd sub forma gărzilor naţionale prima armată românească din Ardeal, protestăm cu toată revolta sufletului îndurerat împotriva verdictului prin care se sfîrtecă sfîntul pămînt al Ardealului".

La 9 septembrie 1940, Uniunea avocaţilor din România, întrunită în şedinţă plenară, protesta cu toată tăria împotriva diktatului fascist care, „neţinînd seama nici de adevărul istoric, nici de puternicele realităţi etnografice, a împlîntat un junghi în chiar inima României şi a trimis 1 300 000 de români pe drumul celei mai cumplite robii din cîte au fost cunoscute vreodată". „Numai calcule şi consideraţiuni străine de orice idee de justiţie — se arăta în continuare — au putut conduce pe judecătorii unui conflict renăscut să satisfacă setea anacronică de dominare a unui popor... Nu este dreptate a smulge din sînul patriei 1 300 000 români... Diktatul de la Viena rămîne pînă la desfiinţarea lui un act în afară de orice idee de drept şi de dreptate, avocaţii români nu-i recunosc valoarea şi nu-l pot primi! Pentru români, actuala cedare a unei părţi din ţara lor nu poate avea alt înţeles decît acela al unui mandat vremelnic de administraţiune dat, împotriva voinţei lor şi a dreptului internaţional, unui stat vecin, mandat ce va înceta îndată ce interesele mandatarilor se vor schimba".

Printre numeroasele personalităţi ale vieţii politice şi culturale româneşti care şi-au unit glasul revoltei şi urii lor cu cel al întregului popor român împotriva nedreptăţii săvîrşite la Viena, s-a numărat şi ilustrul cărturar şi patriot Nicolae Iorga. În articolul *Măcar să nu ne tînguim*, scris pentru ziarul *Neamul românesc*, din 24 septembrie 1940, marele istoric scria: „Ni s-a furat în formele cele mai imparţial diplomatice, după formele cele mai imperios brutale, o treime din pămîntul ţării cu acei robi români, trei milioane care au rămas acolo. Ei sînt lăsaţi acum în seama singurei lor virtuţi pe care sîntem siguri că şi acum, în anii patimilor, vor dovedi-o. Ori, cutez a ruga pe confraţii mei din presă, măcar să nu ne tînguim. Nici doine, nici chipuri, nici blăstăm. Un neam tare nu face aşa! Avem de luat lucrul aproape de la capăt. Şi fiindcă sentinţa poartă şi o pecete italiană, să ne amintim ce a spus Victor Emmanuel, Întregitorul, după ce ostaşii tatălui său trebuiseră să părăsească Milanul: «e un lucru de refăcut». Aceasta şi atît".

În acelaşi spirit, în semn de protest faţă de mutilarea teritoriului naţional, Iuliu Maniu a adresat, în toamna anului 1940, un memoriu lui Hitler şi Mussolini, prin care contesta legalitatea hotărîrii Consiliului de coroană din noaptea de 29 spre 30 august 1940 de a

---

tăi de darabană. Apoi, marea scară, în capul căreia mă aşteptau Ribbentrop, mulţimea de ofiţeri şi diplomaţi în uniformă.

Ribbentrop m-a condus printr-o serie de săli somptuoase pînă în salonul rezervat delegaţiunii noastre. Am aşteptat acolo cîteva minute. În sfîrşit a venit Dörnberg, şeful protocolului, ca să ne ia. Am plecat împreună cu Valer Pop printr-o altă serie de săli din faţa palatului care dă spre centrul Vienei pînă la sala sorocită arbitrajului. Era un salon rotund, cum se întîlnesc atîtea în colţurile palatelor vechi. O masă rondă în mijloc.

Intrînd, Valer Pop şi cu mine am salutat. În faţa noastră Ribbentrop şi Ciano cu suita lor, în care am întrezărit, în picioare, pe Clodius. Cu un gest grav şi rece ni s-au indicat fotoliile noastre. Toată lumea tăcea. Toţi voiau să fie solemni, dar, pentru mine, erau sinistri.

Peste un minut a fost introdusă delegaţiunea ungară. Primul ministru, Teleki, tip de profesor — mai curînd de liceu decît de universitate — privind oblic după ochelari, ca un japonez; Csaky — grăsun, îndesat, vulgar, într-o uniformă care amintea pe a surugiilor de la curţile noastre boiereşti. Au salutat. Le-au răspuns toţi. Mi se pare că maşinal am răspuns şi eu.

Peste un alt minut eram aşezaţi în jurul mesei. Ribbentrop şi Ciano aveau la dreapta şi la stînga pe cei doi interpreţi, italian şi german.

Ribbentrop s-a ridicat cel dintîi ţinînd un discurs pe care abia l-am putut urmări. După aceea, Ciano. Inevitabilul microfon le-a stat înainte pe masă.

Cînd a terminat Ciano, am cerut şi eu cuvîntul. Voiam să fac declaraţia în termenii stabiliţi de mine cu Valer Pop: *„Rog să se constate şi să se treacă în protocol că delegaţia română nu a avut niciodată ocaziune de a prezenta şi de a dezvolta punctul ei de vedere în faţa comisiunii arbitrale"*. Ribbentrop mi-a răspuns primul pe scurt şi brutal că voi vorbi la sfîrşit. Au continuat formalităţile.

Schmidt a citit în limba germană actul de arbitraj. Nu am avut nici o emoţiune, fiindcă nu aducea nimic esenţial. M-au indignat numai *cele două minciuni sfruntate*, cuprinse în textul oficial, prima că „guvernul regal român şi guvernul regal ungar *s-au adresat* guvernului Reichului şi guvernului regal italian cu rugămintea de a face un arbitraj" şi a doua că cei doi miniştri de externe au luat hotărîrile lor „după o nouă convorbire" cu miniştrii Manoilescu şi Csaky.

Or, adevărul este că n-au avut decît o singură convorbire cu mine în care nu s-a vorbit decît de *oportunitatea* acceptării arbitrajului, iar nicidecum *nu a fost tratată în fond* cauza românească şi că, *după ce ei au fost investiţi în calitatea de arbitri*, prin acceptarea Consiliului de coroană, *eu nu am fost admis să le fac nici o pledoarie în fondul cauzei*.

accepta sentința nedreaptă. El aprecia că „dreptul exclusiv de a lua o hotărîre privitor la apartenența sa și a teritoriului — îi revine poporului român și îndeosebi poporului român din Ardeal și Banat, care și-a exprimat în 1918 alipirea sa la regatul României".

Dînd expresie sentimentelor sale patriotice și de protest împotriva diktatului, fruntașul politic național-țărănist bănățean Sever Bocu scria, în articolul *Arbitrajul de la Viena*, ce trebuia să apară în *Universul* din 5 septembrie 1940, dar pe care cenzura nu l-a aprobat, că sentința statelor Axei din 30 august 1940 „a nedreptățit profund poporul român, l-a jignit iremediabil, mortal, fără a fi făcut dreptate pentru maghiari". Spărgînd o unitate etnică compactă, statele Axei au creat o Ungarie poliglotă, care va asupri o numeroasă populație de alt neam.

Poetul Emil Isac a publicat în *Universul* din 4 septembrie 1940 un articol în care arăta că „neamul nostru n-a murit niciodată și nu se vor răsturna de spaimă turlele, căci noi, ardelenii, sîntem români, am fost și rămînem români... Ardealul își iubește mama și nu vrea o alta, vitregă, căci noi nu vrem decît să fim copiii mamei noastre și părinții străini nu ne vor îndulci niciodată".

Cuvîntul opiniei publice internaționale

Odioasa sentință de la Viena impusă de statele fasciste poporului român a stîrnit un puternic resentiment și o vie reacție de protest în opinia publică progresistă din străinătate, care a înfierat și condamnat diktatul ca pe un nou și brutal act de agresiune și samavolnicie fascistă. Guverne, oameni de stat, posturi de radio, agenții de presă, ziare, oameni de știință și cultură s-au pronunțat împotriva nedreptății făcute României, declarînd că nu-l pot și nu-l vor recunoaște niciodată. Astfel, premierul britanic Winston Churchill, exprimîndu-și dezacordul față de actul samavolnic săvîrșit de Germania și Italia, preciza că „nu vom recunoaște nici o schimbare teritorială care s-a produs în timpul războiului, în afară de cazul cînd s-ar fi făcut cu concursul și voința părților interesate". La rîndul său, lordul Halifax, ministrul de externe al Marii Britanii, declara, la 6 septembrie 1940, în Camera Comunelor, că „guvernul englez nu accepta Diktatul de la Viena, care răpea României o importantă parte a teritoriului său național, deoarece așa-zisa «reglementare» a litigiului a fost dictată de puterile Axei și a fost impusă României sub constrîngere".

Actul de arbitraj a fost citit din nou, în limba italiană. Veni apoi momentul culminant. Pe masă stătea păturită harta, ca o sentință de moarte. Schmidt, venit lîngă mine, mi-a ajutat s-o desfac.

Am observat întîi că este o hartă românească. Am desfăcut-o cu nordul în jos, ceea ce m-a făcut să nu înțeleg nimic. Mi-a întors-o Schmidt. Ochii mei căutau tăietura de la granița de vest pe care cu toții o așteptam. Mi-am dat seama însă că este altceva. Am urmărit cu ochii granița care pornea de la Oradea către răsărit, alunecînd sub linia ferată și am înțeles că cuprindea și Clujul... Am început să nu mai văd. Cînd mi-am dat seama că granița coboară în jos ca să cuprindă secuimea am mai avut, în disperarea mea, un singur gînd: Brașovul! O mică ușurare: Brașovul rămînea la noi.

Cînd am privit în toată grozăvia împărțirea Transilvaniei, am înțeles că puterile

„Aruncînd o privire asupra hărții și a noii frontiere, vedem cu adîncă durere soluția nedreaptă, imposibilă care s-a dat..." (în imagine, cei doi delegați români privesc harta României brutal ciuntită de Ribbentrop și Ciano)

care îmi erau slăbite mă părăsesc cu totul. Tabloul dinaintea ochilor s-a făcut neclar, ca un nor galben, din galben cenușiu, din cenușiu negru...

În clipa aceea mi-am pierdut conștiința. Nu mai trăisem o asemenea senzație fi-

Ridicîndu-se împotriva acțiunilor revanșarde ale statelor fasciste pe seama altor state și solidarizîndu-se cu cauza dreaptă a poporului român, renumitul istoric englez Seton Watson, sprijinitor al luptei popoarelor pentru libertate și unitate națională, declara, într-o emisiune a postului de radio Londra din 30 august 1940 că „ziua de astăzi poate fi considerată ca o zi a patimilor pentru neamul românesc, una din zilele cele mai negre prin care a trecut țara. Azi s-a săvîrșit la Viena o nouă și monstruoasă ciuntire a granițelor României prin dictatul puterilor Axei". Subliniind locul Transilvaniei în istoria poporului român, el releva: „Ardealul nu reprezintă o simplă problemă teritorială. El reprezintă vatra românilor, iar cuvîntul *Ardeal* este idealul pentru care s-au sacrificat atîtea generații de români. Cum ar putea, oare, un român cu dragoste de țară să privească această hotărîre cu brațele încrucișate?"

Radio New York, demascînd frazeologia și caracterul fals al propagandei fasciste, preciza, în emisiunea sa din 31 august 1940, că România a fost forțată să cedeze în urma unor mari presiuni din partea Germaniei hitleriste și a Italiei fasciste.

Diktatul fascist de la Viena n-a fost recunoscut nici de guvernul S.U.A., stat în care propaganda revizionistă horthyistă a depus susținute eforturi pentru captarea opiniei publice și a unor personalități politice pentru a determina recunoașterea unoilor teritorii anexate de către Ungaria în dauna României. Administrația condusă de președintele F.D. Roosevelt a respins agitațiile revizioniste horthyiste și pretențiile Ungariei asupra Transilvaniei și a altor teritorii aparținînd statelor vecine.

Dezvăluind în fața opiniei publice din S.U.A. în anii celui de-al doilea război mondial caracterul ilegal al diktatului fascist din 30 august 1940, publicistul american Milton G. Lehrer sublinia că „așa-numitul arbitraj de la Viena" a fost un „act arbitrar, inechitabil și apolitic, impus cu violență de cei doi comparși: Ducele și Führerul, care au crezut că Europa culturii milenare a căzut atît de jos încît destinele ei pot fi scrise de doi aventurieri, erijați în conducători". Referitor la caracterul neviabil și efemer al diktatului, publicistul american preciza că „diktatele impuse de dictatori au avut dintotdeauna soarta făuritorilor lor. Nimic nu se poate clădi într-adevăr pe violență, după cum nimic nu se poate clădi pe nisip: nici dictaturi și nici dictate". Sfărîmarea unității acestei provincii, care dintotdeauna a constituit o entitate românească indisolubilă, reprezenta „un nonsens istoric, geografic, economic, etnic, o absurditate, o amenințare pentru pacea Europei".

În Uniunea Sovietică, ziarul *Izvestia* din 3 septembrie 1940 publica nota corespondentului din București al Agenției TASS sub

---

zică decît cu 22 ani în urmă, cînd o injecție cu novocaină la o operație mă făcuse să trec pentru o clipă pe lumea cealaltă, de unde mi-am revenit cu ajutoare medicale date *in extremis*.

Acum aveam pentru a doua oară impresia netă că am trecut *dincolo*. Cineva a cerut pentru mine un pahar cu apă. Dörnberg a deschis ușa, alergînd prin mulțimea de ziariști, de diplomați și ofițeri care umpleau sălile strigînd: un pahar cu apă, un pahar cu apă...

Peste un minut mi l-au adus. Valer Pop mi l-a dat în silă să-l beau. Am început să văd din nou și am avut puterea să duc mai departe calvarul.

Mi s-au prezentat actele spre semnare. Am scos tocul meu cu cerneală verde, cu care scrisesem atîtea lucruri frumoase și atîtea gînduri bune pentru țara mea. Am iscălit tot fără să mai citesc. Valer Pop citea pentru mine. De altfel, nu mai era nimic de verificat; actele erau cunoscute, harta tot așa.

Trebuia să-mi vie rîndul pentru declarația mea. Ribbentrop, profitînd de starea mea de slăbiciune, a ridicat scurt ședința, fără să-mi mai dea cuvîntul. Nu am avut nici măcar prilejul să spun acele vorbe, care însemnau nu numai o constatare, ci și un protest.

M-am ridicat susținut de Valer Pop și de un străin care mă privea cu grijă, de frică să nu cad. Am fost dus într-un mare salon cu ferestrele largi spre Parcul Belvedere. Mi s-a dat un pahar cu alcool și peste puține clipe a sosit doctorul Eisen Schiemeleisen, celebrul medic care fusese chemat pe vremuri la București pentru a îngriji pe regina Maria. Mi-a luat pulsul și tensiunea. Tensiunea era între 6 și 8! Eram mult mai aproape de moarte decît de viață.

Lungit pe canapea, cu doctorul lîngă mine, priveam pe fereastră. Curînd a venit și Valer Pop. Îi spuneam cu glas scăzut ce grozăvie mă așteaptă, căci de acum înainte voi fi blestemat de toți țăranii din Ardeal, pe care i-am iubit așa de mult, pe care dovedisem că-i iubesc...

Întoarcerea mea spre țară a fost sfîșietoare și sinistră.

...Soluția dată prin arbitraj este monstruoasă și neviabilă. Pentru prima oară în istorie este împărțită între două state unitatea naturală, geografică, politică și istorică, care este podișul Transilvaniei...

Ca într-o melodramă de gust învechit, dar plină de deznodăminte drepte, toți cei vinovați de mutilarea Transilvaniei și-au primit o cumplită pedeapsă. Hitler s-a prăbușit sub ruinele Reichului său; Mussolini a fost împușcat... la o margine de drum; Ribbentrop a sfîrșit în spînzurătoare; Ciano la stîlp sub gloanțele poruncite de bunicul copiilor lui; Teleki s-a sinucis cînd nemții l-au descoperit că îi trăda; Csaky a murit în condiții stranii la două luni după funestul arbitraj, iar Bardossy, ministrul ungur la București, devenit în urmă prim ministru, a fost executat în 1946...

titlul „Presa românească despre arbitrajul de la Viena".

Un ecou puternic a avut împotrivirea justă a poporului român la dezmembrarea teritoriului său național prin Diktatul fascist de la Viena în rîndurile opiniei publice din Elveția, Turcia, Suedia și Iugoslavia, precum și în unele țări din Orientul Mijlociu. Astfel, subliniind caracterul efemer al sentinței fasciste de la Viena, ziarul turc *San Posta* din Ankara, la începutul lunii septembrie 1940 arăta: „Nu trebuie uitat că războiul este încă în plină desfășurare și nu i se poate prevedea sfîrșitul. Ar fi deci o himeră a crede că problemele bazinului dunărean și balcanic au fost definitiv reglementate... Prin urmare, ar fi prematur să ne bucurăm că pacea este definitiv asigurată în sud-estul Europei, atîta timp cît nu știm care va fi sfîrșitul războiului".

Presa din Elveția a analizat într-o serie de articole caracterul nedrept al Diktatului fascist de la Viena și rolul avut de statele fasciste în impunerea lui. Ocupîndu-se de așazisul arbitraj de la Viena, renumitul profesor de istorie universală Edmond Rossier scria într-un articol publicat în *Gazette de Lausanne* că Ungaria horthyistă nu și-a putut justifica în timpul tratativelor cu România din vara anului 1940 pretențiile ei teritoriale asupra Transilvaniei în temeiul argumentelor etnice și demografice. Istoricul elvețian preciza în continuare că pe toată întinderea Transilvaniei populația românească constituia elementul etnic majoritar.

Directorul ziarului *La Suisse*, publicistul Eugène Fabre, constatînd falsitatea argumentelor invocate de revizioniștii horthyiști, amintea că, în 1918, la Alba Iulia, „întreaga Transilvanie a cerut alipirea sa la România printr-un veritabil plebiscit. Acest plebiscit fusese de altfel ratificat la Mediaș de însăși populația săsească, prea fericită că scăpase de asuprirea maghiară". În încheierea articolului, Eugène Fabre sublinia că „situația de azi se caracterizează printr-o crîncenă nedreptate care face să sîngereze mîndria românească".

Sentința istoriei

Diktatul imperialist de la Viena a rămas în istoria relațiilor internaționale ca o expresie a politicii brutale, de forță și dictat, promovată de marile puteri pe seama statelor mici. Formula „divide et impera", aplicată de către marile puteri în raporturile dintre diverse țări ale lumii, avea în obiectiv slujirea propriilor interese, aspirațiilor hegemoniste, anexioniste, cotropitoare.

Poporul român, zămislit într-o lume a rivalităților „celor mari", și-a apărat cu exemplară dăruire dreptul la existența sa în vatra rămasă moștenire de la strămoșii săi daci, voința sa neclintită de a fi singur stăpîn în propria țară. Unirea din 1918 a reprezentat încununarea

Totul s-a petrecut fulgerător

VALER POP

Cu excepția unor mici nepotriviri în relatarea desfășurării pe ore a evenimentelor, însemnările lui Valer Pop confirmă în liniile esențiale mărturiile lui M. Manoilescu. Pentru cititorii noștri am reținut cîteva pasaje care conțin și unele elemente în plus. Le reproducem, precizînd că ele au fost redactate de autor la persoana a III-a.

Delegația română a sosit la Viena [în 29 august] la ora 13.20, fiind primită de von Ribbentrop, W. Fabricius, de suita lor și cu tot alaiul protocolar. De la gară a fost condusă la Grand Hotel. Masa a luat-o în apartamentul lui Manoilescu, împreună cu Romalo, Bossy, [Radu] Crutzescu [ministrul României la Budapesta]. Către sfîrșitul mesei a venit șeful protocolului von Dörnberg să-l conducă pe Manoilescu pentru o convorbire cu von Ribbentrop...

Manoilescu s-a întors la ora 16, zdrobit, aruncînd vorba despre un dezastru neașteptat pentru România. Se cerea acceptarea unui arbitraj între 25-67 000 km pătrați, acordîndu-se termen pentru răspuns pînă seara. În caz de neacceptare, România va fi distrusă. După obținerea acestor prime informații, au chemat la telefon Palatul Regal din București. Nu a fost găsit decît col. Rusescu; i s-a dictat o notă pentru rege în care acesta [Manoilescu] arăta că situația e extrem de critică și cerea convocarea imediată a Consiliului de Miniștri și a Consiliului de coroană...

Manoilescu a început între timp să dicteze întîiul raport cifrat. Pe neașteptate a sosit Fabricius, pe care V. Pop l-a poftit în apartamentul său, unde l-a însoțit și Romalo.

unor numeroase veacuri de lupte eroice și ea dăinuie în istoria neamului asemeni unui nestemat așezat definitiv pe columna timpului. În mod firesc, obiectiv, Diktatul de la Viena nu putea fi acceptat de către poporul român, cum de altfel nu a fost niciodată recunoscut.

Poporul român nu s-a împăcat niciodată cu ciuntirea teritoriului național, cu regimul dictaturii antonesciene, cu intrarea României în sfera de influență a Reichului hitlerist și cu împingerea sa în războiul declanșat de către Germania nazistă împotriva Uniunii Sovietice. Mișcarea de rezistență, care a început imediat după instaurarea regimului de dictatură, a cuprins treptat cele mai diferite pături din teritoriul cotropit, lupta a căpătat forme și aspecte dintre cele mai dîrze și variate.

Idealul eliberării teritoriului patriei cotropite a animat lupta maselor, chiar și în cele mai grele condiții din timpul dictaturii antonesciene. Zorile eliberării au luminat calea dezrobirii întregului teritoriu prin revoluția victorioasă de eliberare națională și socială, antifascistă și antiimperialistă din august 1944. Atunci, în seara zilei de 23 August, în Proclamația către țară se arăta: „Alături de armatele aliate și cu ajutorul lor, mobilizînd toate forțele națiunii vom trece hotarele impuse prin actul nedrept de la Viena pentru a elibera pămîntul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină".

Armata română, cot la cot cu armata sovietică, a luptat cu eroism legendar pentru eliberarea teritoriului cotropit. La 25 octombrie 1944 întreg pămîntul patriei era eliberat: practic, odiosul Diktat de la Viena a fost anulat. La 9 martie 1945, s-a restabilit administrația românească asupra nord-vestului Transilvaniei, iar la 10 februarie 1947, Conferința de pace de la Paris a recunoscut caracterul nul și neavenit al Diktatului fascist de la Viena.

Istoria demonstrează că relațiile de forță și dictat, amenințarea cu forța, încălcarea integrității teritoriale, amestecul în treburile interne ale statelor sînt sortite eșecului. Popoarele, prin lupta lor, pot respinge sau anula orice dictat impus de marile puteri împotriva voinței lor. Politica de învrăjbire națională dusă de marile puteri imperialiste este respinsă de istorie, de lupta popoarelor pentru edificarea unei lumi noi. „Să nu uităm nici un moment că independența și suveranitatea unui popor — sublinia tovarășul Nicolae Ceaușescu — bunăstarea și fericirea sa nu se pot realiza în detrimentul altui popor, al altei națiuni; numai respectînd pe deplin independența și suveranitatea celorlalte popoare se poate asigura dezvoltarea pe o cale nouă, independentă și fericirea fiecărei națiuni".

V. Pop i-a arătat surprinderea sa în ce privește arbitrajul și condițiile preliminare ale arbitrajului... Pabricius răspunde că Manoilescu pare a fi fost prea zguduit de situația neașteptată și astfel nu-și dă bine seama de ceea ce i s-a comunicat; pretinde că von Ribbentrop ar fi vorbit în alt sens. V. Pop îl întreabă dacă are autorizația formală pentru a da interpretarea exactă a vorbelor lui von Ribbentrop. Răspunde că nu, dar o va cere și o va aduce. V. Pop cere o întrevedere urgentă cu von Ribbentrop pentru a lămuri personal lucrurile. Pabricius pleacă cu propunerea de a veni cu răspunsul lui von Ribbentrop...

Manoilescu, pus în curent cu spusele lui Pabricius, se arată surprins și pretinde că așa i s-a vorbit cum i-a informat și cum a relatat în telegrama redactată între timp. Fabricius a revenit... A transmis totodată și invitarea lui von Ribbentrop la o întrevedere, adăugînd că deși conversațiile preliminare sînt[considerate] terminate prin contactul luat cu cei doi miniștri de externe, se face o excepție pentru V. Pop, deoarece guvernului german nu i s-a adus la cunoștință calitatea sa și vrea să repare lipsa de politețe involuntară.

V. Pop pleacă însoțit de Pabricius la Hotel Imperial. Pe drum, face apel la Pabricius să-i destăinuiască confidențial formula la care s-a oprit Axa. [Fabricius] ezită. [V. Pop] promite că nu va face nici o indiscreție, vrea să știe soluția numai pentru a putea da sfat Bucureștilor. [Pabricius] ezită [iarăși]; pe urmă îi spune că nu poate comite nici o indiscreție, avînd cel mai sever consemn în această privință, dar îl sfătuiește insistent, ca prieten al României, să accepte arbitrajul, deoarece, pînă la urmă, lucrurile nu vor ieși rău pentru România.

La intrarea în hotel, au fost întîmpinați de von Dörnberg.

Von Ribbentrop și contele Ciano l-au primit într-un salon mare. Asista și ministrul plenipotențiar Schmidt. Întreaga conversație s-a desfășurat între von Ribbentrop și V. Pop. Ciano nu a luat parte la discuție...

Von Ribbentrop a început prin a exprima scuze în numele său și al contelui Ciano pentru neinvitarea lui V. Pop la conversația preliminară cu M. Manoilescu: invitarea la Viena a fost făcută numai pentru cei doi miniștri de externe, al României și al Ungariei, despre calitatea de delegat al României a lui V. Pop a aflat abia după-amiază: acum lucrurile nu se mai pot schimba. V. Pop va putea fi numai observator, ca și Teleki.

V. Pop intră fără înconjur în miezul chestiunii, arătînd că [delegații români] nu au mandat de a accepta un arbitraj, mandatul lor fiind pentru a negocia. Timpul acordat pentru răspuns este absolut insuficient [fie] și pentru informarea Bucureștilor, necum pentru luarea unei hotărîri la București. De altfel, el crede că România nu va putea accepta un arbitraj care ar urma să se pronunțe pentru o pierdere de teritoriu între 25 000 și 67 000 km pătrați. Acceptarea însăși a arbitrajului ar însemna deci pierderea cu anticipație a 25 000 km pătrați; *România nici nu a*

cerut arbitraj. România nu are un litigiu teritorial cu Ungaria, dar a fost dispusă să facă sacrificiile necesare pentru o soluţie etnică definitivă.

Von Ribbentrop arată în rezumat următoarele:

România a cerut arbitrajul, există hîrtie în privinţa aceasta. Arbitrajul nu este condiţionat de cedarea unui minimum de 25 000 km pătraţi, oferit la Berchtesgaden de România, şi a unui maximum de 67 000 km pătraţi, cerut de Ungaria, la Turnu Severin. A fost greşit înţeles. Arbitrajul trebuie acceptat fără condiţii şi fără rezervă de ambele părţi, însă este evident că hotărîrea nu va depăşi cererile formulate de Ungaria la Turnu Severin. Repetă că nu poate discuta fondul problemei româno-ungare, aceasta ar fi împotriva obiectivităţii şi imparţialităţii rolului său de arbitru. De aceea, cu delegaţii celor două state nu a discutat în prealabil fondul. Îl asigură pe V. Pop că cunoaşte toate aspectele problemei, are la dispoziţie tot materialul documentar, între care şi pe cel de la Turnu Severin. România are putinţa să aleagă între perspectiva distrugerii sale totale ca stat şi naţiune, de-o parte, şi între păstrarea statului, redus teritorialiceşte, şi a fiinţei etnice a neamului românesc, pe de altă parte...

Pentru pierderea teritorială ce o va suferi România prin arbitraj, Germania oferă o compensaţie esenţială şi anume garanţia militară pentru toate frontierele României. Garanţia este oferită de cele mai mari puteri militare ale lumii şi nu va fi o garanţie pe hîrtie, ci una efectivă. Garanţia oferită de Germania este excepţională şi epocală; nu pentru că România este întîia ţară căreia i se oferă din partea Germaniei o garanţie militară, ci pentrucă ea înseamnă o piatră de hotar în orientarea externă a Germaniei...

V. Pop a contestat că România a oferit cedarea a 25 000 km pătraţi Ungariei, iar la observaţiunea lui V. Pop că ameninţările Ungariei nu ne sperie şi că Ungaria agresivă va vedea prompt consecinţele actului ei nesocotit, von Ribbentrop a ripostat că „Soluţia în diferendul româno-maghiar nu poate fi o soluţie etnică, ci o sinteză între etnic şi teritoria (schimbul de populaţie nu va fi obligator, dar posibil). România şi Ungaria trebuie să înţeleagă că după arbitraj vor mai rămîne în România un număr însemnat de unguri, dar şi Ungariei îi vor aparţine un număr oarecare de români. Vina este a României care a scăpat toate ocaziile ce i s-au oferit, situîndu-se consecvent în rîndul duşmanilor Axei, chiar şi mai recent prin anumite manevre ostile a ei lui Grigore Gafencu la Moscova.

Dacă România schimbă sincer şi definitiv orientarea sa externă şi se alătură Axei, ceea ce numai cu preţul acceptării arbitrajului este posibil, situaţia va fi cu totul alta, deoarece Germania niciodată nu şi-a părăsit prietenul".

Guvernu român s-a arătat dispus a ceda 25 000 km pătraţi cu ocazia întîlnirii de la Berchtesgaden; von Ribbentrop persistă în această afirmaţiune, deşi V. Pop îi răspunde că nu are cunoştinţă despre o astfel de concesiune şi o contestă.

Von Ribbentrop i-a adus la cunoştinţă lui V. Pop că Ungaria a acceptat între timp arbitrajul.

După o oarecare rezistenţă a lui Ciano s-a prelungit termenul de răspuns pînă la ora 24.

Fabricius nu a fost de faţă la această întrevedere. În drum spre Grand Hotel el l-a sfătuit din nou în modul cel mai stăruitor pe V. Pop ca România să accepte arbitrajul.

V. Pop a dictat un raport sumar despre convorbirea avută. A redat sumar şi vag mai ales perspectivele de viitor pentru a nu exercita o influenţă excesivă la Bucureşti...

Prima informaţie directă de la Bucureşti a avut-o între orele 19-20, într-o conversaţie telefonică cu Urdăreanu, care i-a comunicat lui V. Pop că consilierii regali au fost convocaţi şi li s-au pus la dispoziţie mijloace de locomoţie pentru a putea sosi în cursul nopţii... Urdăreanu nu părea să-şi dea seama de gravitatea situaţiei şi credea că luarea hotărîrii va putea întîrzia pînă a doua zi. V. Pop i-a atras încă o dată atenţia asupra gravităţii situaţiei şi a accentuat că hotărîrea trebuie să se ia în timp util, fie că ar fi afirmativă, fie că ar fi negativă.

Fiind convins că înainte de întrunirea Consiliului de coroană regele va cere părerea celor de la Viena, s-a întrunit o consfătuire la care au fost convocaţi miniştrii plenipotenţiari care veniseră la Viena şi generalul Dragalina şi i-a rugat să-şi dea avizul cu privire la acceptarea arbitrajului. Romalo s-a pronunţat motivat pentru acceptare, Crutzescu pentru acceptare, Bossy pentru acceptare, generalul Dragalina pentru acceptarea arbitrajului... Hiott s-a pronunţat pentru acceptare. V. Pop a expus următoarea părere: „Chestiunea care se pune României nu este de natură pur politică, ea este politico-militară. Hotărîrea României este deci, în primul rînd, în funcţie de capacitatea militară a armatei. Dacă armata, prin glasul şefilor săi responsabili, s-ar declara că este în stare să facă faţă ameninţărilor generalizate pe toate frontierele, cu perspectivă de rezistenţă pentru o durată mai lungă de timp, România trebuie să respingă arbitrajul, contrar urmează să-l accepte, salvînd astfel existenţa statului, a armatei şi a neamului, chezăşia redobîndirii în viitor a tot ceea ce s-ar fi pierdut". Părerea celor de la Viena nu a fost însă cerută.

La ora 22, Fabricius a venit din nou aducînd precizări cu privire la garanţia şi ajutorul armat pentru România. Termenul de răspuns a fost prelungit pînă la ora 2, iar el, — Fabricius — a acordat la stăruinţă o nouă păsuire pînă la ora 3. La observaţiile mele făcute în privinţa imposibilităţii tehnice de a se lua o hotărîre într-un timp aşa de scurt, Fabricius răspunde brutal că dacă regele s-a făcut şef de stat totalitar, el singur să-şi ia răspunderea hotărîrii;

(Continuare în p. 32)

Eroism, bravură şi spirit de sacrificiu

CAVALERI AI ORDINULUI „MIHAI VITEAZUL" ÎN RĂZBOIUL ANTIHITLERIST

FL. MARINESCU,
Muzeul Militar Central

În zilele de aprigă încleştare cu forţele hitleriste, pentru a răsplăti eroismul dovedit de ostaşi pe cîmpul de luptă, a fost creat modelul 1944 al Ordinului „Mihai Viteazul" cu spade. El era o continuare firească a primului model creat, de asemenea, într-un moment de răscruce al istoriei româneşti: octombrie 1916.

Conform Legii de înfiinţare, Ordinul era organizat pe trei clase (a III-a, a II-a şi I-a); se prevedea ca nimeni să nu poată primi o clasă superioară dacă nu era decorat cu clasa a III-a. S-au făcut însă unele excepţii pentru înalte personalităţi militare străine, care au fost decorate, după război, direct cu clasa I-a.

Decoraţia se prezenta sub forma unei cruci cu capetele braţelor în formă de floare de crin, confecţionată din metal comun, aurit, şi emailată albastru închis; în centrul aversului era înscrisă cifra regelui Ferdinand I, iar pe revers, data instituirii „1916".

În 1938, prin *Legea privind ordinele şi medaliile naţionale conferite pe timp de război*, Ordinul „Mihai Viteazul" a rămas cea mai înaltă distincţie ce se putea conferi pentru fapte de arme. În 1940, după instaurarea dictaturii antonesciene, legile privind decoraţiile de război emanate între 1938 şi 1940 au fost abrogate, inclusiv prevederile referitoare la modelul 1938 al Ordinului, care, sub această formă, nu a fost conferit niciodată.

Este de subliniat că Ordinul „Mihai Viteazul" a fost singura distincţie românească care a avut o formă specifică pentru faptele de arme săvîrşite în războiul antihitlerist, toate celelalte distincţii păstrîndu-se neschimbate, aşa cum fuseseră create în perioada antebelică. Ordinul „Mihai Viteazul", model 1944 se înscrie astfel — alături de Ordinul „Victoria" (U.R.S.S.) sau Ordinul „Eliberării" (Franţa) — printre foarte puţinele înalte distincţii create în unele state ale coaliţiei antihitleriste care au fost acordate pentru fapte de arme excepţionale numai în acest conflict.

În 1944 a fost creat modelul cu spade: forma generală, clasele şi dimensiunile au rămas aceleaşi ca la modelul 1916; spre deosebire de acesta, pe avers a fost înscrisă cifra regelui Mihai, iar pe revers data „1944", iar între braţele crucii, două spade încrucişate.

Această decoraţie sobră, fără nimic din preţiozitatea altora — nici ca material, nici ca lucrătură de bijutier — a fost totuşi cea mai preţuită dintre toate distincţiile româneşti militare acordate pînă la proclamarea Republicii, datorită valorii sale de simbol suprem al eroismului.

Preţuirea de care se bucura această distincţie este ilustrată şi de faptul că, în unele cazuri, se decerna colectiv unor unităţi, împodobind drapelele de luptă ale acestora.

De pildă, Ordinul „Mihai Viteazul" a fost conferit Drapelului Flotilei 1 vînătoare „pentru modul strălucit în care — se spune în brevetul de decorare — au acţionat unităţile acestei Flotile în luptele pentru eliberarea Capitalei şi a teritoriului naţional de trupele germane pe timpul de la 23 la 28 august 1944, executînd 168 ieşiri, în care au doborît 24 avioane şi au distrus la sol circa 110 maşini încărcate cu material şi personal". Flotila a participat, de asemenea, vitejeşte, la „grelele lupte pentru eliberarea Ardealului de nord, precum şi [la] cele din Ungaria şi Cehoslovacia", cînd a „sprijinit cu mult avînt acţiunile trupelor române şi ruse şi a făcut protecţia aviaţiei de bombardament şi de asalt, executînd 1 450 misiuni".

Drapelul Regimentului 94 infanterie a primit, de asemenea, înalta distincţie „pentru devotamentul, curajul şi spiritul de sacrificiu de care au dat dovadă ofiţerii, subofiţerii şi trupa acestui regiment în luptele de la Mindszent şi Alpar (12 şi 25 octombrie 1944), cînd s-a avîntat la atac contra unui inamic mult superior ca număr şi dotare, reuşind să-l învingă şi să salveze, în acelaşi timp, trupele aliate ce se aflau împresurate de inamic şi ameninţate a fi distruse. În ziua de 26 octombrie 1944, deşi atacată cu care de luptă, maşini de asalt şi tot felul de arme moderne, rezistă cu dîrzenie fără a ceda nici un pas din

poziția cucerită". Ostașii și ofițerii regimentului „s-au remarcat, de asemenea, în luptele de pe șoseaua Cegled-Selle (5 noiembrie 1944), Canalul Naghi (6 noiembrie 1944), Tapiosentgyörgy (12 noiembrie 1944), cota 159 (23 noiembrie 1944), ferma Hoszutitza (29 noiembrie 1944) și cotele 175, 196 și 21 (6 decembrie 1944). Pătrunși în Budapesta (4 ianuarie 1945), luptă fără încetare contra unui inamic care apără casă cu casă, ocupînd grupul de case din cartierul Rákosfalva, după care atacă strada Hungaria și rezistențele inamice din cimitirul Kerepes, ajungînd pînă în piața Basoi".

Cu înaltul ordin au fost cinstite, de asemenea, numeroase fapte individuale de eroism ale ostașilor și ofițerilor. Cu ani în urmă, *Magazin istoric* (nr. 4/1975) a relatat cîteva din aceste fapte. Iată, în continuare, avînd drept bază documentară brevetele respective, alte asemenea fapte de vitejie din epopeea antihitleristă a poporului român. Printre cei distinși s-a aflat, de exemplu, generalul de brigadă Costin Ionașcu pentru eliberarea localității „Cojocna, primul sat dezrobit [din Transilvania de nord]", colonelul Ioan I. Iucal pentru „cucerirea cotelor 463-495 și a orașului Carei, intrînd primul în oraș", colonelul Alexandru M. Petrescu pentru „acțiunea de cucerire a aeroportului Arad, cît și în acțiunea de apărare de pe poziția de la Păulîș-Gioroc, cu cele 2 batalioane ale sale de elevi", locotenent-colonelul Constantin P. Buceleanu care „a capturat și dezarmat: un general, 15 ofițeri superiori, 160 ofițeri inferiori, 860 subofițeri, 4 110 trupă", căpitanul Bucur Calomfirescu care s-a strecurat, „pe malul Tisei pe la sud de satul Tiszatardos și printr-o acțiune îndrăzneață dislocă sistemul de apărare inamic, cucerește satul și capturează 136 prizonieri. Contraatacat de care de luptă și trupe inamice proaspete, căpitanul Calomfirescu cade rănit la picior, dar continuă organizarea satului"; sublocotenentul Nicolae V. Caraman care, „deși luat prizonier, găsește o grenadă germană pe care o aruncă asupra escortei sale, răpunînd-o, și revine la misiunea sa, conducînd mai departe în foarte bune condiții focul Divizionului III"; sublocotenentul Eugen Crintea, pentru luptele de la capul de pod Bogota (18 septembrie 1944), „cînd ia comanda escadronului cu care continuă atacul, cît și în acțiunea pentru cucerirea cotei 495, unde luptă cu grenada și la baionetă timp de 3 zile, reușind ca în dimineața de 9 octombrie 1944 să asalteze și să cucerească această cotă"; sublocotenentul Vasile Z. Rusu, care „în ziua de 7 ianuarie 1945, din proprie inițiativă, iese din linia I și, sub puternicul foc inamic se suie deasupra tribunei principale a hipodromului din Budapesta și, deși subsolul acestei clădiri era încă ocupat de inamic, cu un calm și sînge rece desăvîrșit observă și reglează cu precizie tragerile Diviziunului său".

Exemple admirabile din lungul șir de fapte de eroism ale armatei române. Ele evocă hotărîrea cu care românii s-au avîntat în luptă pentru eliberarea deplină a patriei și înfrîngerea definitivă a hitlerismului și fascismului.

CĂRȚI SOSITE LA REDACȚIE

● General-locotenent dr. **Ilie Ceaușescu**, colonel dr. **Florian Tucă**, maior dr. **Mihail E. Ionescu**, căpitan **Alesandru Duțu** — **ROMÂNIA ȘI MAREA VICTORIE. 23 AUGUST 1944-12 MAI 1945.**

Editura militară, București, 1985, 310 pp., 16 lei: *contribuția de seamă adusă de poporul român la înfrîngerea fascismului, eroismul și jertfele armatei române în bătăliile pentru dezrobirea țării și pentru eliberarea Ungariei, Cehoslovaciei și Austriei; lucrarea a apărut și în limbile engleză și rusă.*

● **APĂRAREA INDEPENDENȚEI PATRIEI, OBIECTIV PRINCIPAL AL MIȘCĂRII ANTIFASCISTE DIN ROMÂNIA** *(volum alcătuit de* maior dr. **Ioan Talpeș, Mihai Retegan,** căpitan **Dan Rădulescu).**

Editura politică, București, 1985, 248 pp., 13 lei: 150 *documente din perioada 13 iulie 1933-14 august 1939, semnificative pentru lupta antifascistă și antihitleristă a poporului român desfășurată sub conducerea P.C.R.*

● **Valentin Lipatti — CONFERINȚA PENTRU SECURITATE ȘI COOPERARE ÎN EUROPA.**

Editura politică, București, 1985, 312 pp., 14 lei: *însemnări despre o negociere și urmările ei, la 10 ani de la semnarea Actului final de la Helsinki.*

● **DOCUMENTE PRIVIND ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN** *(sub egida Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară).*

Editura militară, București, 1985, 384 pp., 39 lei: *307 materiale de arhivă din perioada 26 octombrie 1944-15 ianuarie 1945.*

● **TRANSILVANIA ÎN ISTORIA ȘI CONȘTIINȚA ROMÂNILOR** *(redacția și coordonarea* **C. Gh. Marinescu;** *prefață* **Vasile Netea).**

Iași, 1985, 310 pp.: *culegere de studii consacrate luptei pentru înfăptuirea Marii Uniri din 1918.*

● **Florea Ceaușescu — MAGISTRALA BAIKAL-AMUR.**

Editura Sport-Turism, București, 1985, 248 pp., 27 lei: *însemnări de călătorie în ținuturile siberiene, cu bogate tradiții istorice.*

● **Octav Onicescu — MEMORII.**

Editura științifică și enciclopedică, București, 1984, 340 pp., 21 lei: *al doilea volum din evocările memorialistice ale savantului.*

● **Ion Slavici — OPERE, VOL XIII** *(ediție de* **C. Mohanu, Gherasim Pintea, D. Vatamaniuc).**

Editura Minerva, București, 1984, 832 pp., 45 lei: *scrieri social-politice, istorice și etnografice.*

● **Doru Radosav — SATU MARE.**

Editura Sport-Turism, București, 1984, 114 pp., 15 lei: *ghid istorico-turistic al orașului.*

VICTORIA

A doua serie de intrebări

Concursul MAGAZIN ISTORIC, ediția 1985

1. Încă din primii ani ai deceniului patru, prin neobosita sa activitate revoluționară, prin clarviziunea și capacitatea sa organizatorică, prin spiritul combativ, patriotismul și dăruirea sa față de cauza clasei muncitoare, față de interesele întregului popor, tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a impus ca una din personalitățile reprezentative ale mișcării revoluționare antifasciste din România. Urmărit de organele represive, a fost arestat în mai multe rînduri.

Știți în ce an i-a fost intentat tovarășului Nicolae Ceaușescu procesul de amplă rezonanță în viața politică internă și internațională, ale cărui lucrări s-au desfășurat în sala Tribunalului militar al Corpului 5 armată din Brașov? (1981)

a) 1936
b) 1937
c) 1938

2. Drumul de luptă al uneia dintre multele unități române angrenate în războiul antihitlerist înscrie un traseu eroic parcurs de pe litoralul Mării Negre pînă în apropierea orașului Praga, cca. 1 500 km; unitatea a participat la 104 lupte, dintre care 32 mari și grele, pierzînd aproximativ 3 000 oameni.

Numele unității. (1982)

a) Regimentul de pontonieri
b) Regimentul 34 infanterie
c) Regimentul 115 infanterie

3. Luptele purtate de trupele române pe teritoriul Cehoslovaciei și Austriei au durat aproximativ cinci luni (18 decembrie 1944-12 mai 1945), timp în care au fost forțate patru mari cursuri de apă și zece masive muntoase, fiind eliberate peste 1 700 localități, între care 31 orașe.

Pe ce adîncime s-a pătruns în dispozitivul inamic în aceste lupte? (1985)

a) 300 km
b) 400 km
c) 285 km

4. În comentariul său asupra evenimentelor declanșate în România la 23 august 1944, ziarul elvețian *L'Impartial*, parafrazînd spusele unui celebru poet german, consemna: „Am putea spune... în această a 259-a săptămînă de război a început o nouă epocă în istoria lumii".

Despre ce poet este vorba? (1976)

a) Goethe
b) Heine
c) Schiller

5. La 11 mai 1939, militariștii niponi și-au trimis trupele împotriva Republicii Populare Mongole, invadînd regiunea de pe malul rîului Halhîn Gol. Ostașii mongoli, împreună cu cei sovietici, după ...luni de încleștate lupte au repurtat aici o strălucită victorie, curățind definitiv de cotropitori teritoriul R.P. Mongole.

Cît timp au durat aceste lupte? (1984)

a) șase luni
b) cinci luni
c) patru luni

6. Populația unui mare oraș italian își manifestă bucuria la aflarea veștii armistițiului Italiei cu Națiunile Unite, semnat la 3 septembrie 1943

și intrat în vigoare la 8 septembrie 1943.

Precizați numele orașului. (1980)

a) Milano
b) Roma
c) Florența

7. În cadrul Rezistenței franceze, care, în cursul anilor 1943-1944, a dat lovituri puternice ocupanților hitleriști, au participat și luptători antifasciști germani.

Ei au acționat, îndeosebi, în zona munților... (1975)

VICTORIA
concursul
magazin istoric
ediția 1985

a) Jura
b) Cevennes
c) Auvergne

8. Costa Rica, Republica Dominicană, Guatemala, Haiti, Honduras, Panama, El Salvador, Cuba, Nicaragua au intrat în cea de-a doua conflagrație mondială, raliindu-se politicii antinaziste a S.U.A. și declarînd război Japoniei și, apoi Germaniei și Italiei.

La ce dată? (1985)
a) 8 decembrie 1941
b) 20 decembrie 1941
c) 31 decembrie 1941

9. Între 19 și 23 octombrie 1943, la Moscova, s-au desfășurat lucrările conferinței miniștrilor de externe ai U.R.S.S, S.U.A. și Marii Britanii, în cadrul căreia s-a hotărît convocarea unei conferințe, la cel mai înalt nivel, ce i-a urmat după o lună.

În ce localitate s-a desfășurat această primă conferință a șefilor de guverne ai celor 3 puteri ale coaliției antihitleriste? (1985)
a) Ialta
b) Teheran
c) Potsdam

10. Unitățile franceze din cadrul Diviziei „Leclerc" debarcate pe pămîntul Franței.

În ce zi? (1985)
a) 1 august 1944
b) 28 august 1944
c) 15 septembrie 1944

talon de participare
talon de participare
talon de participare
talon de participare
talon de participare
talon de participare

Cei patru cai de aur ai Veneției

După șapte secole de strajă pe fațada Basilicii San Marco, cei patru cai deveniți simbolul puterii Veneției au fost coborîți de pe balustrada care îi adăpostea și înlocuiți, în aprilie 1983, cu patru copii perfecte.

Istoria lor începe în 1204, odată cu asediul Constantinopolului de către soldații celei de a patra Cruciade. Acest oraș era miracolul timpului său, noua Romă, o cetate aglomerată de splendide opere de artă. Printre ele și caii de aur, care se distingeau chiar și în acea aglomerare de frumuseți. Cei mai mulți specialiști cred că fuseseră așezați în pavilionul imperial de la Hipodrom (se știe că acolo se afla o cvadrigă). Alții îi plasează în fața Marelui Palat.

Originea celor patru cai este și ea controversată, după cum notează Jean Morris în revista britanică *Telegraph Sunday Magazine*, din 2 septembrie 1979. De o parte se situează specialiștii care cred că ar fi vorbă de o operă romană, executată în sec. IV și adusă la Constantinopol de către împăratul Constantin (306-337) atunci cînd a întemeiat capitala răsăriteană a Imperiului roman. De cealaltă parte sînt cei care atribuie această operă grecilor, unii chiar lui Lisip, sculptorul lui Alexandru cel Mare.

Cruciații au asaltat zidurile Constantinopolului sub conducerea bătrînului doge al Veneției, Enrico Dandolo, care, la acea dată, avea 97 ani și era aproape orb. Cetatea a fost prădată cumplit. Cuceritorii au topit statui remarcabile pentru a recupera metalul, obiecte de artă unice au fost smulse din rame și de pe socluri.

Despărțiți de cvadriga la care erau înhămați inițial, caii de aur au fost transportați la Veneția, unde au ajuns fără mari stricăciuni (s-a spart doar o copită). După cîțiva ani, au fost ridicați și instalați, în perechi simetrice, pe fațada Basilicii San Marco. Mai întîi însă, au fost vopsiți și apoi „îmbrăcați" în foiță de aur, dar, în decursul vremurilor, au căpătat tot mai mult culoarea bronzului.

De-a lungul secolelor, caii de aur trebuie să fi părut multora ca niște ființe fantastice; se spune că venețienii au refuzat cu dispreț o ofertă a spaniolilor de a cumpăra caii cu echivalentul în aur al greutății lor. Se credea că atîta timp cît caii erau acolo sus, Republica venețiană își va păstra libertatea, avuția și supremația asupra mărilor.

Dar, ceea ce nu au reușit spaniólii, a izbutit Napoleon în 1797 cînd, cucerind Veneția, a trimis la Paris, printre alte tezaure, și caii de aur. În capitala Franței, unde au fost plimbați în cortegiul victoriei, escortați de cămile și de cuști cu fiare sălbatice, au fost instalați pe piedestaluri, între Luvru și Tuileries, apoi așezați pe Arcul de Triumf din Place du Carrousel, înhămați din nou la un car, de data aceasta la cel al Victoriei. Nu pentru mult timp însă, pentru că, după Congresul de la Viena (1814), au fost restituiți Veneției. În timpul primului război mondial, au fost coborîți din nou și duși la Roma, departe de cîmpul de luptă, iar în 1942 au fost ambalați în lăzi și depuși într-un depozit de marfă.

Dar ei s-au întors de fiecare dată la Veneția. Acum însă, au fost luați, se pare pentru totdeauna, din locul lor. Restaurați și feriți de natura corosivă a climei lagunei, celebrii cai și-au început o nouă carieră, aceea a pieselor de muzeu. Veghea lor de șapte veacuri asupra Veneției a luat sfîrșit. Dar călătoriile n-au încetat și ele se află se pare, de-abia la început. Unul din cai, despărțit pentru prima oară de ceilalți trei, a fost expus, pentru cîteva luni, la Academia Regală din Londra, în 1979.

Radu Ion POPESCU

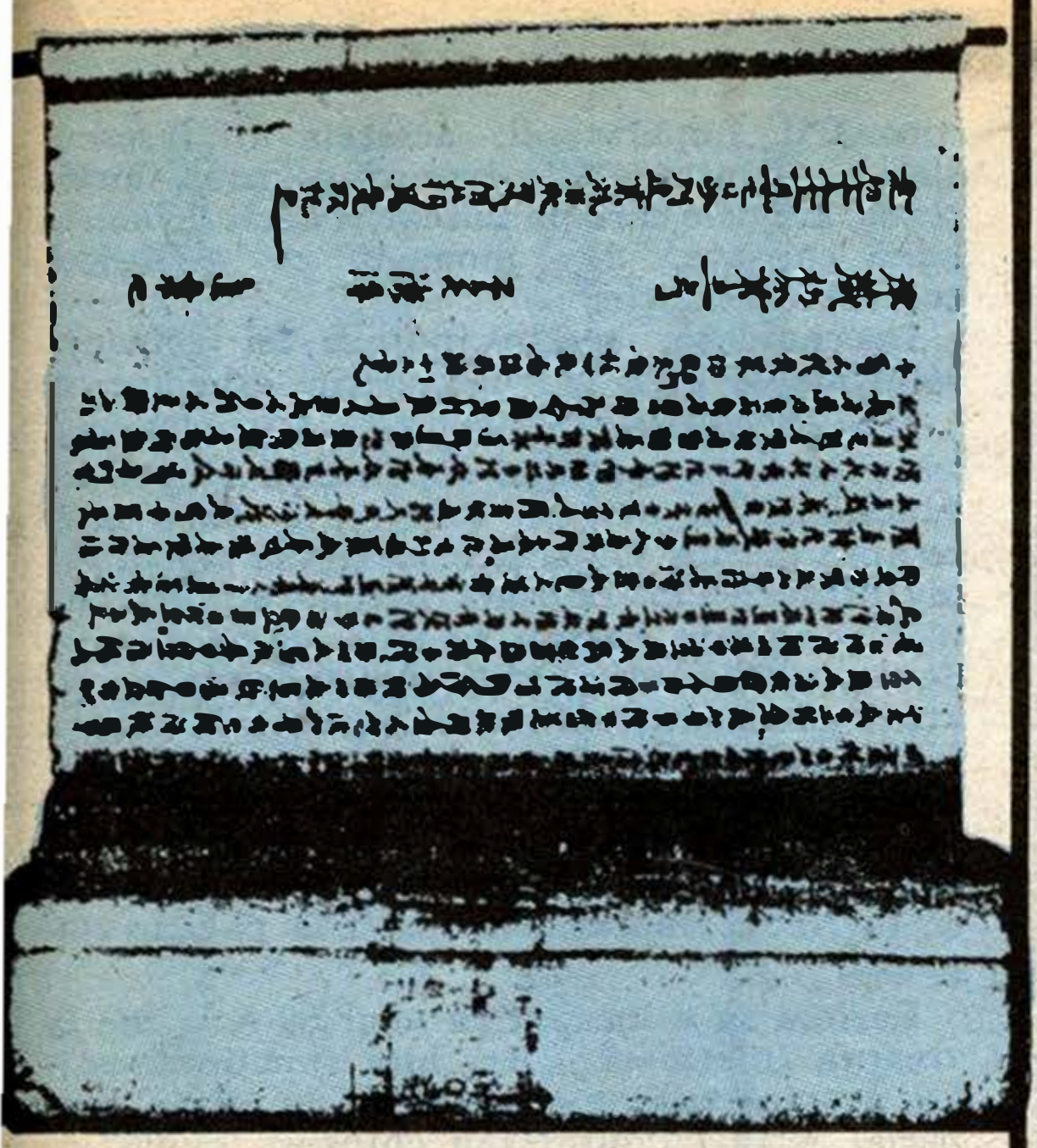

MARCHIZUL CAI

ŞI MINUNATA ZHI

Dr. ANA BUDURA

Cu aproape 1900 ani în urmă, în anul 105 e.n., eunucul Cai Lun, şambelanul însărcinat cu supravegherea atelierelor imperiale, s-a înfăţişat înaintea împăratului He (89-105 e.n.) din dinastia Han de răsărit (25-220 e.n.). Purta straie de sărbătoare şi urca lent, cu paşi ceruţi de ceremonial, scările de marmură ce duceau spre sala tronului. Pe palmele întinse purta un pachet învelit în mătase purpurie. Curtenii comentau cu glasuri şoptite. Cai Lun a înaintat cîţiva paşi, apoi, în locul indicat, s-a oprit şi s-a prosternat. La un semn, s-a ridicat şi a dezvelit conţinutul pachetului:

— Îngăduie robului Măriei Tale să-şi prezinte invenţia, a spus el cu smerenie, întinzînd nişte foi albe, uşoare şi translucide, asemenea fulgului de nea.

Împăratul le-a examinat cu interes şi după o pauză lungă a întrebat:

— La ce servesc ele?

— Se numesc zhi şi pe ele vom putea scrie cărţi, cărţi multe pentru că sînt uşoare, nu ca sulurile din fîşii de bambus; sînt şi ieftine faţă de pînza de borangic pe care o folosim în prezent...

Referindu-se la rezultatul acestei întrevederi, cronicarul consemnează: „Împăratul a avut cuvinte de laudă pentru supusul său şi după acea dată nu s-a mai găsit un singur loc în imperiu unde să nu se fi răspîndit «invenţia» lui Cai Lun".

Aşa începe, de fapt, istoria scrisă a hîrtiei (zhi), una din multele invenţii ale omenirii, care l-a revoluţionat existenţa spirituală şi, implicit, pe aceea materială.

Citind, zilnic, 50 kg documente

Faptul că invenţia lui Cai Lun a fost aşa de repede acceptată şi apoi răspîndită dovedeşte existenţa unei comenzi sociale. În timpul dinastiei Han de vest (206 î.e.n.-24 e.n.), societatea chineză cunoscuse o remarcabilă înflorire[1]. Primii împăraţi ai acestei dinastii adoptaseră o politică de încurajare a producţiei agricole prin reducerea sau chiar anularea impozitelor, ca şi prin stimularea desţelenirii unor noi regiuni ale vastului imperiu. În agricultură se generalizase sistemul asolamentelor şi se introduseseră unelte noi, cu randament superior. Rezultatele s-au concretizat în creşterea producţiei. Apăruseră mari aşezări umane, cu ateliere meşteşugăreşti, în care, cu procedee perfecţionate, se producea o gamă largă de articole. Schimburile comerciale cu popoarele din regiunile învecinate deschiseseră largi orizonturi supuşilor dinastiei Han, îndemnîndu-i să-şi valorifice şi pe această cale rezultatele muncii lor.

Bunăstarea materială superioară perioadelor anterioáre s-a răsfrînt şi asupra vieţii spirituale a celor 60 milioane de locuitori cît număra atuncea ţara. Tezaurizarea şi răspîndirea cunoştinţelor cu mijloace ieftine şi la îndemîna oricui a devenit o cerinţă imperioasă. Principala piedică în calea acestui deziderat o reprezentau însă instrumentele rudimentare de scris. Lucrările ştiinţifice şi literare, documentele de stat, mesajele personale erau gravate sau scrise cu tuş ori lac pe şipculiţele de bambus, salcie, salcîm sau dud, ale căror dimensiuni variau între 1,5-3,5 cm lăţime şi 30-50 cm lungime. După ce lucrarea era redactată, şipcile — găurite la cele două capete şi înşirate pe un şnur de mătase sau o curelușă de piele — erau făcute sul. Astfel arăta, pe atunci, o carte. Este lesne de închipuit cît de greu cîntărea ea, dacă pe o singură şipcă nu puteau fi scrise sau gravate mai mult de 30-40 ideograme. Cronicile chineze conţin multe informaţii referitoare la dificultăţile cu care se confruntau învăţaţii timpului din această pricină. Astfel, ni se spune că autorul unei lucrări scrisă pe 3 000 şipculiţe de bambus, atunci cînd a prezentat-o împăratului, a trebuit să fie ajutat de două slugi, care se încovoiaseră sub greutatea ei. Despre împăratul Qin Shihuangdi (221-209 î.e.n.) ctitorul dinastiei Qin, se afirmă că citea zilnic 100 *jin* (1 *jin* = 0,5 kg) documente, ceea ce arată sărcinile deo-

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1984.

sebite ce-i reveneau. În această privinţă, filozoful şi învăţatul Hui Shi (cca. 370-310 î.e.n.) a rămas în istorie. Se spune că, în călătoriile sale de studii, era însoţit permanent de cinci căruţe pline cu „cărţi", dar numai de acele piese indispensabile studiului cotidian[1]. De aici s-a născut şi expresia, larg folosită în China pînă în zilele noastre atunci cînd vrei să califici erudiţia unei persoane: „are cunoştinţe cu carul".

Nu-i greu de înţeles ce probleme ridicau organizarea bibliotecilor şi asigurarea spaţiilor adecvate păstrării „cărţilor". Ne putem imagina cît de mare era biblioteca imperială, dacă, potrivit primului său catalog, întocmit după criterii ştiinţifice în anul 7 e.n., număra 13 219 suluri de şipci de bambus, conţinînd lucrări din şapte domenii de bază ale cunoaşterii şi activităţii umane. Din păcate, din cauza perisabilităţii lor, cea mai mare parte din aceste „cărţi" s-a pierdut în timpul diferitelor evenimente istorice. Existenţa lor ne este atestată astăzi doar prin unele piese arheologice. Cel mai vechi document, descoperit pînă în prezent, este compus din 43 şipci de bambus, pe care sînt enumerate numele celor care au oferit cadouri defunctului în mormîntul căruia a fost găsit şi datează din epoca Statelor războinice (sec. IV-III î.e.n.); cel mai vechi volum complet, descoperit între timp, este compus din 76 şipci de lemn şi a fost elaborat în anul 39 e.n., fiind o lucrare din domeniul militar.

Invenţie sau perfecţionare ?

Concomitent cu bambusul şi lemnul, cercurile înstărite recurgeau pentru scris şi la ţesătura de mătase. Scrisorile de acreditare ale solilor şi împuterniciţilor împăratului, ca şi cărţile de valoare, erau caligrafiate pe pînză de borangic, subliniindu-li-se, astfel, şi mai mult importanţa. Utilizarea acestui material era însă extrem de redusă, datorită preţului său exorbitant. Pentru a satisface nevoile de răspîndire a cunoştinţelor în cercuri cît mai largi era nevoie, aşadar, de un material ieftin, rezistent şi uşor. Acestui deziderat i-a răspuns invenţia lui Cai Lun.

Fără a-i umbri meritele, cercetătorii chinezi ai istoriei hîrtiei sînt unanimi în aprecierea că meritul lui Cai Lun constă, de fapt, în sintetizarea unei experienţe colective acumulate de-a lungul secolelor de către generaţii întregi de meşteşugari. În sprijinul acestei păreri, savanţii chinezi invocă numeroasele descoperiri arheologice, pe baza cărora se poate demonstra că la data cînd Cai Lun şi-a prezentat invenţia sa, hîrtia din celuloza fibrelor vegetale se producea de peste 200 ani, dar era grosolană şi friabilă, fiind destinată altor nevoi cotidiene şi nu scrisului. Unii dintre savanţi, invocînd informaţii cuprinse în *Cronica dinastiei Han-posterior*, avansează ideea că şi pînă la Cai Lun se produsese chiar o hîrtie de foarte bună calitate. Ei au în vedere faptul că în anul 102 e.n., cu ocazia încoronării împărătesei, acesteia îi fuseseră oferite, printre altele lucruri de preţ, hîrtie şi tuş, articole care nu puteau fi decît de foarte bună calitate, din moment ce avuseseră această destinaţie.

Deocamdată, aceste ipoteze îşi aşteaptă confirmarea prin noi descoperiri arheologice.

Dar să răsfoim *Cronica dinastiei Han-posterior* care, în capitolul cuprinzînd biografiile funcţionarilor eunuci, furnizează date interesante despre viaţa şi activitatea celebrului inventator. Cai Lun s-a născut la Guiyang (din provincia Hunan de azi), într-o familie de oameni săraci. Inteligent, îndemînatic şi atent observator al lumii înconjurătoare, a folosit orice prilej pentru a-şi îmbogăţi cunoştinţele. În condiţiile istorice respective, negăsind altă cale pentru a-şi valorifica înclinaţiile înnăscute, s-a hotărît să ceară primirea sa în rîndul eunucilor-slujbaşi la palatul imperial.

Cariera sa a început în anul 58 e.n., de la treapta inferioară a ierarhiei funcţionăreşti. Cu vremea însă, s-a remarcat în sfatul imperial, prin cuvîntul său chibzuit, cunoştinţele temeinice şi, nu în ultimul rînd, cum arată cronicarul, prin devotamentul său. Drept urmare, în anul 96 e.n. a fost însărcinat cu administrarea atelierelor imperiale, primind rangul de *shang fang ling*, echivalent cu cel de şambelan. În această calitate, supraveghea producerea pietrelor preţioase şi semipreţioase, confecţionarea vaselor din aur şi argint, a porţelanurilor şi a multor altor produse destinate în exclusivitate curţii imperiale şi al căror proces de fabricaţie era considerat secret de stat. „Excela în toate — spune cronicarul biograf — şi nu era obiect ieşit de sub ochii lui care să nu fie executat cu cea mai mare precizie, toate constituind un model pentru generaţiile viitoare".

Cai Lun studia cu sîrguinţă, însuşindu-şi tot ce acumulaseră minţile creatoare ale Chinei antice pînă la el. În clipele de răgaz „fereca strașnic uşile locuinţei sale spre a ţine departe oaspeţii", care, prin preocupările lor frivole, l-ar fi putut sustrage de la studiu. Dotat cu spirit novator, era preocupat permanent de îmbunătăţirea proceselor de producţie. Aşa a observat, de pildă, că pe rogojina unde femeile zdrobeau gogoşile viermilor de mătase, pentru a le transforma în vata folosită la căptuşitul hainelor de iarnă şi confecţionatul plăpumilor, rămînea la sfîrşit un strat subţire de pastă, care — după ce se usca — se transforma într-o peliculă compactă, flexibilă. El ştia că această peliculă era folosită de unii farmacişti pentru împachetarea produselor lor.

Dar, cum notează cronicarul, problema cărţilor era una din preocupările sale de bază. Îl frămînta gîndul că majoritatea acestora, fiind scrise pe fîşii de bambus, erau greu de manipulat, iar cele scrise pe pînză de borangic, „căruia unii îi spun *zhi*", erau foarte scumpe. „Greutatea primelor şi preţul celor din urmă, le fac inaccesibile oamenilor", constata el cu amărăciune. Cronicarul nu redă frămîntările şi căutările lui, nu aminteşte nici experien-

[1] *Magazin istoric*, nr. 5/1983.

Şipculiţe de bambus purtînd ideograme scrise cu tuş (perioada Statelor combatante 403 î.e.n.-23 e.n.)

În p. 25: *cea mai veche carte din lume, tipărită în anul 868 e.n.*

ţele repetate ale lui Cai Lun, ci notează lapidar: „Atunci s-a născut în el ideea de a folosi coji de copac, fibre vegetale, deşeuri textile şi plase de pescuit uzate pentru producerea hîrtiei". Deşi cronicarul nu oferă detalii cu privire la această epocală invenţie, faptele istorice dovedesc că experienţele lui au reuşit, Cai Lun izbutind să obţină o hîrtie de bună calitate, de vreme ce a fost acceptată de împărat şi producţia ei asimilată în întreaga ţară. „Ca urmare — conchide cronicarul —, sub întregul cer [adică peste tot] ea este cunoscută drept «hîrtia marchizului Cai»".

Au urmat anii recunoaşterii meritelor sale. I s-a conferit titlul de „marchiz de Longding" şi, în calitate de mare supraveghetor al examenelor imperiale, i s-a încredinţat sarcina de a transmite cunoştinţele sale tinerei generaţii. Cursul vieţii i s-a schimbat însă brusc după moartea împărătesei. Înţelegînd că în hăţişurile intrigilor de la curte se atenta la demnitatea şi integritatea sa morală, a ales calea sinuciderii (după alte surse, ar fi fost omorît din ordinul împăratului).

Ofrande în ziua 16 a lunii a treia

Cai Lun a cucerit stima şi respectul poporului său pentru contribuţia adusă la dezvoltarea patrimoniului cultural şi el ocupă un loc de frunte în galeria marilor personalităţi ale Chinei. Meşteşugarii din branşa producţiei de hîrtie l-au venerat de-a lungul veacurilor, considerîndu-l patronul lor şi aducîndu-i, în semn de cinstire, ofrande în fiecare a 16-a zi a lunii a treia. În secolele care au urmat, invenţia lui a deschis largi posibilităţi pentru producerea hîrtiei în cantităţi mari şi de bună calitate. În fiecare regiune a Chinei a început producerea unor sortimente specifice, folosindu-se materii prime de care se dispunea din abundenţă: deşeuri textile, paie de cereale, coajă de dud, resturi de la prelucrarea mătăsii etc. Oamenii de cultură chinezi au manifestat, de-a lungul secolelor, un interes deosebit pentru acest instrument indispensabil scrisului. Alături de pensulă, tuş şi piatră pentru preparat tuşul, ei considerau hîrtia ca o „comoară a cabinetului de lucru" şi, din cele peste 100 sorturi de hîrtie, alegeau cu rafinament pe cea mai indicată în vederea executării lucrării sau operei de artă respective. Odată cu diversificarea producţiei, unele ateliere au devenit renumite pentru calitatea produselor lor; aşa este cazul, de pildă, al hîrtiei *xuan*, atît de apreciată de caligrafi şi de artiştii plastici încă din sec. VII.

Creşterea impetuoasă a producţiei de hîrtie a determinat o mare dezvoltare a cărţii. Ieftine, uşoare şi lesne de mînuit, cărţile imprimate pe hîrtie au devenit accesibile unui public larg. Cererea de carte a jucat un rol stimulator pentru autori, numărul lucrărilor elaborate de ei sporind vertiginos. Judecînd după cataloagele rămase, în jurul anului 289 e.n. biblioteca imperială avea deja circa 30 000 lucrări, în anul 431 peste 64 000, iar în 552 peste 70 000. În timpul marii dinastii Tang (618-905), din cele peste 80 000 lucrări catalogate, circa 28 000 fuseseră scrise de autori care au trăit în timpul acestei dinastii. Cea mai mare bibliotecă imperială din China a funcţionat, cum o dovedesc documentele, în vremea dinastiei Sui (581-618), aceasta avînd în păstrare 370 000 volume.

Cărţile au devenit accesibile şi persoanelor particulare şi acestea au început să-şi organizeze biblioteci proprii. Începînd din sec. IV, cronicile amintesc deja despre existenţa lor, iar ceva mai tîrziu, în timpul împăratului Wu din dinastia Liang (502-549), cronicarul afirmă că „în toate cele patru puncte cardinale fiecare familie posedă cărţi"; este vorba, se înţelege, de familiile înstărite.

Invenţia lui Cai Lun, chintesenţă a multimilenarei experienţe a poporului chinez, a devenit treptat un bun al întregii omeniri, punîndu-i la dispoziţie un instrument atît de practic şi lesne de obţinut pentru a-şi transmite peste timp comorile sale spirituale. După 500 ani de continuă perfecţionare a procesului de fabricaţie, hîrtia lui Cai Lun a ajuns, prin Coreea, în Japonia, apoi, după anul 751, în lumea arabă şi de acolo după ocuparea Spaniei de către arabi, în Europa, contopindu-se în marele tezaur al civilizaţiei universale.

Sigiliile chinezeşti de la Arad — între artă şi utilitate

ILEANA HOGEA-VELIŞCU,
IOAN POPOVICI

În fondurile Arhivelor statului, Filiala judeţului Arad, se păstrează două matriţe sigilare chinezeşti, pe cît de interesante pe atît de enigmatice. Confecţionate din bronz, de formă pătrată, cu latura de 46 mm, ambele piese au un cîmp sigilar identic. Ornamentul color două matriţe — cîte o aripă de pasăre, care în simbolistica chineză exprimă visul de înălţare spirituală, revelaţia cunoaşterii şi puterea de a înfrunta vicisitudinile vieţii — ne încredinţează că ne aflăm în faţa unor sigilii personale, întrucît cele folosite în administraţie erau lipsite de ornamente.

Piesele în discuţie ne îngăduie să deschidem unul din cele mai interesante capitole ale artei şi culturii chinezeşti, legat de uneltele de scriere. Primele sigilii chinezeşti — după cum aflăm din *Cartea edictelor (Shang shu)* alcătuită între sec. XI-VII î.e.n. — au aparţinut împăraţilor, prinţilor şi comandanţilor de oşti, care, din necesităţi de guvernare, îşi marcau ordinele prin aplicarea sigiliului. Asemenea piese folosite de suverani (ulterior şi de marii demnitari), erau deosebit de scumpe, confecţionate din aur, fildeş sau pietre semipreţioase (predominau jadul şi agata) şi conţineau înscrisuri de bun augur, sub semnul cărora respectivii suverani ţineau să-şi întemeieze relaţiile cu supuşii. Importanţa sigiliului imperial este demonstrată suficient de faptul că proclamarea oficială a unui nou împărat era însoţită şi de schimbarea sigiliului, executarea acestuia fiind o problemă de stat. În afara sigiliului oficial, care parafa cele mai importante documente de stat, suveranul mai avea o sumedenie de sigilii cu caracter privat, aplicate pe cărţi şi tablouri, porţelane şi bijuterii etc. — sigilii pentru a căror realizare nu mai pridideau să lucreze sumedenie de meşteri gravori.

Cu timpul, aria posesorilor de sigilii a crescut considerabil. Obţinînd dreptul de a poseda sigiliu personal, cărturarii chinezi — din rîndul cărora se recrutau demnitarii — au diversificat considerabil tipurile de sigilii, determinînd o mare înflorire a meşteşugului şi o adevărată proliferare a atelierelor specializate. Posesori ai unui număr nelimitat de nume, pseudonime, alonime (semnături cu numele altcuiva), anagrame, asteronime (majuscule urmate de un grup de asteriscuri) şi criptonime (nume ascunse cifrate sau anagramate), demnitarii şi învăţaţii chinezi — conformişti modei timpului — se întreceau în îmbogăţirea colecţiilor personale cu sigilii deosebit de diverse prin materialele folosite

Din scoarţă de paltin...

Prezentarea sigiliilor din fondurile Arhivelor Statului Arad ne oferă prilejul de a face cîteva consideraţii în legătură cu principalele materiale şi unelte folosite pentru scris în vechea Chină. Elementele principale sînt hîrtia, tuşul, piatra de tuş, pensula şi suporturile de fixare a hîrtiei (presse-papleruri).

Hîrtia chinezească, „xuan", cunoscută încă din sec. VIII şi fabricată din scoarţă de paltin şi paie de orez, printr-o tehnologie complexă ce cuprinde peste o sută de operaţii, efectuate timp de un an, începe să fie comercializată în Europa către sfîrşitul sec. XVIII, fiind deosebit de apreciată pentru culoarea extrem de albă, uniformitatea grosimii, puterea de absorbţie şi rezistenţa la factorii corosivi.

Tuşul „hui" apărut o dată cu hîrtia „xuan" şi rezultat din prelucrarea negrului de fum obţinut prin arderea lemnului de brad sau a uleiului de paltin, cu adaosuri de plante aromate, mosc, camfor şi taninuri extrase din mai mult de zece tipuri de plante medicinale tropicale (uneori adăugîndu-i-se în compoziţie şi praf de aur), are o culoare neagră strălucitoare, iar cînd este amestecat cu cleiul, capătă o duritate egală cu a jadului, nemaiputînd fi şters niciodată.

Pensule şi suporturi; ultimele, adevărate obiecte de artă, reprezintă un dragon şi un fenix

Piatra de tuş „duan" este o piatră obişnuită, extrasă din rîul Duan, din provincia Guangdong. Mai este numită şi „piatra miraculoasă", pentru faptul că mojarul cioplit din această piatră menţine constantă temperatura tuşului pus în ea, fără ca acesta să-şi schimbe culoarea, să se usuce sau să îngheţe. „Călimările" făcute din această piatră, prelucrate artistic, cu motive mitologice, florale

(jad, fildeş, bronz, piatră[1], sticlă), prin forma piesei (pătrată, rombică, alungită, rotundă), prin ornamente (peisaje, păsări şi animale fabuloase, peşti, portrete ale geniilor protectoare etc.) şi, în sfîrşit, în alcătuirea înscrisurilor sau a stilului de caligrafiere. Pe lîngă numele şi atributele posesorului (funcţie, îndeletnicire ş.a.) adesea anagramate, sigiliile cuprind numeroase ideograme-simboluri socotite purtătoare de noroc, prevestitoare de reuşită în afaceri, obţinerea de ranguri înalte, avere, renume, sănătate, viaţă lungă, înţelepciune ş.a.m.d.

[1] Nu este piatra obişnuită, ci aceea numită „ji xue" (mai albă ca zăpada) şi care se formează din pirofilit, găsindu-se în regiunile muntoase ale provinciei Zhejiang, la altitudini de peste 1 000 m. Piatra, de un alb imaculat, străbătută de nervuri extrem de fine de roşu de cinabru, a fost şi este cel mai rar dintre materialele folosite pentru confecţionarea sigiliilor. Mai este numită şi „comoara comorilor", procurarea ei fiind extrem de anevoioasă.

Revenind la matriţele sigilare de la Arad, acestea au cîmpul sigilar compus din şase ideograme, dispuse vertical şi de la dreapta la stînga, în trei şiruri de cîte două semne. Potrivit opiniei unor specialişti de la Academia Chineză, pe care i-am consultat, este vorba de sigilii personale cifrate: primele patru hieroglife sînt semne convenţionale, create de posesor sau caligraf, hieroglife care cuprind — anagramat — numele şi funcţia posesorului. Ultimele două semne se citesc *Zhi Xi (gîi si)* şi înseamnă „sigiliul lui". Caligrafia imită scrierea *Zhong ding wen*, denumită ulterior *jin wen*, şi datează din perioada „statelor combatante" (475-221 î.e.n.). Aşadar, sigiliile de la Arhivele Statului de la Arad se înscriu printre cele mai vechi piese de acest gen, fiind, cum se vede, exemplare extrem de rare.

Încercînd o descifrare a primelor patru hieroglife, considerăm că cea din colţul de sus, dreapta, este hieroglifa „He", care înseamnă „răsad", trimiţînd într-o conotaţie mai largă la hieroglifa „wu gu", prin care erau definite „cele cinci cereale"; meiul galben, fasolea, grîul, oleaginoasele şi meiul alb. Repetarea acestei hieroglife de încă două ori (ca elemente ale celei de-a treia hieroglife — rîndul doi de sus), ne întăreşte convingerea că sensul sigiliului trimite la atribuţii ce ţin de agricultură. Bazaţi pe această ipoteză presupunem că posesorul sigiliului era un mandarin, aceştia fiind stăpînii unor mari latifundii, cu orezării nesfîrşite, imense plantaţii de bambuşi, citrice, grîu şi de mari livezi. Firească, rămîne ca viitoare contribuţii ale unor specialişti să valideze sau să infirme această ipoteză. În orice caz, prin vechimea şi semnificaţia lor, sigiliile chinezeşti de la Arad se înscriu printre valoroasele piese istorice ajunse, în împrejurări pe care, deocamdată, nu le putem reconstitui, în patria noastră.

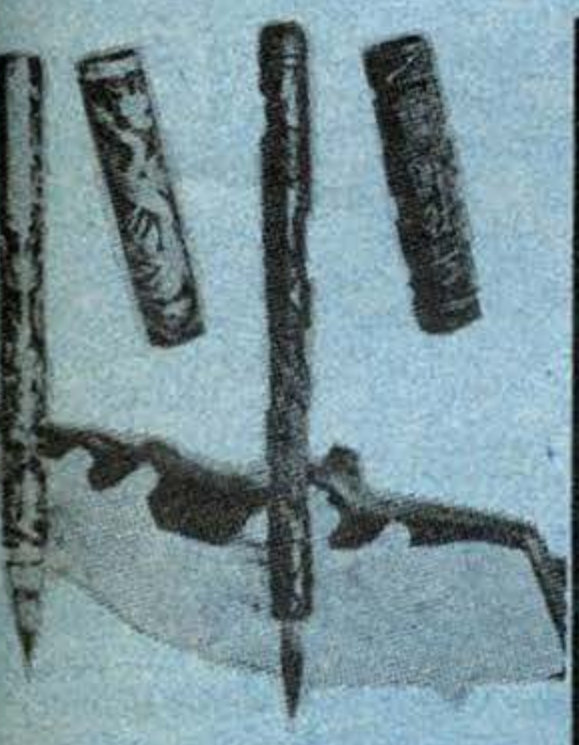

Pensule...

batic ori de nevăstuică, supus unui proces tehnologic alcătuit din peste 70 operaţii, datează din mileniul I î.e.n., perfectată continuu a ajuns un instrument de scris ideal, fiind elastică şi perfect conică, capabilă să revină la forma iniţială, după fiecare apăsare. Este cel mai decorativ obiect de birou, tijele de bambus ale pensulelor fiind adevărate opere de artă, întruchipînd dragoni, fenicşi, cocori sau cocoşi de munte cu capetele aplecate.

Presse-papierurile, ustensile necesare pentru fixarea hîrtiei în momentul scrisului. Sînt adesea realizate sub forma unor obiecte de artă: pagode miniaturale, turnate în sticlă, semicristal, cristal sau gresie, ori, pur şi simplu sub formă de clopot în interiorul căruia se închide un peisaj rustic, reprezentări de munţi şi ape, flori sau păsări simbolice — ceea ce le transformă în autentice bibelouri de uz curent

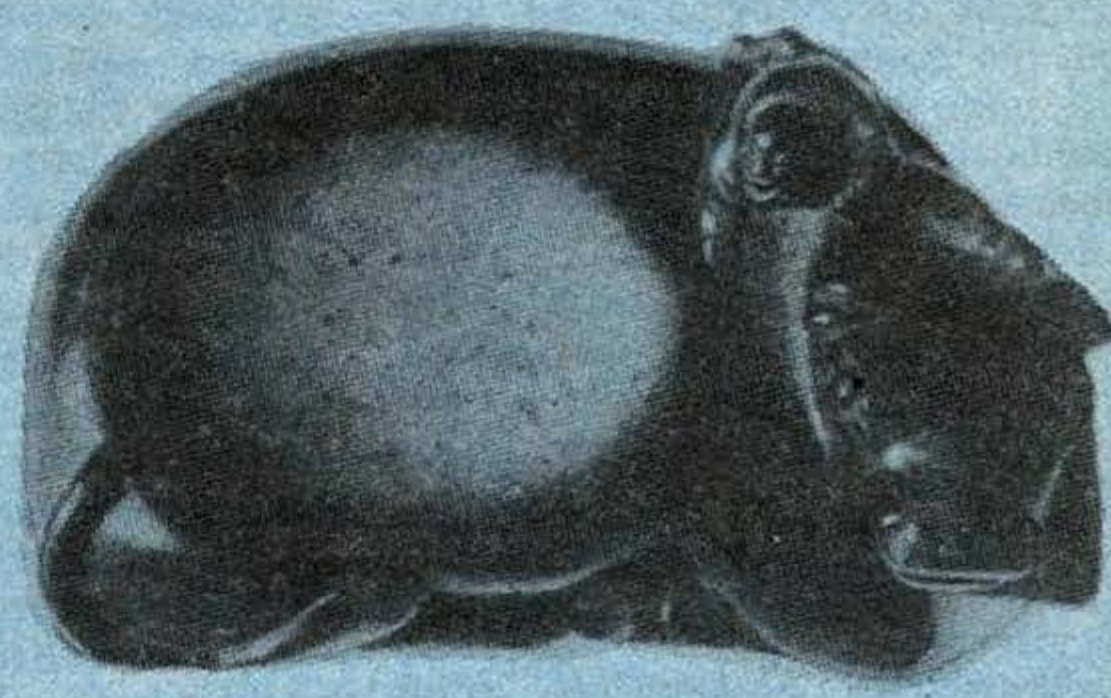

...şi presse-papier folosite la Curtea împăraţilor din dinastia Ming

Mărturii ale culturii şi civilizaţiei româneşti

LA SUCIDAVA-IZVOARELE:

UN DEPOZIT DE VASE DE ARGINT

ADRIAN RĂDULESCU, TRAIAN CLIANTE,
Muzeul de istorie naţională şi arheologie Constanţa

O întîmplătoare alunecare de teren, petrecută în primăvara anului 1984 în localitatea „Izvoarele, pe malul dobrogean al Dunării, a făcut să iasă la iveală unul din cele mai importante „depozite"[1] de obiecte de factură romano-bizantină, lucrate din argint. Deşi ocazională, descoperirea făcută în pr ajma sus-amintitei localităţi se adaugă altora mai vechi, fapt explicabil deoarece această localitate identificată cu antica Sucidava era unul din cele mai importante centre ale provinciei Moesia Secunda.

„Depozitul" este compus din 17 piese (şase linguri, şase potire mari, o cană de mari dimensiuni, o căniţă trilobată fără picior, o strecurătoare, o pateră şi un reliquarium, dintre care unele au fost descoperite într-o stare de conservare relativ bună, cele mai multe însă fiind păstrate fragmentar. Prin valoarea lor artistică şi documentară, ele vin să completeze un valoros patrimoniu al monumentelor de epocă romano-bizantină, descoperite în această parte a imperiului.

Lingurile, de mărime şi format caracteristice sec. IV şi V e.n., constituie singurele exemplare descoperite pînă acum în ţara noastră şi păstrate în colecţii din România. Patru piese descoperite anterior (două scoase la iveală în veacul trecut la Dierna, şi alte două găsite, către 1900, lîngă Botoşani) se află în colecţii din străinătate: Muzeul de istoria artei din Viena şi Muzeul de istorie din Moscova. Interesante în cazul exemplarelor descoperite la Sucidava sînt inscripţiile gravate pe cinci exemplare: BICT (pe una din linguri) şi literele ANZ (pe alte 4 piese). Situaţia nu este totuşi izolată. Întîlnite şi pe alte piese din aceeaşi categorie, descoperite în diverse părţi ale Europei, astfel de însemne pot să indice fie un posesor iniţial, fie un donator. Este şi cazul celor două inscripţii, cu menţiunea că prima poate fi uşor întregită: BICT [OR] (evident, numele unei persoane). Între două ipoteze, şi anume că cele şase piese puteau aparţine unei persoane particulare sau erau folosite în practica religioasă, înclinăm spre cea de-a doua, avînd în vedere şi caracterul celorlalte piese.

Deosebite prin fineţea execuţiei şi rafinamentul artistic sînt patera şi căniţa trilobată. Prima, realizată din argint masiv, are ca decor, în aria centrală a cupei, un *kantharos* (vas cu două toarte), din care beau apă doi porumbei.

Căniţa trilobată, lucrată, de asemenea, din argint, placat cu o peliculă subţire de aur, abia perceptibilă după trecerea atîtor ani, prezintă un decor compus din două registre de hexagoane alungite (în relief), dispuse vertical şi delimitate prin trei brîie orizontale modelate în torsadă. Aşa cum ne-o arată unele descoperiri similare (piesele de la Malaia Perescepina, lîngă Poltava) cele două vase constituiau un ansamblu folosit în practica liturgică. De altfel, ambele poartă aceeaşi ştampilă KWCTANTINOY. Sînt deci produsele aceluiaşi atelier. În privinţa încadrării lor cronologice, atît maniera de lucru, dar mai ales motivele ornamentale ne îndreptăţesc să le datăm în a doua jumătate a sec. V sau, poate, în prima jumătate a sec. VI e.n.

Tot atît de interesante sînt cele şase potire. Patru dintre ele sînt identice ca dimensiuni (diametrul de 16,5 cm, înălţimea 7,2 cm), formă (trunchi de con, uşor rotunjit către bază, buza lată şi picior relativ înalt, evazat) şi decor (benzi de caneluri dispuse radial şi cercuri incizate). Identice sînt şi ştampilele pe care le poartă, fapt care denotă proveniența lor din acelaşi atelier.

Un al cincilea exemplar, foarte asemănător cu celelalte patru, se deosebeşte de acestea prin dimensiunile sale mai mari (21,3 cm diametru şi 9,3 cm înălţime) şi arc, după cum ne-o arată marca producătorului EYCEBIOY, o. proveniență diferită.

În sfîrşit, al şaselea potir, care este şi cel mai mic, este

[1] Termen arheologic des folosit, desemnînd mai multe obiecte asemănătoare ca factură şi proveniență, descoperite împreună.

deosebit ca decor de celelalte cinci şi nu poartă marca producătorului. Exemplare identice au fost descoperite în Siria, laolaltă cu monede de la sfîrşitul sec. IV. Deşi în cazul celorlalte cinci exemplare ştampilele nu ne pot indica decît proveniența, forma, dar mai ales decorul, sînt elemente care le datează spre sfîrşitul sec. IV e.n.

O piesă cu evident caracter creştin este un reliquarium de mici dimensiuni cu cutia paralelipipedică şi cu capacul de forma unui trunchi de piramidă. Lucrată din tablă de argint peste care a fost aplicată o peliculă subţire de aur, piesa are pereţii şi capacul acoperite cu un decor ce cuprinde certe elemente creştine, inclusiv monograma CHI — RHO încadrată de motive geometrice şi vegetale. Este cea mai tîrzie dintre piese, datînd din sec. VI e.n. şi prezentînd numeroase similitudini cu exemplare descoperite în Siria.

Deosebită mai ales prin rafinament şi realizare artistică este o strecurătoare avînd cupa asemănătoare cu cea a unei linguri de mari dimensiuni. În interiorul cupei au fost imprimaţi un *kantharos*, iar de o parte şi de alta a acestuia, doi păuni şi un peşte. Restul cîmpului conţine perforaţii dese. Astfel de piese, datate în sec. V-VI e.n. apar şi în componenţa altor tezaure din epocă, în special în aria mediteraneană.

Ultima piesă este o cană (27,5 cm înălţime şi 15,7 cm diametru) cu corp piriform, gît tronconic înalt şi buză evazată. Toarta e modelată la capătul superior în forma unui vrej de viţă de vie şi mai multe caneluri longitudinale, terminîndu-se cu un buton cordiform. Exemplare cu forme şi dimensiuni apropiate apar pe o arie întinsă, începînd cu zona europeană a Uniunii Sovietice şi terminînd cu insulele britanice.

Remarcăm, aşadar, că depozitul de argintărie de la Sucidava-Izvoarele este compus din piese a căror proveniență este diferită aşa cum ne-o demonstrează mărcile de producător şi maniera artistică în care au fost lucrate. Aceleaşi aprecieri se pot face şi asupra altor depozite din epoca romano-bizantină: Concești, Malaia-Perescepina, Milden Hall, Traprain, Kyrenia etc.

Studiile efectuate pînă în prezent asupra acestora, dar şi în cazul unor produse de argintărie, din sec. IV-V, purtînd amprenta creştinismului, au dus la concluzia că originea lor trebuie căutată în Orientul creştin. De altfel, activitatea artizanală din această parte a imperiului a cunoscut, de-a lungul sec. IV e.n., dar mai ales în cele două secole ce i-au urmat, o mare dezvoltare, îndeosebi în centrele siriene, din rîndul cărora se detaşa oraşul Antiochia. În sec. V-VI, meşterii argintari din acest oraş căpătaseră o reputaţie cu totul aparte, fiind creatorii unei adevărate şcoli, care reînvia tradiţii artistice mai vechi, adaptîndu-le noilor condiţii, impuse de creştinism.

Dar atelierele din Antiochia nu erau singurele producătoare de argint din Orientul creştin. Producţii de mare valoare artistică se realizau la Alexandria şi, mai cu seamă, la Constantinopol. Bineînţeles, existenţa într-un număr atît de mare a centrelor artizanale în această parte a lumii romane nu este întîmplătoare. Produsele lor de argintărie, lucrate cu mult rafinament artistic, sînt comercializate în toate provinciile imperiului, dar şi în afara graniţelor lui. Mărturie sînt, aşa cum am mai arătat, numeroasele puncte de pe tot cuprinsul Europei unde apar astfel de produse. Lucru cert, provinciile dunărene participau din plin la acest comerţ. O demonstrează nu numai depozitul descoperit la Sucidava-Izvoarele, dar şi tezaurul arhiepiscopiei Tomisului descoperit la Malaia-Perescepina, precum şi diferite piese descoperite izolat de-a lungul anilor în Dobrogea.

În altă ordine de idei, am arătat că piesele prezentate, succint de altfel, sînt produse în perioade de timp diferite, unele pe la sfîrşitul sec. IV şi începutul sec. V e.n., altele de-a lungul sec. II sau chiar în sec. VI e.n. Caracterul neîndoielnic creştin pe care cel puţin o parte dintre ele îl au ne determină să le considerăm proprietate a unei biserici care a funcţionat la Sucidava-Izvoarele în sec. V-VI e.n. Că acest lăcaş era bogat şi puternic ne-o arată însăşi descoperirea acestor valori, desigur deloc neglijabile şi este cert că ea se bucura de o mare influenţă în zonă. Să fie vorba de unul din centrele episcopale menţionate de izvoarele bizantine? Greu de precizat deocamdată. Descoperirea vine însă cu un argument greu în sprijinul afirmaţiilor mult comentatei *Notitia Episcopatum*, care menţionează pentru provincia *Scythia Minor* acele 14 episcopii aflate sub tutela arhiepiscopului de Tomis şi care, pe lista episcopiilor provinciei *Moesiei Secunda*, o include şi pe cea de la Sucidava.

Cercetările de teren, încă sumare de altfel, efectuate cu diferite ocazii la Sucidava-Izvoarele, au evidenţiat existenţa unui puternic habitat, prezentînd o veritabilă viaţă urbană între sfîrşitul sec. II şi pînă în primele decenii ale sec. VII e.n. perioadă după care, în urma repetatelor şi puternicelor atacuri barbare, viaţa orăşenească — atît de înfloritoare odinioară — a provinciilor de la Dunărea de Jos, se stinge. Se pare că în timpul unuia dintre aceste atacuri, petrecut în primele decenii ale sec. VII e.n. au fost îngropate şi piesele amintite, spre a fi astfel apărate împotriva lăcomiei invadatorilor.

În concluzie putem afirma că ne aflăm în faţa unui interesant depozit de obiecte creştine, care ne oferă date importante asupra evoluţiei vieţii economice, comerciale, dar mai ales spirituale în provinciile dunărene, în sec. V-VI e.n. Dacă existenţa unui centru episcopal la Sucidava-Izvoarele nu va fi confirmată de cercetările ulterioare, în orice caz ne aflăm în faţa unui puternic bastion nu numai al creştinismului, dar mai cu seamă al romanităţii în general, care îşi prelungeşte existenţa şi, implicit, influenţa şi în primii ani ai sec. VII e.n.

TOTUL S-A PETRECUT FULGERĂTOR

(Urmare din p. 20)

Consiliul de coroană este alcătuit din lumea perimată, ostilă Germaniei; Germania nu poate avea nici o înţelegere pentru forme constituţionale inexistente sau cel puţin periniate...

După 2 noaptea, a venit iarăşi Fabricius ca să stăruie pentru un răspuns imediat: von Ribbentrop veghează, este nervos şi nu poate fi făcut să aştepte din cauza „capriciilor constituţionale" ale regelui. Se mai obţin amînări de 10-15 minute în mod succesiv, pînă cînd Bucureştii comunică la telefon răspunsul: Consiliul de coroană a acceptat arbitrajul cu 21 voturi contra 10, condiţionînd acceptarea de acordarea concomitentă a garanţiilor militare pentru România. Romalo se duce să facă cuvenita comunicare lui von Ribbentrop, iar Fabricius anunţă că va veni la ora 10 pentru îndeplinirea formalităţilor în vederea arbitrajului...

În cursul serii — pentru orice eventualitate — am schiţat cu Manoilescu expunerea amplă şi documentată a punctului de vedere românesc.

Menţionez că de aseară M. Manoilescu era zdrobit şi fizic este, aproape să-l părăsească puterile şi se tîra cu greu chiar şi pînă la telefon — din cînd în cînd — pentru a vorbi cu Bucureştii. Aveam temeri de îmbolnăvire serioasă...

În ziua de 30 august, coborîi la 8.30 la Manoilescu, pe care îl găsii obosit, agitat şi vădit suferind. Această stare se accentuă pe măsură ce vremea trecea, aşteptînd zadarnic pe Fabricius. Căzusem de acord asupra împărţirii materialului. Manoilescu, din cauza stării de suferinţă, lăsă în sarcina mea de a face expunerea mai lungă. În sfîrşit, Fabricius îşi făcu apariţia aducînd proiectul scrisorii de garanţie şi al celei privitoare la situaţia germanilor din România. L-am informat că la arbitraj punctul de vedere al României va fi susţinut de Manoilescu şi de mine. Fabricius credea că nu vom putea vorbi amîndoi, că expunerea ar trebui să fie scurtă şi rezumativă pentru a nu da ocazia la polemici, dar că, în definitiv, totul depinde de von Ribbentrop care nu i-a comunicat încă nici lui programul...

Dîndu-ne seama că pentru expunerea documentată a celor două teze nu s-a rezervat timp suficient, deci nu ni se va da ocazia pentru o apărare corespunzătoare a cauzei româneşti, pregătim cu Manoilescu un protest care să fie ridicat de Manoilescu în şedinţă...

La ora 13.30 întreaga delegaţie, însoţită de Fabricius, a plecat la Palatul Belvedere. Primirea s-a făcut potrivit programului. Delegaţia a fost condusă în apartamentul rezervat, apoi numaidecît Manoilescu şi eu am fost poftiţi în Salonul de aur. Erau de faţă von Ribbentrop şi Ciano împreună cu suitele lor. La masa rotundă erau aşezate opt scaune. După cîteva secunde, au fost introduşi conţii Teleki şi Csaky. Luarăm loc la masă: von Ribbentrop, Ciano, ministrul Schmidt şi un italian, la dreapta şi stînga lor cei doi miniştri de externe, Manoilescu şi Csaky, în calitate de reprezentanţi ai României şi Ungariei, iar în faţa lui von Ribbentrop şi Ciano, Teleki şi eu, ca observatori.

Von Ribbentrop a deschis şedinţa cu un salut călduros la adresa contelui Ciano, apoi salută amabil pe reprezentanţii României şi Ungariei. Numaidecît, după aceea, dă cuvîntul ministrului Schmidt pentru a citi hotărîrea de arbitraj. Manoilescu cere cuvîntul pentru a face declaraţia de protest, von Ribbentrop mai îl amînă pînă la semnarea procesului verbal. Se citeşte hotărîrea în limba germană, apoi în limba italiană, ni se înmînează textul şi cîte o hartă. Aruncînd o privire asupra hărţii şi a noii frontiere, vedem cu adîncă durere soluţia nedreaptă, imposibilă care s-a dat... Lui Manoilescu, care dăduse semne de agitaţie şi mare indispoziţie, i se face rău, cere apă, rezistă însă cu greu pînă la urmă. La un semn al lui Ribbentrop, intră reprezentanţii presei. Ribbentrop rosteşte o scurtă cuvîntare, Ciano una ceva mai lungă, apoi şedinţa se ridică. Totul s-a petrecut fulgerător...

Prezentarea şi selecţia textelor:
Gheorghe BUZATU,
Marian ŞTEFAN

PLANSELE NOASTRE

① Andreas Hofer îi ridică pe tirolezi la luptă, basorelief de J.N. Schaller (1777-1842) (**Andreas Hofer—eroul Tirolului,** p. 54)

② Multe din invenţiile ce au revoluţionat ştiinţa şi cultura îşi au leagănul în China. Marea busolă cu diametrul de 215 cm, montată pe un fond argintat şi implantată într-un suport de lemn lăcuit; aparat pentru determinarea poziţiei exacte a stelei polare, inventat în timpul Dinastiei Han, aflat la celebrul observator astronomic de la Nanjing

③ Hua Te a fost primul chirurg care a folosit anestezia (sec. II); bambusul este una din materiile prime folosite la fabricarea hîrtiei (**Marchizul Cai şi minunata zhi,** p. 25)

④ Frumuseţea portului popular românesc, bogăţia de culori şi motive ornamentale a trezit, din timpuri îndepărtate, interesul artiştilor plastici. O ilustrează şi această miniatură de pe un manuscris, de la începutul sec. XVIII, aflat în colecţiile Vaticanului, în care personajele sînt îmbrăcate în costume populare româneşti (**„Madona" cu ie,** p. 8)

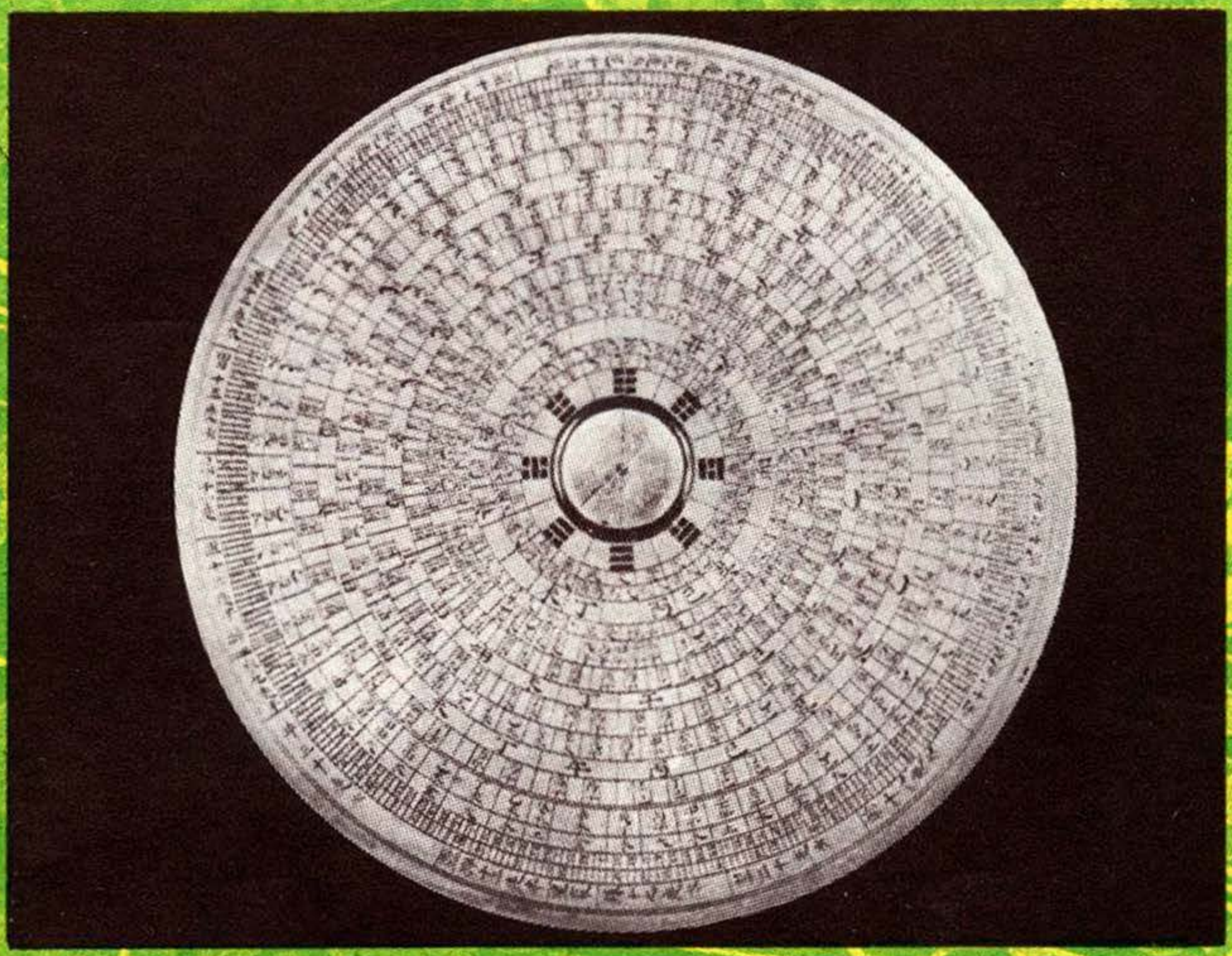

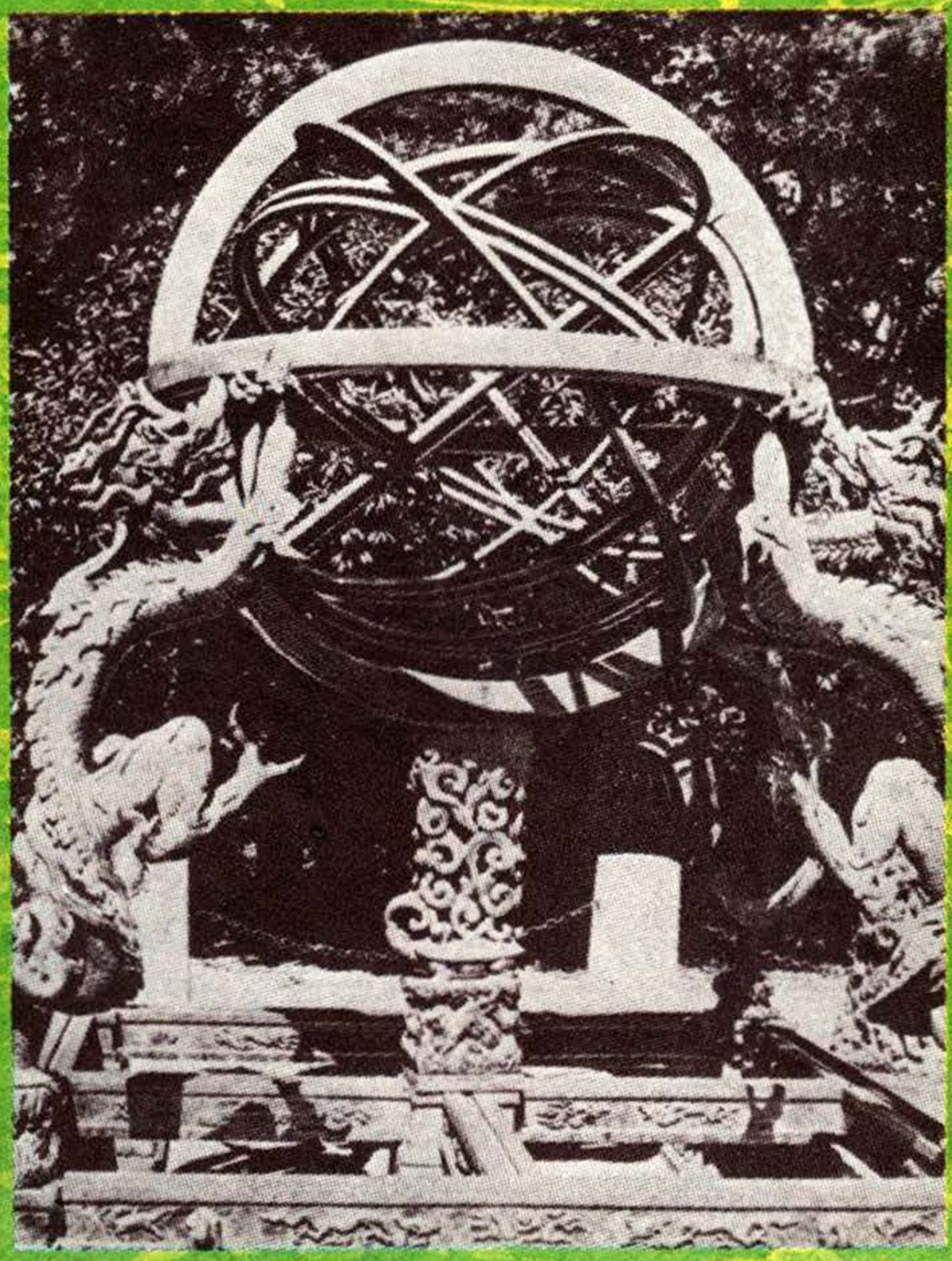

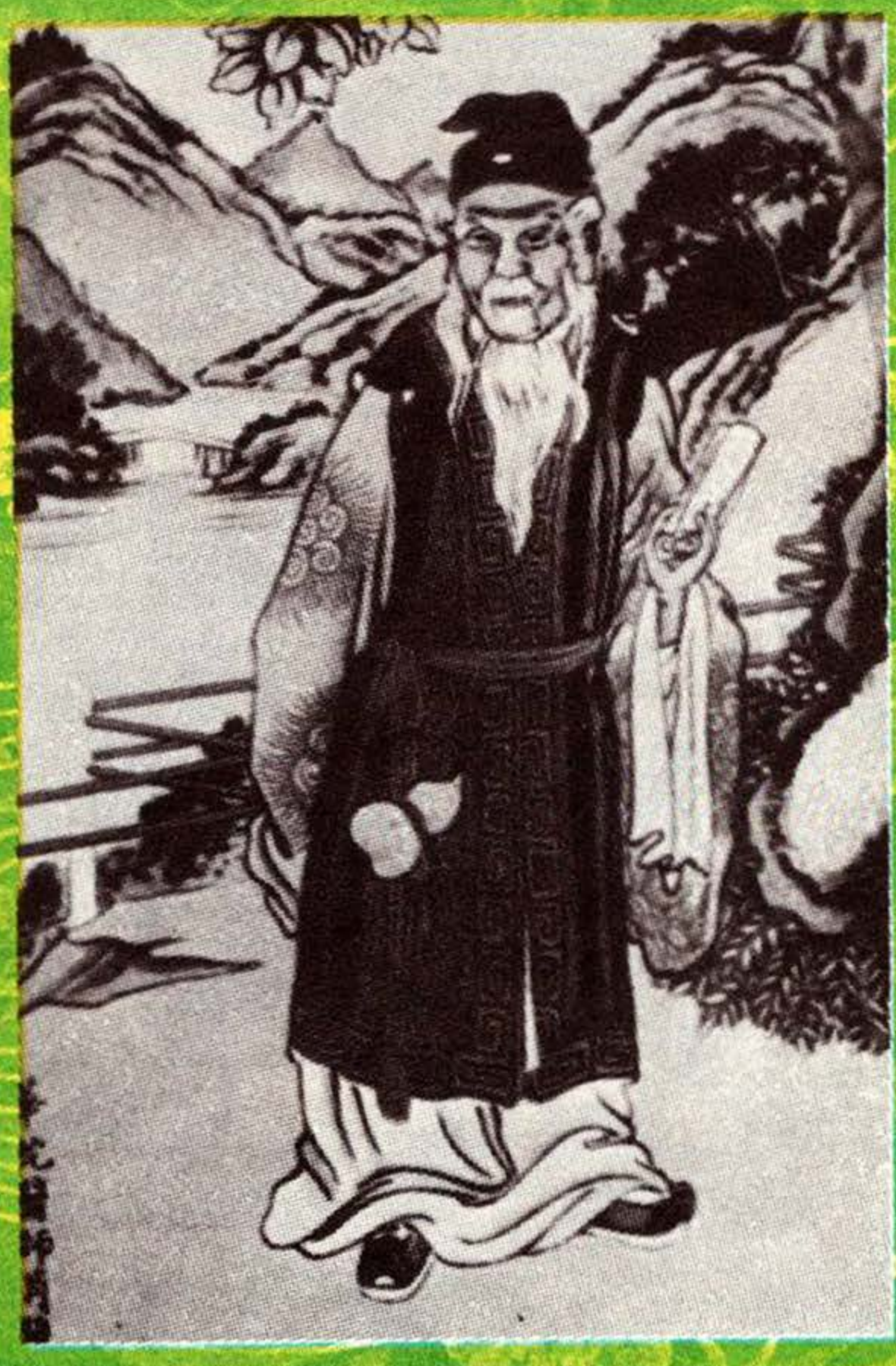

PE URMELE STRĂMOȘILOR (IV)

ION POPESCU-PUȚURI

În numărul precedent al revistei arătam că 31 de suverani ai marelui imperiu part al antichității au adoptat titulatura de „regi ai regilor". De bună seamă, adoptarea unei asemenea titulaturi reflecta o anume particularitate a vieții politice și social-economice din sînul societăților parților. Și nu numai la ei, întrucît această titulatură se constată și în istoria altor neamuri, inclusiv a strămoșilor noștri.

Cercetînd scrierile unor învățați străini despre nivelul din antichitate al dezvoltării societății în spațiul carpato-dunăreano-pontic, despre apariția statului și a instituției sale conducătoare, constatăm că strămoșii poporului nostru au acumulat, prin experiențe îndelungate, pe baza realităților concrete istorice existente, semnificative cunoștințe și în ceea ce privește conducerea statului. Știut este că, pe pămîntul țării, strămoșii noștri — descendenți ai unor mari și vaste încrengături —, numărau zeci și zeci de neamuri, dintre care unele nici nu se cunoșteau, războindu-se uneori între ele. Pe o anumită treaptă a dezvoltării lor, cu mii de ani în urmă, aceste neamuri și-au creat și organizații politice statale, în fruntea cărora au pus să domnească un rege. Cu timpul, peste secole, datorită capacităților organizatorice, politice și militare ale unor conducători, s-a ivit necesitatea centralizării acestor state locale într-unui mare și puternic. Reflectînd noua realitate, în acest nou stadiu al dezvoltării societății și a statului lor, strămoșii noștri au dat și o nouă titulatură celui aflat în fruntea statului, numindu-l rege al regilor, ceea ce, de fapt, însemna că țara devenise un imperiu, o împărăție.

Subliniem că denumirea de rege al regilor a fost o creație a strămoșilor noștri, reflectînd un anumit nivel de dezvoltare a statului, denumire pe care istoricii o întîlnesc peste tot pe unde neamurile geto-dacilor s-au răspîndit și au existat.

În Dacia carpatică, după cum amintesc istoricii antichității, Burebista a devenit rege al regilor („cei dintîi și cei mai mare dintre toți regii" — se spune în decretul lui Acornion de la Dionysopolis), prin unirea statelor locale din întreg spațiul carpato-dunăreano-pontic într-un stat geto-dac unitar, puternic, centralizat și independent[1], cu care s-au confederat și alte neamuri și popoare învecinate, pentru a putea face față pericolului ce venea din partea imperiului roman. Burebista, scria în veacul trecut istoricul italian Carlo Troya, domnea peste o „mare împărăție".

După cum scrie omul de știință francez Saint Martin, și după cum rezultă din sumarul lucrării lui, Istoria arsacizilor,* conducătorii împărăției arsacizilor erau numiți și ei regi ai regilor. Termenul are semnificația de „rege al imperiului peste pămînturi" și „împărat al universului". Arsacizii — consideră unii istorici — erau descendenții unora dintre strămoșii noștri geto-daci, care, cu milenii în urmă, au plecat din vatra originară, ajungînd pînă în Asia Centrală.

De subliniat că titlul de rege al regilor nu putea fi deținut de o persoană decît dacă aceasta era considerată ca fiind de origine divină, cîștigîndu-și atributul prin măreție fapte de eroism. Cînd, de exemplu, triumvirul Marcus Antonius a vrut, după ce cucerise o parte din Armenia, să dea fiului său, pe care-l avea cu Cleopatra VII, regina Egiptului, titlul de rege al regilor, legile și tradiția i-au împiedicat să facă acest lucru; copilul nu făcuse mari fapte istorice, de natură să justifice atribuirea titulaturii și deci a originii divine.

Existența acestei titulaturi de rege al regilor, la strămoșii noștri, semnifică și un înalt nivel de dezvoltare a societății lor. La curtea împărătească își desfășurau activitatea numeroși oameni de știință, cunoscători ai mersului aștrilor, cu multe cunoștințe în matematică, în medicină, în arta militară etc. Cunoștințele lor, cumulate prin experiențe îndelungate, se situau la nivel înalt. Însuși marele nostru poet Mihai Eminescu, în manuscrisele sale (mss. 2290,70 de la Biblioteca Academiei R.S.R.) subliniază înalta reputație de care se bucurase, în antichitate, civilizația strămoșilor noștri: „Alexandru merge în Indii, unde reșed în Himalaia zeii daci; acolo ei întîlnește pe Dochia și de la Zamoix învață înțelepciunea". Calendarele Sarmizegetusei care au însumat o continuitate de mii de ani — timp în care s-au adunat observații, experiențe, modele — dovedesc cu prisosință această afirmație. Determinată de nivelul vieții materiale, la curtea împărătească se desfășura o viață spirituală specifică, superioară, stîrnind admirația unui mare număr de istorici și a altora. Potrivit

[1] *Magazin istoric* a consacrat statului geto-dac centralizat și independent de sub conducerea lui Burebista o suită de articole; vezi nr. 1/1967, 4/1970, 6,9/1976, 7/1980.

[1] Continuăm și în acest număr să publicăm indicele de nume și locuri al lucrării lui A.J. Saint Martin. Cifrele romane indică volumul, cele arabe pagina la care se află respectivele consemnări.

informațiilor lui Strabon, Iordanes ș.a. dacii erau vestiți prin cunoștințele lor în domeniul medicinii, al plantelor medicinale, ca și prin bogata lor cultură muzicală. Tradițiile, jocurile, cîntecele erau pentru ei sfinte și se confundau cu existența lor.

Din cultura materială și spirituală înaintată a geto-dacilor s-au inspirat multe neamuri. Instituția dacică de rege al regilor a fost însușită și folosită („uzurpată" — după cum apreciază savantul Saint Martin) de greci și mai tîrziu de romani. Astfel, odată cu reorganizarea statului roman, la 13 ianuarie 27 î.e.n., s-a instituționalizat imperiul (autoritate deținută de Octavianus). La 16 ianuarie 27 î.e.n., Octavianus a primit denumirea sacră de Augustus și a adoptat titulatura de Imperator Caesar Augustus divi filius (împăratul cel venerabil, fiul divinului Cezar). În anul 12 î.e.n., Augustus a preluat și funcția de pontifex maximus, concentrînd astfel în mîinile sale puterea militară, civilă și religioasă a statului. În anul 274 e.n., împăratul Aurelian a adoptat titulatura de Dominus et Deus, iar la anul 288 e.n. s-a încheiat procesul transformării imperiului roman într-o monarhie absolută de origine divină, la curtea imperială introducîndu-se ceremonialul arsacid, adoptat prin intermediul grecilor, unde Alexandru cel Mare îl folosise prima dată la anul 328 î.e.n.

DIODOT, supranumit *Tryphon*, se revoltă împotriva lui Demetrius Nicator, I, 395; proclamă rege pe Antiochus, fiul lui Alexandru Bala, *ibid.*; curînd îl ucide pentru a-i lua tronul, I, 395, 396; în timp ce Demetrius II duce război cu parții, Diodot ocupă statele acestuia, I, 408; II, 7; data morții sale, I, 411; II, 8; ia titlul de *autocrator*, în ce scop, I, 436, 437. DIODOT, vezi THEODOT.

DOLABELLA obține guvernarea Siriei și comandamentul armatei împotriva parților, II, 120; învinge și ucide pe Trebonius, II, 120; Senatul îl declară dușman al poporului roman, II, 120. Asediat în Laodicea se sinucide, II, 120.

EDESSA. Prinții din acest oraș au luat titlul de rege, I, 104; romanii le dau titlul de toparhi sau phylarhi, I, 104. Acest oraș este uneori situat în Arabia; pentru ce, I, 104; de unde își trage numele, I, 105; Caillshoes îl numește și Antiohia, I, 106; nume date de armeni și arabi, I, 106; epoca fondării sale, I, 106, 399; regii săi nu erau decît guvernatori sub autoritatea Arsacizilor, I, 106; sau a uzurpatorilor, I, 111; acești prinți erau din aceeași familie cu cei din Adiabene, I, 112; Edessa a fost cucerită probabil de Arscham, I, 115; ea se supune lui Sanadrug, cu condiția ca locuitorii să nu fie împiedicați în exercitarea religiei creștine, I, 134.

ELYMAIDA. Situația acestei țări, I, 357; este atacată de Mithridate, I, vol. I, 157; locuitorii ei dau ajutoare lui Demetrius II, vol. I, 358, 406; ei își păstrează mult timp independența, I, 358, recad sub jugul parților, după înfrîngerea lui Demetrius, I, 415; cer lui Pompei ajutor împotriva parților, I, 77, 176; II, 103.

EPHTHALITES sau HUNII ALBI, vezi HUNII.

EPIPHANUS, fiul lui Antiochus IV, rege în Commagene, se refugiază la Vologese, care obține prin el permisiunea de a locui la Roma, I, 165.

ERA LUI ALEXANDRU, vezi ERA SELEUCIZILOR.

ER ARSACIZILOR, eroare a celor care admit această eră, I, 209 și urm.; dificultăți întîmpinate în datele medaliilor, I, 211; respingerea ipotezelor lor, I, 211, 214; II, 225, 231.

ERA CHALDEEANA, vezi ERA SELEUCIZILOR.

ERA SELEUCIZILOR. A fost folosită în întreg Imperiul seleucizilor, I, 207; adoptată de evrei sub numele de era contractelor, I, 207, denumită de obicei era lui Alexandru de către Orientali, I, 217, 279; II, 233; ea începe în luna octombrie a anului 311 î.e.n., I, 277-280; folosită în Persia de sirienii creștini sub domnia Sassanizilor, I, 207; majoritatea creștinilor din Orient o mai folosesc încă și astăzi, I, 207; vezi notele editorului, II, 329-333, 341-345.

ERATO, regină a Armeniei, urmează lui Ariobarzane; curînd după aceea este alungată de la domnie, II, 167.

ERDA-VIRAF, preot persan, ajută pe Ardeschir I să restabilească în Persia religia lui Zoroastru, I, 35.

ERINDES, nume dat de Tacit unui fluviu care ne este necunoscut, II, 192.

EROVANT, prinț armean, identic cu Arbandes, I, 145, 156; provenit din neamul Arsacizilor, I, 152, 153; general al lui Sanadrug, el uzurpă tronul, I, 153; ucide pe toți copiii lui Sanadrug, cu excepția lui Ardasches, care este salvat de doica lui, I, 153; cere regelui parților să-i predea copilul, I, 153, 154. Nemulțumit de refuzul acestuia, se aliază cu romanii și le cedează Edessa și Mesopotamia, I, 154, 164, 167; moare luptînd împotriva lui Ardasches, I, 154; istoricii occidentali nu menționează pe acest prinț, I, 156; în ce epocă uzurpă coroana, I, 164, 166; își stabilește reședința la Armavir, I, 166; fondează Erovantaschad, Erovantagerd și Pagaran, I, 166; așază la Pagaran ca mare preot al Armeniei, pe fratele său, I, 168; întinderea statelor sale, I, 167.

EROVAX, fratele lui Erovant, stabilit ca mare preot al Armeniei la Pagram, I, 166.

EUCRATIDE I, rege al Bactrianiei, I, 380; cuceririle lui și moartea sa, I, 380, 381, 389, 390; vezi notele editorului, II, 310-315, 346, 347, 353, 354, 355. EUCRATIDE II, rege al Bactrianiei, își asasinează tatăl, I, 382, 383; data acestui eveniment, I, 384; Eucratide este obligat să recunoască supremația parților, I, 385; oferă ajutoare lui Demetrius Nicator, I, 385; data probabilă a începerii războaielor împotriva lui Mithridate, I, vol. I, 386; este învins și detronat de sciți, II, 68; vezi notele editorului, II, 354-356, 362 și 363.

EUROPUS, oraș din Partia, I, 2.

EUTHYDEME, rege al Bactrianiei, este atacat de Antiochus cel Mare și învins, I, 327; încheie un tratat de pace cu Antiochus, I, 328; vezi notele editorului, II, 310-313, 346, 347, 350, 351, 354-356.

EVREI, stabiliți în orașele Van și Artaxate, I, 87, 121; erau mulți la număr în Chaldeea și în Mesopotamia, I, 121, 177; aveau la Neerda o școală renumită, I, 121; II, 172; se revoltă împotriva lui Artaban sub conducerea lui Anilee și Asinee, I, 121; II, 172, 175; învinși, se refugiază în Seleucia, II, 175; sînt masacrați, *ibid.* evreii, în timpul marelui preot Simon, caută și obțin alianța republicii romane, I, 415, 416.

FARADASCHT, fiul lui Gabaron, rege al Edessei; durata domniei lui, I, 107.

FAUSTUS DIN BIZANȚ, autor al unei istorii a Armeniei, I, 236; lipsuri care au discreditat lucrarea acestuia, *ibid.*

FEUDALITATE; în Asia trebuie căutată originea *sistemului feudal*, II, 293-297.

FURNIUS este trimis în Africa, de Antoniu, pentru a căuta ajutoare împotriva parților, II, 127.

GABINIUS, guvernator al Siriei, adăpostește pe regele parților Mithridate, I, 81; II, 107; se pregătește să-i susțină și renunță apoi la acest proiect, I, 81; II, 109; merge în Egipt pentru a repune pe tron pe Ptolemeu, II, 109, 110; Senatul îl condamnă la exil, II, 110; lasă pe Mithridate și Orontes să scape, *ibid.*

GAREN, fratele regelui parților, Ardasches, și șef al celei de-a doua ramuri colaterale a Arsacizilor din Persia, I, 47; II, 200, 202, 283; descendenții săi rămîn fideli ramurii principale, I, 52; II, 201; sînt distruși de Ardeschir, cu excepția unui singur copil, I, 53; Garen este, fără îndoială, identic cu Carrhene, II, 200, 203.

GARENI BALHAV, nume a celei de-a doua ramuri a Arsacizilor din Persia, descinzînd din Arschavir, I, 46, 47.

GERMANICUS, detronează pe Orode, regele Armeniei și dă coroana lui Zenon, II, 169; încheie pace cu Artaban, II, 169, 170; expulzează pe Vonones în Cilicia; motivul, II, 170; moartea lui provoacă un doliu general, II, 171.

GHAYARIA, nume dat Crimeei, I, 12.

GOPESTAN, nume pehlvi al Daghestanului; semnificația lui, I, 18.

GOROYENE, provincie luată de armeni de la parți, I, 102.

GORGSAR, etimologia acestui nume cu care sînt desemnați turanienii, I, 15.

GOSCHEM, șeful uneia din ramurile Arsacizilor cu apanaje în Persia, II, 283.

GOSITHRES ucide pe fratele său Artaxerxes sau Mithridate, I, vol. 1, 435; II, 2.

GOTARZES, fiul mai mare al lui Artaban III, este adus la tron de nobilii parți, I, 178; II, 191; devine odios prin cruzimea lui, II, 191;

obligat să fugă în Hyrcania, revine în fruntea unei armate scite, și fortează, la rîndul lui, pe Bardan să se refugieze în Bactriana. II, 191; acord încheiat între cei doi frați, II, 191, 194; nemulțumit de partea lui, Gotarzes se revoltă, dar este învins, II, 192, 193; la moartea lui Bardan, partizanii lui îl pun pe tron, II, 193; data acestui eveniment, II, 193, 194; parții, iritați de cruzimea lui, se revoltă, II, 198; el corupe pe partizanii lui Meherdate, triumfă asupra concurentului său și îi taie urechile, II, 199, 200; supraviețuiește puțin victoriei sale, II, 201; data morții sale, II, 202.

GOȚII. Învinși de huni, fug în Tracia, de unde trec în Italia și în Spania, II, 288.

GOURAS, frate al lui Tigran și rege al Mesopotamiei, I, 97.

GREGORIE, patriarh al Iberiei și Albaniei, restaurează bisericile din mai multe provincii și merge în tabăra lui Sanesan, regele massageților, I, 21; este ucis, I, 22. GREGORIE (sf.), fiul lui Anag, apostol și prim patriarh al Armeniei, II, 290.

HADIAB, nume siriac al Adiabenei, I, 126.

HECATOMPYLOS, oraș în Parția, I, 2.

HELENA, soția lui Abgare sau Monobaze I, îmbrățișează creștinismul și se retrage la Ierusalim, I, 129; binefacerile sale, I, 130; se întoarce la Adiabene unde moare, I, 130; fiul ei, Monobaze II, îi transportă osemintele la Ierusalim, I, 130; mausoleul ei a existat multă vreme, I, 130, 131; ea era în același timp sora și soția lui Monobaze, I, 139; motivele exilului ei voluntar, I, 141.

HELVIDIUS PRISCUS face ca o parte din Armenia să intre sub dominația romană, II, 205.

HERACLEA, oraș din Parția, I, 2.

HERACLIDE, frate al lui Timarcus, este delegat de Antiochus Epiphanus să administreze finanțele Babilonului, I, 341; este alungat de Demetrius Soter, I, 342; după revolta și moartea fratelui său, se retrage în Rhodos, I, 346; determină pe un rival al lui Demetrius Soter să-și ia numele de Alexandru, *ibid.* Laodice aderă la proiectul lui; el o conduce la Roma împreună cu Alexandru și obține un decret al Senatului care îi conferă acestuia din urmă titlul de rege al Siriei, *ibid.*

HIERON, satrap part, ajută pe Artaban III să-și recapete tronul, II, 186.

HIMERUS, tînăr hyrcanian, devine favoritul lui Phraate II, care îi încredințează administrarea statelor sale, II, 64, 77; cruzimea lui revoltă pe mesenieni, II, 77, 78; se luptă cu ei fără succes, II, 78, 85; uzurpă titlul de rege, II, 84; nu se cunoaște data morții lui, II, 85.

HUNI, nume ce pare a fi înlocuit pe cel de sciți și massageți, I, 12; este înlocuit la rîndul lui de cel de khazari, *ibid.* hunii atacă dintr-o dată pe romani la Dunăre și pe perși pe malurile Mării Caspice, I, 17; hunii Ephthaliți (albi) se așază la est de marea Caspică și în munții din India, II, 287, 288; distrug regatul alanilor, II, 288; Hunii Sabirieni și Hunii Tetraxiți par a fi strămoșii khounsag și ai avarilor, trib al lesghilor din Caucaz, I, 13; ei fac dese incursiuni pînă în Siria, II, 288; vezi notele editorului, II, 368.

HYBREAS, comandant al Mylassei, se ridică împotriva lui Labienus și se retrage la Rhodos pentru a scăpa de răzbunarea acestuia, II, 125.

HYRCAN, mare preot al evreilor, este făcut prizonier de Parzapharan, I, 86; II, 122, 123; este predat lui Antigonas, care îi taie urechile, II, 123; Phraate IV îi dă libertatea și îl trimite în Iudeea, II, 135. HYRCAN, fiul lui Iosif și mare preot, guvernator al Iudeei, II, 48. HYRCAN, alt mare preot al evreilor, II, 18. HYRCAN, fiul lui Simon. Vezi IOAN.

HYRCANIA, pusă sub suzeranitatea Arsacizilor, se revoltă împotriva lui Vologese I, vol. I, 179; II, 210; Tiridate o supune, I, 298, este atacată de Mithridate, I, vol. I, 356.

IBN-ALATHIR, autor al unei istorii universale, de unde Abou' Ifeda a luat lista cronologică a Arsacizilor, I, 233; această istorie universală a fost întocmită cu ajutorul lucrării lui Abou-Isa-Ahmed, *ibid.*

IEZDERJERD, fiul lui Sahrirar, ultimul rege al dinastiei sassanide învins de Ahnaf, caută azil la turci; în ce epocă, II, 236; moartea lui, II, 236, 285.

IISUS CHRISTOS, trimite pe Sf. Tadeus la regele Edessei, Abgare, I, 119; scrisoarea lui către acest prinț, I, 119-122; autenticitatea tradiției referitoare la această scrisoare, *ibid.* II, 281 și urm.

INDATES, general part, învins de Antiochus Sidetes, II, 22.

INDIA, supusă parțial regilor Persiei, I, 386, 357; cucerită de Alexandru, I, 388; supusă din nou de Seleucizi, I, 388, 389; caracterul războinic al unei părți a locuitorilor ei, I, 389; este atacată de regii Bactrianiei și de Mithridate I, regele parților, *ibid.* sciții o supun, I, 391; Arsacizii stabilesc aici o ramură a familiei lor, I, 391; II, 83, 84. Două Indii antice, una în Asia, alta în Europa, II, 302, 303.

INDIA ALBA, nume dat odinioară Arachoziei, I, 392.

IOAN, fiul lui Simon, mare preot al evreilor, însoțește pe Antiochus Sidetes în expediția împotriva parților, II, 16; îi aduce acestuia mari servicii și ia supranumele de Hyrcan în memoria faptelor sale în Hyrcania, II, 17; originea acestui supranume; părerea lui Scaliger combătută, II, 17, 21; în ce epocă a putut avea loc expediția lui Ioan împotriva Hyrcaniei, II, 25; regele Siriei îl trimite în Iudeea, II, 27; la știrea morții lui Antiochus, Ioan Hyrcan ocupă multe orașe din Siria, *ibid.*

IOTAPE, fiica regelui mezilor și logodnica lui Alexandru, fiul lui Antoniu și al Cleopatrei, I, 90; II, 143; August o redă tatălui ei, II, 145; vezi notele editorului, II, 318.

IOUCHI, nume dat de chinezi Saracenei, II, 276.

IRAN-VEDJ, numele vechi al Aran; semnificația lui, I, 18.

IROD, fiul lui Hyrcan, încearcă să-l sfătuiască pe fratele său Phassaël să nu se încreadă în parți, II, 122; Ventidius îl pune pe tronul Iudeei, din ordinul lui Antoniu, II, 131; Irod cere lui Phraate IV și obține întoarcerea lui Hyrcan în Iudeea, II, 135.

IROD ANTIPAS, tetrarh al Galileei, avea înțelegeri secrete cu Artaban, II, 188, este deposedat de tetrarhie și trimis în Galia, II, 189.

ISATIS, oraș în Parția, I, 2.

ISIDOR DIN CHARAX, citat după Lucian, I, 425-435; observații asupra lucrării sale, *ibid.* în ce epocă a trăit acest scriitor, I, 430, 431, vezi notele editorului, II, 360.

IULIUS PELIGNUS, procurator al Capadochiei, se pregătește să atace pe Rhadamiste; apoi îl îndeamnă să se proclame rege al Armeniei, II, 205.

IZATE, rege al Adiabenei, același cu Sanadrug, I, 135, 139-144; pentru a evita tulburări în statele sale, tatăl său Monobaze I îl trimite la Abennerigus, rege al Spasini-Charax, cu a cărui fiică se căsătorește, I, 139; se convertește la iudaism, *ibid.* este rechemat de tatăl său, care îi dă provincia Carrhes și îi încredințează administrarea statelor sale, I, 128, 140; după toate probabilitățile, era nepotul nu fiul lui Monobaze I, vol. I, 140, 142; nu aparținea posterității masculine a Arsacizilor, I, 142; înăbușe o revoltă a supușilor lui, *ibid.* etimologia supranumelui de *Izate*, I, 142-144; este foarte probabil că Izate era rudă apropiată cu Izate, regele Edessei, I, 141; ca recompensă pentru serviciile sale, Artaban îi cedează orașul Nisibe, I, 102; și îi acordă mari onoruri, I, 146; II, 190; refuză să lupte cu romanii, I, 140; II, 192; trădează pe Meherdate și trece de partea lui Gotarzes, I, 146; II, 199; alege drept urmaș pe vărul sau fratele său Monobaze, excluzînd pe proprii săi copii pe care îi trimite la Ierusalim, I, 146, 149; originea obiceiului regilor din Orient de a-și îndepărta copiii, I, 149; durata domniei lui Izate, I, 145; 147; Monobaze îi transportă osemintele la Ierusalim, I, 180. IZATE, rege al Edessei, I, 141.

JUSTIN. Discuție asupra datei consulare propusă de acest istoric pentru revolta Parților împotriva regelui Siriei, I, 268 și urm., II, 249 și urm.

KAMSARAKANE, numele unei familii arsacide, stabilită în Armenia, care avea șef pe Arschavir, fiul lui Kamsar, rudă cu Tiridate, II, 289; aceasta se distinge prin înflăcărarea cu care apără independența Armeniei, II, 289, 290; mai avea încă urmași în Armenia, la sfîrșitul sec. XI, vol. II, 290; mulți membri ai ei s-au stabilit în Grecia, II, 291.

KAREN. Vezi GAREN.

KEFEND, suveran al țărilor situate la gurile Indusului, trimite ambasadori lui Alexandru, scutură jugul parților, I, 387, 388.

K'HABODAN sau CABOUDAN. Vezi LACUL OURMIAH.

KHARIZMIENI, cuceritori ai Persiei, I, 313.

KHAZARI, popor obscur al cărui nume a șters pe cel al hunilor, I, 12.

KHOHARARE. Vezi BARSOUMA.

KHORASSAN, nume dat de Persani Bactrianei antice; etimologia lui, I, 43.

KHORHOHPOUD, secretar al lui Sahpur II, făcut prizonier de Iulian Apostatul, îmbrățișează creștinismul și primește numele de Eleazar, I, 240; a scris *Istoria războaielor lui Iulian și ale lui Sahpur*, *ibid.*; traduce în greacă *Rhosd-Sohoun*, *ibid.*

KHOUNSAG, populație din Caucaz, care aparține tribului lesghilor și care pare a proveni din hunii Sabirieni și Tetraxiți, I, 13, limba lor prezintă asemănări cu finica, I, 13 și 14.

KHOUSHANI, nume dat de către armeni și chinezi Arsacizilor din a treia ramură, II, 273; puterea lor se întindea foarte departe, *ibid.*; acest regat, unde se conservase religia Manes mai există încă în sec. X, vol. II, 288.

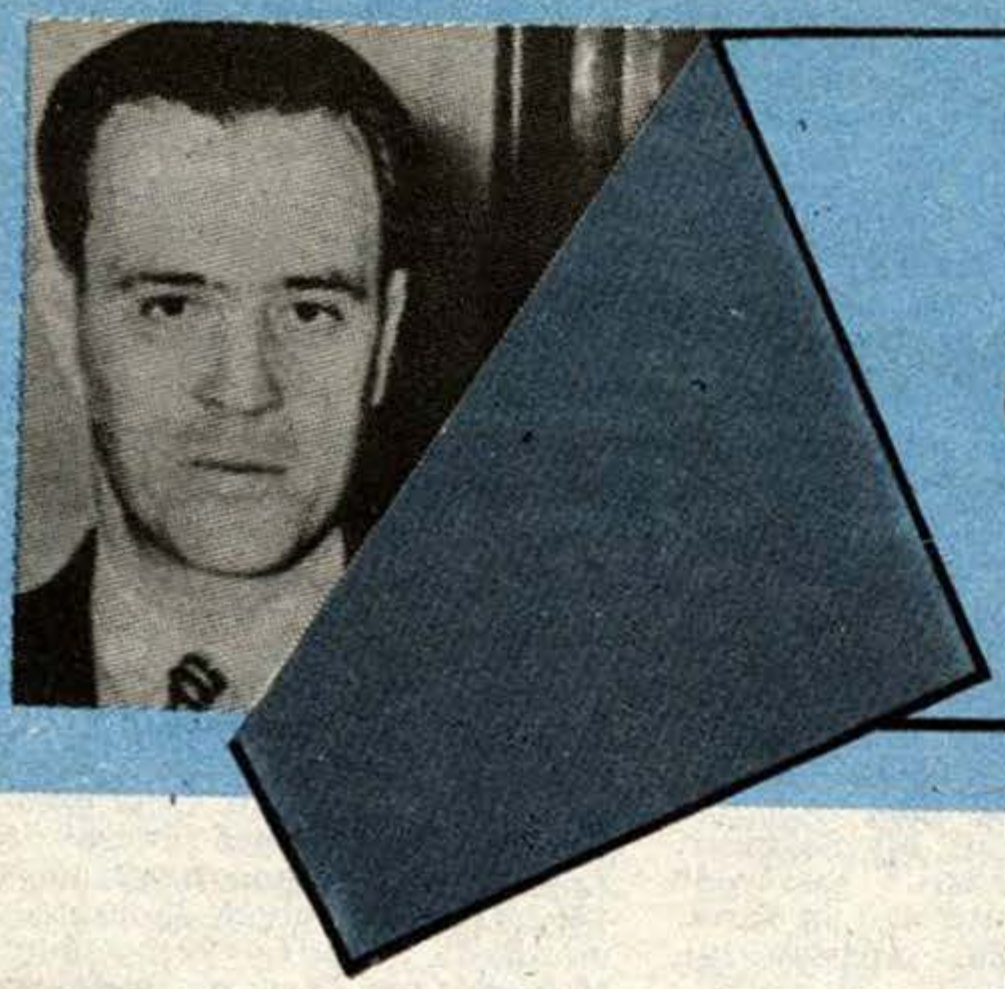

ÎNSEMNĂRILE LUI GRIGORE GAFENCU (IV)

Însemnările din vara anului 1942 — semnificative pentru consecvența atitudinii antihitleriste a lui Grigore Gafencu și pentru disprețul său față de oamenii politici colaboraționiști din Europa — vădesc, totodată, o ușoară derută a autorului în legătură cu evoluția evenimentelor zilnice de pe diferitele fronturi de luptă.

Marea Britanie, de care era și va rămîne atașat toată viața, i se pare totuși „dezamăgirea zilelor trecute, prezente și viitoare". Este ecoul mersului războiului pe frontul anglo-german. În timp ce aviația britanică începuse primele mari raiduri de bombardament asupra orașelor germane (Lübeck, Köln, Hamburg etc.), aviația germană supunea unor bombardamente intense insula Malta, spre a permite lui Rommel să reia, la 26 mai 1942, ofensiva pe frontul nord-african. La 13 iunie, Armata 8 britanică pierdea 230 tancuri în luptele din deșert; la 19 iunie, se retrăgea pînă la granița Egiptului, iar la 28 iunie era împinsă de Rommel pînă la El Alamein, circa 100 km vest de Alexandria.

Situația aceasta provoca o puternică îngrijorare în tabăra Aliaților. La 1 iulie are loc o dezbatere furtunoasă în Camera Comunelor asupra modului în care este condus războiul; la 6 iulie, la cererea lui Churchill, Roosevelt telegrafiază lui Stalin spre a-i solicita ca 40 bombardiere americane aflate în Irak în drum spre Uniunea Sovietică să fie cedate frontului englez din Africa, ceea ce premierul sovietic acceptă imediat „avînd în vedere situația din Egipt a armatelor aliate". (Corespondența președintelui Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. cu președinții S.U.A. și primii miniștri ai Marii Britanii din timpul marelui război pentru apărarea patriei, vol. II, Moscova, 1958, doc. nr. 26 și 27.)

La 19 august, Churchill schimbă comandamentul englez din Orientul Mijlociu, iar B.L. Montgomery la comanda Armatei 8. Contraofensiva engleză va începe însă abia la 23 octombrie 1942.

Pe frontul sovieto-german — principalul front al celui de-al doilea război mondial — începutul lunii iunie găsea ambele comandamente în febra pregătirilor pentru luptele care urmau să aibă loc în vară. După înfrîngerile suferite în iarna și primăvara anului 1942, Hitler era nevoit să renunțe la ideea unui „război fulger", cu ofensive simultane pe toate direcțiile strategice, așa cum prevăzuse în planul „Barbarosa". Ca atare, el își propune să amîne ofensiva în direcțiile Moscova și Leningrad, concentrîndu-și forțele spre a ocupa marile zone industriale și agricole din sud, a ajunge la resursele de țiței din Caucaz și a ocupa orașele Stalingrad și Astrahan, spre a tăia căile de comunicație și transport de pe Volga.

La comandamentul suprem sovietic — unde în 1942 nu se mai nutreau speranțe în deschiderea celui de-al doilea front în apusul continentului — se desfășurau încă din primăvară discuții însuflețite asupra modului în care urmau să acționeze armatele sovietice spre a contracara așteptata ofensivă germană de vară (G.K. Jukov, Amintiri și reflecții, București, 1970, p. 425 și urm.).

Ofensiva germană a început în dimineața de 28 iunie pe direcțiile preconizate: est, sud-est și sud. Cu toată rezistența opusă de armatele sovietice, trupele germane au reușit să ajungă la Don (4 iulie), au ocupat Rostov (28 iulie) și au atins Volga (23 august). În timp ce Grupul german de armate „A" începea la 25 iulie ofensiva în direcția zonelor petroliere din Caucaz, Grupul german de armate „B" ajungea, la 26 august, la marginea Stalingradului.

La 28 august, mareșalul G.K. Jukov este numit locțiitor al comandantului suprem al armatelor sovietice (comandant suprem era I.V. Stalin) și trimis la Stalingrad.

În septembrie avea să înceapă bătălia

Stalingradului, punct de cotitură în desfăşurarea celui de-al doilea război mondial.

În preluarea fragmentelor de însemnări s-au operat mici intervenţii impuse de normele ortografice în vigoare, iar întreruperile de text au fost marcate prin trei puncte. Completările noastre în textul autorului sînt cuprinse între paranteze drepte.

[Geneva] 21 iunie [1942]

Se împlineşte un an de război cu Rusia.

Deocamdată însă ruşii rezistă, iar englezii sînt bătuţi. În timp ce Sevastopolul se apără cu o uimitoare vitejie, iar Churchill a zburat din nou la Washington, pentru a discuta despre formarea unui „al doilea front", Tobruk a căzut în cîteva ceasuri, iar britanicii mănîncă bătaie pe pragul Egiptului. Să fi izbutit oare Rommel, să fi deschis calea spre Indii, Suez, Golful Persic?

Faptul e că Rusia mai este — cine ştie pentru cîtă vreme — realitatea zilei de azi, iar America e o speranţă de viitor. Imperiul britanic, vai, e dezamăgirea zilelor trecute, prezente şi viitoare.

23 iunie

Va schimba faţa lumii această înfrîngere de la Tobruk?

În orice caz, a schimbat „atmosfera". De unde pînă mai ieri, toate persoanele „bine informate", din Elveţia, vedeau înfrîngerea germană ca sigură (la Berna se aştepta prăbuşirea germană pînă-n toamnă), astăzi, mulţi se întreabă dacă anglo-saxonii sînt în măsură să se folosească de superioritatea rezervelor lor de oameni şi de materiale, ca să încheie lupta cu bine. Inferioritatea lor „tactică" şi „strategică", bate, din nenorocire, la ochi!

Egiptenii din Geneva prezic că Egiptul nu va putea rezista — calea spre Alexandria, Cairo, Suez e deschisă. Ajutorul anglo-american va sosi prea tîrziu. Înaintarea germană va putea străbate pînă în Indii, unde îi aşteaptă complicii japonezi.

În ce mă priveşte, sînt mai puţin pesimist. Epopeile anglo-saxone sînt un şir neîntrerupt de crîncene înfrîngeri şi deziluzii. Nu mă aşteptam nici la o victorie grabnică, nici la una uşoară. Nu cred încă într-o prăbuşire hotărîtoare. „Wait and see"! [Aşteaptă şi vezi!], e lozinca cu care pierd bătăliile, dar cu care se cîştigă războaiele.

Laval s-a folosit de aceste întîmplări, ce-i sînt prielnice, ca să facă o mărturisire de credinţă. Doreşte victoria nemţilor (dar nu spune că şi crede în ea), fiindcă numai astfel va scăpa de bolşevism. Germania luptă pentru Europa; Laval se simte european. E gata să integreze Franţa în „ordinea nouă" pentru care Germania face jertfe atît de grele şi de meritorii. Vrea să contribuie la victoria germană şi sfătuieşte în acest scop pe lucrătorii francezi să plece în Reich: numai astfel vor izbuti să libereze prizonierii şi să salveze patria.

E un discurs şiret, de om mărunt, care transpune pe plan internaţional grijile şi patimile sale de politică internă... „Europa de mîine" în care Laval vrea să se integreze cu onoare, sînt vorbe goale. Şeful guvernului francez nu e atît de prost ca să nu-şi dea seama că nemţii nu urmăresc, cu „uimitoare sacrificii", să rînduiască o lume mai bună pentru francezi, ci doresc stăpînirea, puterea absolută asupra Europei întregi. În onorabila Franţă de mîine, nu se va putea vorbi, gîndi şi înfăptui mai mult decît se poate azi, în prea fericita Cehoslovacie, unde în fiecare noapte se împuşcă sau se spînzură cîteva duzini de patrioţi. Dilema pe care o pune deci Laval are în realitate înţelesul următor: supunere (adică aşezare sub scutul stăpînirii germane = ordinea nouă), sau bolşevism (adică lupta cu toţi inamicii de stînga, de dreapta, comunişti, liberali, patrioţi, ai d-lui Laval).

Laval doreşte supunerea. Nu mai vrea să lupte cu nimeni, nici cu duşmanii din afară, nici cu adversarii dinăuntru. El lasă grija „ordinei" în sarcina nemţilor; nu vrea s-o ia asupra sa. Abdică!: e raţionamentul „laşităţii de stat". Să vie străinii să ne înveţe minte!

Cu vorbe şi fapte ca acestea, mai mult decît cu înfrîngeri militare, o mare putere îşi sapă singură groapa. Ce e dureros nu e că se găseşte un ticălos care să vorbească astfel, dar că Franţa ascultă şi suferă asemenea cuvinte.

Pétain? Am aflat că a spus lui Hulubei[1], care a făcut o călătorie „triumfală" prin universităţile franceze, „Je suis un prisonnier"! [sînt un prizonier]. Îşi dă seama că s-a înşelat...

25 iunie

La orele 4, primesc vizita ministrului polon, Lados, însoţit de Radziwiłł[2]... Îmi aduce un mesaj de la Tilea[3]...

Pe cînd polonezul era încă la mine, a sosit să mă vadă Melasse, un diplomat grec, care soseşte de la Londra. Mi-a transmis complimente din partea lui Diamantopulos, — prietenul meu, fost ministru grec la Moscova — care acum se află la Londra.

În cercurile greceşti, din capitala Angliei, sînt aşteptat cu nerăbdare — prezenţa mea ar fi utilă spre a coordona acţiunea ţărilor balcanice...

30 iunie

Am răspuns la scrisoarea trimisă de Tilea (de la Londra), prin mijlocirea polonezilor: „Deplasarea pe care o ceri trebuie să fie posibilă, oportună şi în adevăr folositoare; depinde deci de anumite împrejurări care nu atîrnă de voinţa noastră; am bune temeiuri pentru a socoti că prezenţa mea, la Geneva, serveşte în acest mo-

---

[1] Horia Hulubei (1896-1972), fizician, academician, profesor universitar la Bucureşti; a organizat cercetările româneşti în domeniul fizicii atomice. Membru al mai multor academii şi societăţi ştiinţifice din străinătate.

[2] Aristocrat polonez aflat în exil.

[3] *Magazin istoric*, nr. 10/1975 5-8/1982.

ment cauza românească, îngăduindu-mi de a interveni mai eficace (în problemele noastre) în timp util; dacă ai nevoie de sprijinul meu asupra unui punct precis, binevoieşte să-mi dai de ştire pe aceiaşi cale — G".

Părăsesc Bellerive pentru cîteva ore spre a primi în Rue de Granges pe Sullivan. Îl pun la curent cu „incidentul" Tilea. Îmi mulţumeşte *pentru răspunsul ce i l-am dat. Guvernul britanic îmi arată stimă şi încredere, dar este deplin de acord ca să nu grăbim „lucrurile", deocamdată. Prezenţa mea la Londra ar trezi bănuielile ruşilor...*

5 iulie

...Nemtii care au înaintat val-vîrtej pînă aproape de valea Nilului, par să fie opriţi în faţa Alexandriei.

În Rusia a început, în sfîrşit, „marea ofensivă". Lovitura cea dintîi a fost dată între Kursk şi Harkov.

10 iulie

Ofensiva germană între Harkov şi Kursk pare să fi avut un mare succes. Nemtii se află acum pe Don; au tăiat calea de comunicaţie Moscova-Rostov, la Voronej, şi se căznesc să despartă armata lui Timoşenko[1] de armatele din nordul Rusiei. Ei pregătesc astfel campania spre Caucaz...

În faţa Alexandriei, situaţia e gravă şi neschimbată. Cele două tabere stau faţă în faţă, concentrîndu-şi forţele. E punctul cel mai critic din întreaga situaţie a războiului.

Am revenit la Geneva, ca să aflu veşti. Am văzut pe Payot. Nemţii răspîndesc, prin oamenii lor de afaceri care se plimbă prin Elveţia, zvonuri de pace. Germania va înainta, anul acesta, pînă la Volga (Astrahan) şi va cuceri Caucazul. Atunci va sta de vorbă cu America, de la egal la egal, de la continent la continent: America — Europa. Se va găsi un mijloc de împăcare. Nemţii nu voiesc să împingă lucrurile prea departe. Îşi dau seama că America nu poate fi învinsă şi că războiul nu poate fi cîştigat în Atlantic. (Înarmările americane şi producţia americană îngrijorează mult pe nemţi.) De aceea se va căuta o pace realistă. Nemtii vor face concesiuni... (Prin Franţa lui Laval caută să păstreze un contact cu Statele Unite.)

Aceiaşi „notă" mi-o dă Sauerwein, bătrînul ziarist francez, azi colaboraţionist sută la sută: nemţii vor împinge cît mai departe, apoi vor încerca să stea de vorbă. Toamna se vor termina operaţiile, iarna va fi rezervată pentru negocieri.

Cam tot astfel îmi vorbeşte şi Bova Scoppa[2], în trecere prin Geneva. (Italianul avusese cuvinte grele pentru mine, iarna trecută; de data asta însă, se pare că a schimbat tonul.) El crede că cele două tabere se apropie tot mai mult de un punct mort, cînd nimeni nu va mai putea învinge şi cînd, vrînd-nevrînd, vor fi nevoite să stea de vorbă.

În schimb, anglo-saxonii par cu atît mai îndîrjiţi cu cît lucrurile merg mai prost. Vorbesc de un război de 3-4 ani. Pregătesc o ofensivă de aviaţie în Occident.

Printre motivele care apropie pe nemţi de americani este şi duşmănia pe care cercurile conducătoare germane au dobîndit-o împotriva japonezilor. Marile succese japoneze, în Extremul Orient, au prilejuit gelozia nemţilor, dezvoltînd la Berlin resentimente „rasiste". Se spune că în ciuda unor tranzacţii încheiate mai înainte — cu privire la materiile prime din insulele olandeze, — japonezii nu înţeleg să dea nimic din prada lor de război. Nu e uşor de a împăca între ele — şi de a le ţine laolaltă — două imperialisme dezlănţuite, chiar cînd sînt despărţite de şapte mări şi ţări.

Rămîne de văzut dacă această duşmănie comună faţă de Japonia va putea îndupleca pe americani să facă pace cu Hitler şi să împartă lumea cu el. Nemtii nu-şi dau încă destul de bine seama cît de răspîndită şi de adîncă e ura împotriva lor. Brutalitatea semnă, cruzimea sistematică şi conştiin-

[1] Semion Konstantinoviel Timoşenko (1895-1970), mareşal sovietic. În 1940-1941, comisar al poporului pentru apărare şi din 1941 membru al Marelui Cartier General al Comandamentului Suprem. După ce în perioada septembrie 1941-iulie 1942 a comandat Frontul de sud-est, între 12 şi 23 iulie 1942 a comandat Frontul „Stalingrad".

[2] Renato Bova Scoppa, ministrul Italiei la Bucureşti, cu începere din iulie 1941; a continuat să rămînă în acest post şi după semnarea armistiţiului dintre Italia şi Aliaţi, la 3 septembrie 1943. Este autorul lucrărilor *Colloqui con due dittatori*, 1949 (Convorbiri cu doi dictatori) şi *La pace impossibile*, 1961, (Pacea imposibilă), ambele cuprinzînd referiri la situaţia din România în perioada războiului.

Noul comandant al Armatei 8 britanice, generalul B.L. Montgomery, (în centrul imaginii, cu pălărie)...

cioasă cu care distrug țări și suprimă popoare, credința barbară în numele căreia înfring toate legile de dreptate și de omenie, i-au așezat pe un plan moral care îi desparte de restul lumii: Hitler s-a învins pe el însuși, nimicind de mai înainte orice putință de împăcare; nimeni nu-i mai poate întinde mîna pentru a-l ierta și a-l scăpa. E osîndit să lupte, să „învingă" mai departe, pînă la capăt, pînă la prăpastie.

11 iulie

Sullivan a venit să mă vadă la Geneva.

Profesorul Hulubei, după călătoria sa în Franța, în Spania și în Portugalia, a venit să mă vadă la „Castelet". Mărturisește că a fost adînc mișcat de primirea ce i s-a făcut în Franța. Această primire organizată de „colaboraționiștii oficiali" a fost rece și neînsuflețită, pînă în clipa cînd universitățile franceze, profesori și studenți, și-au dat seama cu cine au de-a face. Apoi simțămintele s-au contopit în cele mai mișcătoare manifestații de simpatie și de credință comună în reînălțarea Franței și în refacerea Rom niei.

— Știu că suferiți, dar trebuie să știți că și noi suferim cumplit!, au fost vorbele cu care Hulubei — care simte, gîndește și vorbește ca un moldovean ales și ca un om de omenie — și-a deschis pretutindeni porțile în Franța „neocupată". Solul oficial al României războinice, aliată cu Germania — sol de care, la început, toți francezii neoficiali s-au ferit cum era și firesc — a izbutit să înlăture astfel minciuna care apasă asupra atitudinii și propagandei oficiale atît în Franța cît și în Rom nia: inimile s-au apropiat, cînd au simțit că suferă la fel, bat la unison, și așteaptă aceeași mîntuire.

De aceea, Hulubei s-a întors din călătoria sa din Franța cu alte impresii decît ale voiajorilor oficiali. Payot, de pildă, care a fost de curînd la Vichy, unde a vizitat pe mareșal, [Pétain], din ce în ce mai bătrîn, și pe Laval, din ce în ce mai țigan, care își scuipa în sîn și jura că iubește Franța, Payot a rămas întristat de

... își pregătește cu sîrguință trupele în vederea ofensivei ce se va solda cu victoria de la El Alamein

lipsa de reacțiune sufletească a cercurilor politice franceze. Hulubei a adus cu el o notă de optimism și de însuflețire. Tineretul francez, pe care l-a cunoscut la Lyon și la Montpellier, e înarmat sufletește și hotărît să reziste propagandei și presiunii străine, el crede și așteaptă ceasul eliberării.

— Mă întorc cu însuflețire în țară — îmi spune Hulubei. Știu acum că o lume întreagă simte ca noi. O pornire sufletească atît de vie și neînfrîntă va învinge toate necazurile zilelor de azi.

13 iulie

...Sînt informat că Lahovary, zis Bibico, sinistra mică pocitură care îndeplinește misiunea de reprezentant al țării la Berna, se plînge mereu în rapoartele sale despre activitatea mea subversivă, care-i „jenează" străduințele diplomatice. A raportat, astfel, la București, că de Weck, ministrul Elveției la București, cînd a trecut acum, în urmă, prin Elveția, a venit să mă vadă la Geneva, întîlnindu-se cu Xeni[1] la Lausanne, fără a da pe la el, la Berna.

— Aceasta se datorește — a scris Bibico — binecunoscutelor sentimente anglofile și semitofile ale lui de Weck.

Semitofile pentru Xeni, anglofile pentru mine ...

14 iulie

Ziua Franței. A Franței de ieri. Cea de azi, adică Franța oficială și atît de provizorie de la Vichy, nu mai serbează căderea Bastiliei, Marsillieza a amuțit. Ieri un apostol al „revoluției naționale" vorbea „legionarilor", lăudînd pe nemți, prefuind „generozitatea" lor atîta de aleasă față de Franța (căreia nu-i rezervă soarta Poloniei!) și spunînd cu vocea animată cam aceleași prostii cu care legionarii noștri au fost împinși spre jaf și crime.

Azi, radio Vichy ne dă conferința unui filozof din „școala nouă", care mai că nu se bucură de prăbușirea Franței. Ura împotriva revoluției franceze și a ideilor secolului trecut împinge pe gînditorii reacționari, care nu s-au simțit niciodată mai la largul lor, ca să stăruie cu o mulțumire abia tăinuită asupra „cauzelor adevărate ale prăbușirii franceze" și să ceară înlăturarea pentru totdeauna din istoria Franței a „funestei idei de libertate"... Războiul pierdut e o școală de binefăcătoare umilință. Franța a căzut, dar gîn-

[1] *Magazin istoric*, nr. 1-4/1975.

direa franceză a scăpat din cătușele raționalii, în care se zbătea încă de pe vremea lui Descartes și caută din nou un adăpost sub aripa ocrotitoare a providenței divine.

Această filozofie care se leagă de gîndirea celor mai aleși reacționari ai secolului trecut, ca Joseph de Maistre[1] și Bonald[2], tinde azi, sub îndrumarea lui Pétain, să rînduiască nu numai gîndirea franceză, dar mai ales viața publică.

Puțin le pasă acestor sectari filozofici și secături politice că Hitler nu a învins în numele lui Dumnezeu, nici al unei autorități de drept divin, nici al familiei, nici al trecutului, ci în numele unei mișcări care e o realitate tragică și nu o jalnică parodie, ca revoluția națională a mareșalului Pétain! Puțin le pasă că această așa-zisă „revoluție" a lui Hitler suprimă cu o îndrăzneală barbară toate valorile divine și umane pe care se răzima odinioară civilizația europeană. Puțin le pasă că scopul lui Hitler, victima pe care el și-a ales-o, printre atîtea altele, nu e revoluția franceză, nu e republica franceză, nu e democrația franceză, ci e Franța, cu toate bogățiile și cu toate bunurile ei morale și materiale, cu trecutul și cu viitorul, cu gloria și cu strălucirea ei de mare națiune...

17 iulie

Nemții au atins și au trecut Donul, pe un front întins, de la Voronej pînă la Rostov și se pregătesc să atace Rostovul, pe la nord, coborînd Donul. După un popas de 10 zile, Rommel atacă din nou în Egipt. Englezii nu par să se simtă prea bine în șa, pe pozițiile lor de la El Alamein, în fața Alexandriei. Numai aviația lor face minuni.

Comunicatul de pe front dezvăluie o polemică dramatică între Aliați. Rușii așteaptă un al doilea front. Anglo-americanii au făgăduit, dar nu se grăbesc, pentru motive desigur binecuvîntate. Pentru a grăbi hotărîrea britanicilor, rușii au o tendință de a exagera „dezastrele" lor de pe Don, pe care englezii caută, în comentarii judicioase, să le micșoreze ca să cîștige timp...

24 iulie

Aflu că nemții își dezvăluie năravul și față de noi. Cu toate jertfele sîngeroase pe care le facem, nu am izbutit să cîștigăm nici „stima", nici încrederea lor. Indeosebi, clasele noastre conducătoare sînt prost văzute. Țăranul român e „admirabil", adică poate fi folosit și exploatat cu prisosință; clasele suprapuse trebuiesc însă înlocuite. Nemții pregătesc astfel stăpînirea României. Și de ce n-ar pregăti-o?... Cum am putea rîvni să se mîntuie de această stăpînire, tocmai țara cea mai bogată? Jertfele noastre ne slăbesc, adică ne pregătesc și mai bine ca să fim supuși și robi. Iar lichelismul unei anume pături de politicieni și economiști germanofili nu ne pot, firește, ridica în ochii unor cuceritori realiști care nu respectă decît forța. Bietul Antonescu și-a croit o soartă tragică: dacă nemții ies învingători, el va avea dezamăgiri mai crunte decît în cazul unei victorii anglo-saxone. În cazul înfrîngerii, va dispărea cu renumele unui bărbat „abil", care a știut „să cîștige timp". În cazul cel dintîi, va rămîne ca autorul vinovat al umilirii și al înjosirii neamului său. De aceea, poate, mareșalul vorbește din ce în ce mai mult de pacea de compromis, de o pace de înțelegere, de o pace fără victorie...

27 iulie

Carl Burckhardt[3] a văzut cîțiva germani, în vizită la Crucea Roșie din Geneva. Unii dintre ei sînt violent antinaziști și pretind că nemții sînt din ce în ce mai sătui de război și de victorii. Alții se tem de tirania pe care partidul o va exercita după război. Un ofițer distins, de aviație, spunea: „Noi luptăm și învingem, iar porcii dia de S.S. se pregătesc de pe acum să tragă toate foloasele". Militarii prevăd o ciocnire între armată și milițiile naziste. Se zvonesc certuri grave înăuntrul partidului: Göring ar fi fost îndepărtat de la conducerea aviației și a planului economic. Inamicii săi ar fi pus la cale un proces împotriva lui, pentru „îmbogățire frauduloasă". Hitler a oprit acest proces, care ar fi putut compromite întreg regimul. Despre Hitler se povestește că e abătut, nervos și adînc îndurerat de ...popularitatea lui Rommel!

În timp ce se spun atîtea vrute și nevrute, dorite și nedorite, despre drama lăuntrică a Germaniei, armatele nemțești, oprite la Voronej, înaintează la sud, cuceresc din nou orașul Rostov, distrus și pustiit, trec Donul, înaintează spre Caucaz.

În Africa, trupele Aliaților și Germaniei stau față în față la El Alamein, într-o poziție care, după toți criticii militari, nu putea să reziste mai mult de trei zile și care totuși rezistă de mai bine de trei săptămîni...

4 august

Tocmai luam prînzul la Landecy, unde supraviețuiesc atîtea amintiri din trecutul meu genevez, cînd am aflat de moartea marelui istoric și filozof italian Guglielmo Ferrero.

Vestea m-a îndurerat. Bătrînul istoric căutase toată iarna pe soția sa, Gina Lombroso, scriitoare cu renume mondial, fiica lui Lombroso, și acum, în vară, fericit că soția sa de viață se întremase, a luat un mic răgaz, la Montreaux, la celălalt capăt al lacului. Acolo moartea l-a ajuns fulgerător, în timp ce soția sa îi citea scrisori primite din Italia. Acum două săptămîni își sărbătorise a 72-a aniversare. Avea o ură de moarte împotriva nazismului și un dispreț suveran pentru fascism. Nu avea obișnuitele cuvinte de scuză pentru Casa de Savoia...

---

[1] Contele Joseph de Maistre (1753-1821), scriitor, filozof și om politic sard; a stat 15 ani la Petersburg, în calitate de trimis special al regelui Sardiniei Charles Emmanuel IV pe lîngă curtea țarului (1802-1817); rechemat în țară, a primit funcția de ministru de stat și șef al marii cancelarii regale. A fost un adversar al ideilor Revoluției franceze.

[2] Louis Gabriel Ambrosie, vicomte de Bonald (1754-1840), filozof francez, membru al Academiei, monarhist, adversar al Revoluției franceze.

[3] Carl Jacob Burckhardt, diplomat și om politic elvețian, profesor de istorie universală la Zürich (1929-1932), apoi la Geneva; în 1944 a devenit președinte al Crucii Roșii internaționale și apoi, între 1945 și 1949, ambasador al țării sale la Paris.

Cuvînt introductiv:
Costin MURGESCU
Selecția textelor și prezentarea științifică:
Ștefan LACHE

MISIUNI PERICULOASE (III)

A. CECIL HAMPSHIRE

Îndrăzneţi cavaleri rătăcitori pe drumurile celui de-al doilea război mondial, „marinarii în jeepuri" şi-au făcut o meserie din a se avînta în necunoscut, cu speranţa — adesea înşelată, dar mereu reînoită — că, ajungînd primii la faţa locului, vor găsi senzaţionale documente secrete de natură să ajute cauza aliată. Aventurile lor au uneori un aer à la James Bond. Nu-i de mirare; au fost, în parte, produsul aceleiaşi fantezii care i-a creat şi pe James Bond, unul dintre iniţiatorii şi programatorii lor fiind ofiţerul de marină Ian Fleming din Serviciul informaţiilor navale.

Să luăm, de exemplu, odiseea unuia dintre „marinarii în jeepuri", locotenentul T.J. Gianville, recrutat în unitatea condusă de căpitanul Curtis. Participant la debarcarea aliată în Sicilia, după încheierea operaţiei de luare în stăpînire a insulei, a rămas la Milazzo pentru a cerceta temeinic împrejurimile. Apoi, în primele ore ale invaziei în Italia, minuscula unitate din care făcea parte a primit sarcini enorme în raport cu mărimea şi posibilităţile ei. Era un semn îmbucurător: misiunea încredinţată de Amiralitatea britanică demonstra că detaşamentul lui Curtis se impusese, în sfîrşit, ca o forţă, pe care comandanţii ştiau că se pot bizui.

În timp ce grosul trupelor era angajat în lupte grele în jurul oraşului Salerno, Gianville, împreună cu alţi membri ai comandoului 30 şi cu o mică expediţie navală, au ocupat insula Capri, unde au avut norocul să captureze pe şeful organizaţiei germane clandestine din regiunea Neapole (la cares-au găsit coduri, cifruri şi lista agenţilor care urmau a fi folosiţi după intrarea trupelor aliate) şi, totodată, să pună mîna pe o staţie de semnalizare, unde au descoperit un cod inamic de maximă importanţă, pe care italienii refuzaseră să-l dezvăluie în momentul capitulării flotei lor. Au fost găsite şi dosare cu fişe despre principalele personalităţi de pe insulă, între care faimosul medic suedez Axel Munthe, autorul Cărţii de la San Michele. **Din întîmplare, fiul acestuia, maior în flota britanică, debarcase la Capri cu grupul de şoc.**

Mai tîrziu, Gianville — care, înainte de război, fiind expert contabil la o firmă internaţională, fusese detaşat şi în Iugoslavia şi vorbea curent pe lîngă franceză, germană şi italiană şi sîrbo-croata — a primit misiunea de a desfăşura acţiuni pe coasta Dalmaţiei, dar tratativele cu partizanii iugoslavi n-au dat rezultate.

Iată-i, apoi, pe Gianville, în Franţa, după marea debarcare, din iunie 1944, scotocind oraşe ca Vannes, Nantes sau Angers şi sosind, la 25 august, la Rambouillet, pentru a lua parte la atacul final asupra Parisului. În perioada care a precedat ofensiva aliată pe teritoriul Germaniei, locotenentul Gianville a revenit în Anglia, unde i s-a încredinţat marea răspundere de a alcătui liste de obiective prioritare pe noile cîmpuri de luptă şi, în particular, lista punctelor strategice din Berlin, care urmau a fi percheziţionate aşa cum se făcuse, cu excelente rezultate, la Paris. Din nou pe teren, la castelul Tambach, din apropiere de Weimar, de data aceasta „detaşamentul Gianville" a făcut cea mai de seamă dintre descoperirile cu care este creditat comandoul 30; în castel se ascundeau contraamiralul Gladisch şi amiralii Assmann şi Spindler care formau, împreună, Departamentul ştiinţific al Amiralităţii germane. Aveau cu ei întreaga arhivă a Amiralităţii. Au declarat că n-au distrus-o, deoarece amiralul Dönitz le ordonase ca, în caz de capitulare, să o predea intactă aliaţilor, ca dovadă a faptului că, spre deosebire de alte sectoare ale armatei hitleriste, flota germană n-a încălcat

legile nescrise ale războiului. Prezervarea acestei prețioase capturi i-a dat multă bătaie de cap lui Glanville. Reproducem epilogul întîmplării, din cartea istoricului britanic A. Cecil Hampshire: „Glanville a primit ordin să plece cu avionul la Londra și să se prezinte la Departamentul informațiilor navale. Acolo s-a văzut cu Ian Fleming, care l-a spus că este îngrijorat de situația de la Tambach. El însuși vizitase castelul și fusese prost impresionat de ceea ce văzuse... Considera că amiralii reprezintă o primejdie. Nu-l interesează, a spus el, decît pregătirea unui nou război, așa cum făcuseră și după Tratatul de la Versailles. În cel mai pur stil 007 (numele de cod al agentului secret fictiv James Bond), el considera că trebuie «eliminați» și că omul cel mai potrivit pentru a face această treabă este Glanville! Uluit, locotenentul a protestat, spunînd că, în pofida diferitelor «indiscreții și neregului» pe care le va fi comis, poate, în trecut, n-a decăzut într-atît, încît să asasineze prizonieri de război. Ar fi preferabil, a sugerat, ca amiralii să fie puși să lucreze pentru aliați. Fleming i-a răspuns că se făcuseră deja aranjamente în acest sens dar că lui, personal, nu-i surîdea ideea".

Capturarea și apoi catalogarea și expedierea la Londra a arhivelor Amiralității hitleriste au fost punctul culminant al carierei lui Glanville. Ulterior, el a fost trimis în Ceylon, pentru a organiza o unitate de asalt care să acționeze în Asia de sud-est și a participat la cîteva operații în Birmania, Cambodgia și Indochina, îndeplinind, între altele, misiunea de a descoperi și prinde pe un amiral japonez, despre care se spunea că ar fi fost „creierul" statului major naval imperial și care se ascunsese în apropiere de Saigon. Războiul era însă pe sfîrșite și Glanville, împreună cu echipa lui, s-a înapoiat, în Marea Britanie. A fost demobilizat la 26 martie 1946.

Continuăm publicarea de fragmente din volumul istoricului britanic A. Cecil Hampshire, The Secret Navies (Flotele secrete) — cu titlul și subtitlurile redacției noastre — despre formațiuni navale engleze folosite de Serviciul secret al Amiralității pentru operații clandestine, în timpul celui de-al doilea război mondial.

Eroii invizibili ai operației „Torch"

Într-o zi însorită de august a anului 1942, în sala de conferințe a unei clădiri bine păzite din apropierea primăriei londoneze, a avut loc o reuniune importantă. Prezida o personalitate de prim rang de la Ministerul de externe și erau prezenți directorii serviciilor de informații din flotă, armată și aviație sau adjuncții lor, împreună cu reprezentanți ai Serviciului secret și ai Ministerului economiei de război. Laolaltă formau un organism cunoscut sub numele de Subcomitetul mixt de informații. Se afla printre ei și un tînăr în uniformă de comandor al flotei regale care, în mod normal, ar fi fost considerat prea mic în grad pentru a participa la deliberările Subcomitetului. Se numea Ian Fleming (ulterior, după război, părintele personajului literar 007 James Bond)[1] și deținea funcția de asistent personal al contraamiralului John Godfrey, directorul Serviciului de informații al flotei.

Subiectul în discuție era propunerea de a crea o unitate de șoc specială, pentru culegerea de informații. Ea urma să opereze în grupuri mici, care să înainteze odată cu avangarda trupelor și uneori chiar înaintea acesteia, cu misiunea de a lupta în orice viitoare ofensivă de pe continent sau de oriunde și de a captura materiale și documente inamice cu valoare operațională imediată, precum și alte arhive, documente și echipamente importante.

Ideea fusese inspirată de existența unei organizații create în 1939 de amiralul Wilhelm Canaris, șeful spionajului lui Hitler, care jucase un rol de seamă în subjugarea Europei de către naziști. Era o unitate specială a Wehrmachtului cunoscută sub numele de Abwehrkommando. Toți membrii ei erau germani născuți în afara Reichului sau care locuiseră înainte în străinătate, buni cunoscători de limbi străine și cu o experiență variată. Întrucît Canaris nu era un nazist convins, loialitatea Abwehrkommandoului punea probleme. De aceea, de la bun început, S.S.-ul se opusese categoric transformării ei într-o unitate de parașutiști: ar fi fost posibil să fie lansată asupra cartierului general al Führerului!

În timpul campaniei germane din Balcani, unități ale Abwehrkommandoului au înaintat în avangarda unităților de asalt, năpustindu-se, pe motocicletele lor, asupra cartierelor generale inamice, pentru a captura persoane în posturi de comandă și pentru a găsi aparatele de emisie-recepție, coduri, cifruri și alte documente secrete, înainte de a fi distruse. Aflîndu-se, astfel, în posesia ordinelor de luptă ale părții adverse, care indicau dispozitivul trupelor pe teren, Abwehrkommando era în măsură să-i inducă în eroare pe comandanții locali, făcîndu-i să creadă că guvernul a capitulat și ordonîndu-le să arunce armele, să înlăture dinamita de la poduri și alte puncte cheie și să se predea forțelor germane sau italiene care înaintau. Komandoul se specializase, de asemenea, în operații clandestine în spatele liniilor.

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1983.

Unul dintre acele grupuri speciale britanice poreclite „marinari în jeepuri"

„Antrenamente" în East End

Cînd a aflat despre acţiunile Abwehrkommandoului, contraamiralul Godfrey a trimis celorlalţi directori ai Serviciilor de informaţii o circulară, în care le atrăgea atenţia asupra lor şi le sugera să creeze unităţi britanice de şoc pentru culegere de informaţii.

La o reuniune anterioară — care fusese convocată pentru a se lua în considerare sugestia directorului serviciului naval de informaţii — Fleming, vorbind în numele şefului său, a scos în evidenţă necesitatea urgentă ca flota să dispună de personal anume selecţionat, în măsură să îndeplinească misiuni speciale şi să funcţioneze ca o unitate. Reprezentantul Serviciului secret a apreciat că, deşi unele dintre obiectivele departamentului său puteau fi divulgate Poliţiei de securitate operaţională şi, probabil, rezolvate cu succes de aceasta, era preferabil să existe un organism permanent care, beneficiind de o pregătire specială, va obţine şi rezultate mai bune. Serviciul de informaţii al forţelor terestre n-a fost prea încîntat de sugestie, mai ales că ar fi fost demoralizant pentru poliţia de securitate operaţională dacă misiuni pe care ea era în măsură să le îndeplinească ar fi revenit unei unităţi speciale de informaţii. În cele din urmă, s-a căzut de acord să se creeze, de probă, o organizaţie mixtă de informaţii, numită unitatea de informaţii de asalt. Ea urma să fie formată, în cea mai mare parte, din ofiţeri cu experienţă în materie de informaţii sau care călătoriseră mult, prima cerinţă fiind, pentru toţi, să vorbească limba germană, cea de-a doua — să cunoască limbile franceză, olandeză sau flamandă; cel puţin unul dintre ofiţeri trebuia să ştie şi norvegiana. Subofiţerii şi ceilalţi gradaţi trebuiau şi ei să stăpînească limbi străine şi să fie apţi să-şi însuşească cunoştinţe tehnice şi mecanice.

Lordul Mountbatten, pe atunci comandantul Operaţiilor combinate, a încredinţat misiunea de a recruta, a instrui personalul şi a organiza unitatea comandorului Robert Ryder din Flota regală. În acelaşi timp, directorul serviciului de informaţii naval a prezentat o listă nesfîrşită de obiective de primă urgenţă alcătuită de diversele departamente ale Amiralităţii.

Printre primii recrutaţi s-a numărat locotenentul Dunstan Curtis, din Flota regală, tînăr ofiţer cutezător cu spirit de iniţiativă, care se remarcase în diverse alte operaţii. Fost student la Eton [oraş pe Tamisa cu un vechi colegiu, fondat în 1440], fost avocat şi yachtman, Curtis era şi un excelent poliglot. Ceilalţi cinci ofiţeri necesari pentru completarea formaţiei au fost selecţionaţi (dintre cei ce se prezentaseră voluntar în acest scop) după calităţile de combatanţi şi după cunoştinţele de

Doi membri ai unei echipe speciale britanice scotocind în oraşul Kiel craterul unei bombe în care bănuiau că hitleriştii ascunseseră arme secrete...

...şi alţi doi colegi de ai lor în căutarea documentelor dosite de inamic într-o groapă

limbi străine. Erau locotenenţii Billington şi Chris Orton şi sublocotenenţii Kennedy, Naysmith şi George McFee, toţi din Flota regală. Aripa combatantă a Secţiei navale includea doi ofiţeri din infanteria marină, doi sergenţi, trei caporali şi 21 de puşcaşi marini. Obiectivele celor cîţiva oameni erau periculoase, extrem de dificile şi poate prea ambiţioase pentru efectivul redus al unităţii. Programul de instruire a fost îndelungat şi variat. Ofiţerii s-au antrenat ca paraşutişti, au învăţat să conducă vehicule blindate, au urmat cursuri speciale de fotografiere (au fotografiat hărţi de perete, documente, instrumente, interiorul navelor şi submarinelor). Li s-au predat, de asemenea, noţiuni de tehnologie a luptei submarine şi antisubmarine, de telegrafie fără fir şi radar, de minare cu torpile şi de apărare portuară, de comunicaţii şi, în caz de necesitate, de limbi străine. Curriculumul celorlalte grade includea, pe lîngă pregătirea de luptă, metode de asediere şi de cucerire a clădirilor, de spargere a seifurilor şi broaştelor, de percheziţionare a clădirilor şi navelor, de identificare a uniformelor, de interogare şi culegere de informaţii, de aruncare în aer şi paraşutism. Ofiţerii şi soldaţii au fost, de asemenea, învăţaţi să se ferească de curse, să manipuleze explozivi, să stingă incendii şi să ducă lupte de stradă. „Antrenamentele" se făcuseră în zonele avariate de bombe şi evacuate din cartierul londonez East End.

Toate ies pe dos

În timp ce toate acestea erau abia în stadiul pregătitor, o altă unitate detaşată pentru operaţia „Torch" [Făclia][1] s-a îmbarcat pe crucişătorul „Sheffield", una dintre navele de escortă ale principalului convoi de asalt. Era formată din Dunstan Curtis, comandant, şi din şase puşcaşi marini.

Operaţia „Torch" [comandată de generalul Eisenhower] a constat, după cum se ştie, într-o debarcare anglo-americană în trei puncte din Africa de nord-vest: Alger şi Oran, în Mediterana, şi Casablanca, pe coasta marocană[2].

În timpul călătoriei pe „Sheffield", care avea la bord 600 de militari americani şi un număr de grade inferioare din flota britanică, Curtis a instituit, pentru puşcaşii lui marini, un program zilnic constînd din lecţii de franceză, educaţie fizică, luptă fără arme şi antrenamente cu arme mici. Obiectivul operaţiei n-a fost dezvăluit decît după ce convoiul principal trecuse prin Gibraltar. În seara dinaintea atacului, programat pentru zorii zilei de duminică 8 noiembrie 1942, Curtis şi oamenii săi s-au transbordat pe distrugătorul „Malcolm". Misiunea lor: nici mai mult nici mai puţin decît să captureze clădirea Amiralităţii franceze din Alger, situată în port.

Discutînd însă planul de atac cu ofiţerul care comanda trupele americane îmbarcate, Curtis a înţeles că, în cazul unei rezistenţe puternice, acesta din urmă n-ar fi fost în stare decît să ocupe o parte din docuri. Unitatea americanului n-ar fi putut nici să atace clădirea Amiralităţii, nici să se menţină înăuntru, fără sprijin dinafară. Colonelul american n-a fost de acord să-şi detaşeze nici un om, pentru a-i însoţi pe puşcaşii marini britanici înainte de a fi ocupat instalaţiile portuare. Curtis a cerut atunci să fie transferat la comandoul britanic nr. 6, care trebuia să debarce în apropiere de Alger, dar care părea a fi capabil să ajungă la clădirea Amiralităţii înainte de grupul din port.

Era însă prea tîrziu. În practică, toate au ieşit pe dos. În vreme ce două distrugătoare, „Broke" şi „Malcolm", se apropiau pe furiş de port, toate luminile din oraş s-au stins brusc, iar la intrarea în port s-au aprins reflectoarele. După ce a încercat de două ori, fără succes, să străpungă, în maximum de viteză, barajul de artilerie defensiv, „Malcolm" a revenit pentru a treia încercare, dar de data aceasta a nimerit sub focul bine dirijat al unei baterii franceze amplasate pe un deal. Prima salvă a trecut pe deasupra navei, cea de-a doua a lovit-o însă în babord, provocînd pierderi grave în rîndurile soldaţilor şi gradaţilor culcaţi cu faţa în jos, pe puntea superioară. Puşcaşii marini ai lui Curtis trecuseră doar cu cîteva secunde mai înainte la tribord, ceea ce le salvase viaţa.

Alte două schije au pătruns în camera cazanelor, anihilînd trei dintre cazane, ceea ce a redus simţitor viteza distrugătorului, lăsîndu-l fără forţa necesară pentru a străpunge barajul. Concomitent s-a iscat un foc între lăzile cu muniţii, îngrămădite pe punte. Doi puşcaşi marini au reuşit să taie chingile lăzilor aprinse şi să le arunce peste bord, preîntîmpinînd astfel un şi mai mare dezastru.

Avariat, „Malcolm" a ieşit încet din port şi, în cele din urmă, s-a aşezat lîngă navaamiral „Bulolo" a contraamiralului Harold Burrough, comandantul Grupării operative de est, ancorată lîngă plajă. În acelaşi timp, distrugătorul „Broke" a izbutit să intre în portul interior şi să-şi debarce oamenii. Dar nici unul dintre americanii de la bord nu mai participaseră pînă atunci la vreo acţiune. Dezorientaţi de barajul de foc prin care fusese nevoită să-şi facă loc nava lor, nu erau nici în starea de spirit potrivită, nici destul de bine înarmaţi pentru a face faţă apariţiei total neaşteptate a unor tancuri străvechi, dar încă în stare de funcţiune. De aceea, au fost repede înconjuraţi şi luaţi prizonieri de francezi. La ieşirea din port, „Broke" a fost supus din nou unui foc de artilerie intens şi, în cele din urmă, s-a scufundat.

Curtis a cerut şi a obţinut permisiunea generalului-maior Charles Ryder, comandantul trupelor americane de pe „Bulolo", să se alăture unei forţe

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 1/1974.

[2] Operaţia „Torch" (8-11 noiembrie 1942) a fost efectuată de trei grupări operative (Task Forces): Gruparea operativă de vest (35 000 de oameni în 39 de nave transport, însoţite de o masivă escortă), cu destinaţia Casablanca, a venit direct din S.U.A.: Gruparea operativă de centru (39 000 de oameni în 47 de transportoare), cu destinaţia Oran, şi Gruparea operativă de est (33 000 de oameni în 34 de transportoare), cu destinaţia Alger, au venit ambele din Anglia şi au fost, de asemenea escortate de puternice escadre navale.

de luptă americane care avea să dea atacul final asupra Algerului. Dar, cînd au ajuns în oraş, capitularea acestuia fusese autorizată deja de amiralul François Darlan, sosit inopinat la Alger, cu cîteva zile mai înainte, cu avionul, pentru a-şi vizita fiul bolnav de poliomelită şi internat într-un spital[1].

În situaţia confuză care a urmat debarcării, în timp ce generalul Eisenhower, comandantul Forţei expediţionare aliate din Gibraltar, parlamenta prin interpuşi cu Darlan, pentru a se stabili cine trebuie să-şi asume autoritatea politică în întreaga Africă de nord franceză, Curtis şi unitatea sa au continuat să caute material util. A aflat în aceeaşi perioadă, că în zona Amiralităţii franceze, obiectivul iniţial al debarcării, fuseseră staţionaţi între 1 500 şi 2 000 de soldaţi, care dispuneau de numeroase cuiburi de mitralieră bine amplasate. De asemenea, că, în după-amiaza din ajunul atacului aliat, ofiţerii fuseseră puşi în stare de alarmă şi avertizaţi să se aştepte la un atac în port.

După încheierea misiunii, Curtis şi puşcaşii săi marini au plecat la începutul lui decembrie în Anglia, pe calea aerului. În pofida dificultăţilor, unitatea sa reuşise să strîngă o cantitate considerabilă de material util, dar, mai ales, dobîndise foarte multă experienţă.

Introducere şi adaptare:
Felicia ANTIP

(Va urma)

[1] Amiralul Jean F.L.X. Darlan, comandant suprem al forţelor maritime militare franceze în 1939, a devenit în iunie 1940 ministru al marinei militare şi comerciale în guvernul de la Vichy, apoi vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri. Colaboraţionist zelos, a vrut să pună la dispoziţia naziştilor, în 1941, porturile Bizerta, Dakar şi Casablanca, concesie pe care pînă şi Pétain a refuzat s-o aprobe. Demisionînd din guvern în aprilie 1942, a rămas comandant suprem al forţelor armate vichyiste din metropolă şi colonii.

Garbo redivivus

Greta Garbo, „Diva", căreia după retragerea din cariera cinematografică, i-au fost consacrate nenumărate cărţi şi chiar filme, ar fi îndreptăţită să invidieze noua celebritate a numelui ei, împrumutat în anii ultimului război mondial unui... agent secret, dacă nu ar fi participat şi ea la unele operaţii ale serviciilor speciale. Garbo este numele de cod al unui agent dublu, deţinătorul unei performanţe: el a fost decorat de-al III-lea Reich cu Crucea de Fier, iar de guvernul de la Londra cu Medalia Imperiului Britanic.

Cariera lui Garbo a început să devină publică spre mijlocul deceniului trecut, după apariţia volumului profesorului englez L. Masterman[1], The Double-Cross System (Sistemul mistificare). Pe baza datelor dezvăluite de Masterman şi cu foarte puţine alte amănunte, povestea lui Garbo s-a răspîndit în numeroase lucrări, mai ales engleze şi americane. Cititorii revistei Magazin istoric sînt familiarizaţi cu cea mai senzaţională ispravă a lui Garbo, din iunie 1944, în legătură cu operaţiunea de înşelare strategică a Germaniei privind locul debarcării anglo-americane în Normandia, prezentată în serialul Overlord; capitolul secret[2]. În 1984 la împlinirea a patru decenii de la debarcare, „vînătorii de senzaţional" au vorbit pe larg şi despre Garbo şi, dintr-un interviu de televiziune, în care însă nu i se vedea faţa, s-a putut constata că acesta mai trăieşte. Tăinuirea timp de decenii a decorării sale de către guvernul britanic cu cea mai înaltă distincţie militară, s-a datorat dorinţei de a-l proteja de neo-nazişti şi, în acelaşi scop, a fost răspîndită şi versiunea că... a decedat de malarie în Angola.

În această vară, Garbo a intrat personal în scenă, pentru a-şi spune povestea într-o carte alcătuită împreună cu Nigel West[3]. Volumul intitulat Garbo a apărut la Londra, în iulie 1985.

Garbo, cum era trecut în controalele spionajului britanic, sau Arabel, în cele ale Abwehrului, pe adevăratul său nume Juan Pujol, s-a născut la Barcelona, în 14 februarie 1912. Adversar al fascismului, el a reuşit să fie recrutat de Abwehr şi, în 1941, să obţină trimiterea ca agent în Marea Britanie. Aici, din proprie iniţiativă, s-a pus la dispoziţia luptei împotriva hitlerismului. În scurt timp, Pujol-Garbo-Arabel a devenit şeful unei reţele imaginare de 26 spioni, care alimenta cu mistificări Abwehrul. Cea mai importantă lovitură a constat în menţinerea impresiei, chiar şi după ce trecuseră mai multe zile de la 6 iunie 1944, că debarcarea din Normandia fusese o diversiune şi că operaţiunea principală se va produce în Pas-de-Calais, ceea ce a contribuit la menţinerea dispersării trupelor de blindate germane.

Pujol locuieşte în Venezuela, dar anul trecut, cînd a fost marcată aniversarea debarcării, a revenit în Anglia şi Franţa. Tot atunci i-au fost adresate mulţumiri în cursul unei audienţe particulare la Palatul Buckingham, de către prinţul Philip de Edinburgh. Unii autori apreciază că „reţeaua Garbo" s-a numărat printre cele mai creative operaţiuni de spionaj ale tuturor timpurilor, iar apariţia personajului central la lumina zilei ridică încă o cortină de pe misterele celui de-al doilea război mondial.

Eugen PREDA

[1] În timpul războiului, autorul lucrării a fost şeful B.I.-A, din M.I.-5, organism de contraspionaj britanic a cărui funcţie era de a folosi agenţii germani capturaţi pentru a „intoxica" cu informaţii false, dar credibile, centrele de spionaj naziste.

[2] *Magazin istoric*, nr. 5/1984.

[3] Autor britanic specializat în lucrări privind operaţiunile serviciilor secrete. În toamna trecută, el a dezvăluit că şeful Abwehrului, amiralul W. Canaris, a furnizat britanicilor planurile invaziei naziste împotriva U.R.S.S. Intermediar a fost soţia unui diplomat polonez, Halina Syzmanska, refugiată în Elveţia. Săptămînalul londonez *The Mail on Sunday* (14 octombrie 1984) a publicat un interviu cu H. Syzmanska (în vîrstă de 84 ani şi locuind în Statele Unite) în care afirma că amiralul i-a transmis detaliile planului Barbarosa pentru a le comunica britanicilor. Cea mai mare parte a informaţiilor erau de natură politică, mai curînd decît militară, indică săptămînalul, dar atitudinea lui Canaris ar putea explica unele rezerve ale înaltului comandament german de a lua în considerare rapoartele Abwehrului.

OCTOMBRIE 1935

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI.

ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Din calendarul lunii octombrie întocmit de ziarul Universul: 1 octombrie 1855: M. Kogălniceanu scoate la Iași gazeta unionistă Steaua Dunării. 2 octombrie 1873: Se înființează, la Universitatea din București, catedra de arheologie, al cărei profesor titular este numit Alexandru Odobescu. 4 octombrie 1894: Concurs pentru ocuparea catedrei de istorie universală la aceeași Universitate. Juriul recomandă ca supleanți pe Nicolae Iorga. 10 octombrie 1394: Bătălia de la Rovine, unde Mircea cel Bătrîn înfrînge oastea sultanului Baiazid. 18 octombrie 1599: Mihai Viteazul, care a trecut munții în Ardeal, spre a realiza unirea românilor într-un singur stat, sub sceptrul său, înfrînge la Șelimbăr oastea lui Andrei Báthory. 26 octombrie 1497: Victoria lui Ștefan cel Mare asupra trupelor poloneze conduse de Ioan Albert la Codrii Cosminului. 19 octombrie 1638: Încheierea construcției mănăstirii Căldărușani, ctitorie a lui Matei Basarab. 20 octombrie 1878: Dobrogea, străvechi pămînt românesc, reintră oficial în componența statului român, după ce mai bine de patru secole se aflase sub dominație otomană.

● Al treilea Congres de arheologie și numismatică se desfășoară la Cernăuți. Dintre comunicări: I. Andrieșescu — Cercetări și descoperiri arheologice în Bucovina; C. Moisil — Monedele dacilor nordici; Radu Rosetti — Arheologia și numismatica și nevoile istoriei militare; I. Manea — Stema țării în timpul domnilor fanariote; D. Berciu — Descoperirea unui mormînt tracic în Oltenia; C. C. Giurescu — Mormîntul germanic de la Chiojdul Mic; P.P. Panaitescu — Minele de aramă ale lui Mircea cel Bătrîn; V. Papacostea — Cercetări de arheologie la românii din Balcani. (2 octombrie)

În centrul comentariilor politice ale presei[1] din această lună, octombrie 1935, continuă să se afle situația guvernului prezidat de Gh. Tătărescu. Crticile opoziției la adresa cabinetului liberal sînt tot mai virulente. Cei mai vehemenți sînt național-țărăniștii, care-și intensifică acțiunile împotriva formației liberale, așteptînd, bineînțeles, să-i ia locul. Într-o cuvîntare ținută la Cut, jud. Alba, Iuliu Maniu mărturisește, după cum consemnează *Universul* din 2 octombrie: „Aștept cu siguranță căderea guvernului Tătărescu care, din nici un punct de vedere, nu mai este în stare să facă față situației politice interne și externe".

Comentînd ironic discursul fruntașului țărănist, N. Iorga scrie în *Neamul românesc* din 4 octombrie: „În mijlocul celor ce gîfîiau ca să-l aclame și cînd se jăluia și cînd nu, Cezarul transilvan a dat formula acțiunii pe care trebuie s-o înceapă Partidul Național-Țărănesc. Ce bine ar face nația [gîndea Maniu] dacă ar răsturna pe liberali printr-un iureș asupra Sodomei bucureștene, cu palatul regal cu tot! Și fața [lui] se lumina la ideea acestei zile de supremă mulțămire".

Discursul fruntașului P.N.Ț., scrie *Lupta* din 3 octombrie, „n-a apărut în ziare în întregime, adică așa cum a fost rostit". Prostestînd, într-un mod original, un ziar din Cluj, continuă *Lupta*, „a înlocuit pasagiile tăiate cu cîte o zicătoare populară. De pildă, într-un loc, drept în mijlocul discursului citim aceste versuri: «Foae verde siminic/ Cată-ți mîndro alt voinic!»".

La rîndul său, I. Mihalache proclamă într-un discurs, reprodus de *Zorile*, la 9 octombrie: „Țara ne vrea — guvernarea de mîine va fi a noastră. Nu ne vrea regele? Se poate să ni se refuze puterea? Noi vom cuceri puterea, căci ni se cuvine".

Chestionat asupra feluritelor versiuni care circulă asupra situației politice, C. Argetoianu precizează în *Rampa* din 18 octombrie: „Numai două versiuni sînt adevărate: prima, că guvernul va pleca și, a doua, că un alt guvern îi va lua locul. Și două enigme continuă să fie enigme: nu se știe cînd va pleca guvernul și nu se știe cine va veni în locul lui".

În ceea ce-l privește, șeful guvernului pare tare pe situație. Întrebat în legătură cu perspectivele cabinetului pe care-l conduce, după un consiliu de miniștri ținut la 10 octombrie, Gh. Tătărescu răspunde plin de optimism: „Beton armat!", după cum consemnează *Zorile* din 12 octombrie. Comentînd această afirmație, *Lupta* scrie

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziarele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

Un strălucit actor și un mare rol: C.I. Nottara (în ultimul an al carierei sale) în *Regele Lear*, de Shakespeare

O secvență din Bucureștiul comercial de odinioară: Hanul cu tei

a doua zi făcînd aluzie la disputele ce domnesc în sînul conducerii partidului de guvernămînt[1]: „Este exact că guvernul e clădit în beton. D-aia între șeful guvernului și șeful partidului [Dinu Brătianu] s-a pus un strat izolator".

Adevăratele probleme ale zilei privesc însă nu rotativa guvernamentală, fricțiunile dintre liberali și țărăniști sau cele din sînul P.N.L., ci gravele amenințări pe care fascismul și nazismul le prezintă pentru pacea și securitatea continentului. Astfel, ziarele înregistrează noi acțiuni ale clasei muncitoare, sub conducerea partidului comunist, împotriva exploatării și a fascismului. Cercuri largi ale opiniei publice, forțele democrate ale societății sînt mobilizate de P.C.R. în lupta comună de demascare a politicii revizioniste, revanșarde, războinice, pentru pace și libertăți democratice. Tot mai pregnant se afirmă necesitatea unui larg front popular de luptă antifascistă, antirăzboinică. „Ideea frontului popular antifascist — recunoaște *Universul* din 16 octombrie — a fost lansată de partidul comunist".

În întrunirile sale, Partidul Socialist-Unitar — după cum scrie *Dimineața* din 15 octombrie — se pronunță, de asemenea, „împotriva fascismului, războiului și a tuturor confuziilor diversioniste". La 13 octombrie, într-o astfel de întrunire, la care au luat cuvîntul Gh. Cristescu și Șt. Voitec, a fost adoptată „o rezoluție contra fascismului, războiului și pentru blocul proletar".

Necesitatea frontului popular este subliniată și de personalități de seamă ale vieții politice și culturale a țării. În acest sens se pronunță dr. Petru Groza, președintele Frontului plugarilor, într-un interviu acordat ziarului *Adevărul* din 13 octombrie. „La concentrarea forțelor reacționare, trebuie să răspundem cu blocul atît ideologic cît și de acțiune imediată al forțelor democratice. Și asta cît mai curînd, fiindcă nu este timp de pierdut. Frontul popular — continuă dr. Petru Groza — va deveni în curînd o formidabilă forță politică".

Pentru front popular de luptă al tineretului militează și studențimea democratică. Gogu Rădulescu, președintele Frontului Studențesc Democrat, scrie astfel în *Cuvîntul liber* din 26 octombrie: „Frontul popular nu trebuie restrîns numai la organizațiile muncitorești, ci trebuie extins asupra tuturor păturilor sociale — țărănime, mica burghezie, intelectuali — care sînt interesate în menținerea libertăților democratice și împiedicarea parvenirii la putere a fascismului. Cu cît frontul popular va cuprinde pături mai largi ale

[1] *Magazin istoric*, nr. 2, 8/1985.

Cronică mărunță

● La Bruxelles, Georges Détaille, scriitor și publicist belgian, tipărește o carte consacrată României. Intitulată A travers la Roumanie pitoresque, lucrarea este primită cu deosebit interes de public și presă. (3 octombrie)

● Zorile publică „poruncile" pe care societatea britanică de radio, British Broadcasting Company, le-a dat crainicilor săi. Este astfel interzis crainicilor englezi: „De a numi mărcile comerciale; De a critica personalitățile politice; De a pronunța cuvinte imorale; De a face orice aluzie la defecțiuni fizice — orbire, surdomutitate, bîlbîire etc.; De a face elogiul beției; De a ataca religia și spiritismul; De a vorbi despre infidelități conjugale; De a vorbi despre boli incurabile". (4 octombrie)

● La Bratislava apare lucrarea Slovacii și românii, care reunește studiile Colaborarea româno-slovacă în parlamentul de la Budapesta (în timpul stăpînirii austro-ungare) de dr. Milan Hodza și Relații prietenești în trecut între români și slovaci, de J. Huškova Flajhansova, lector de limba română la Universitatea din Bratislava. (5 octombrie)

● Cercul cultural al Sindicatului lucrătorilor ceferiști de la Griviția organizează un festival artistic în saloanele „Gib". Se va juca Domnișoara Nastasia, de G.M. Zamfirescu. Sindicatul roagă întreaga muncitorime din Capitală să participe la festivalul de astă-seară, cunoscînd că fondurile rezultate vor servi pentru înființarea unei biblioteci. (6 octombrie)

● Se împlinesc 100 ani de la înființarea primei unități de pompieri. Cu acest prilej Inspectoratul pompierilor organizează o serbare pe platoul Cotrocenilor. Au loc exerciții de stingere a unor incendii, cu utilajele și metodele anilor 1935, 1900 și 1885. (7 octombrie)

OCTOMBRIE 1935

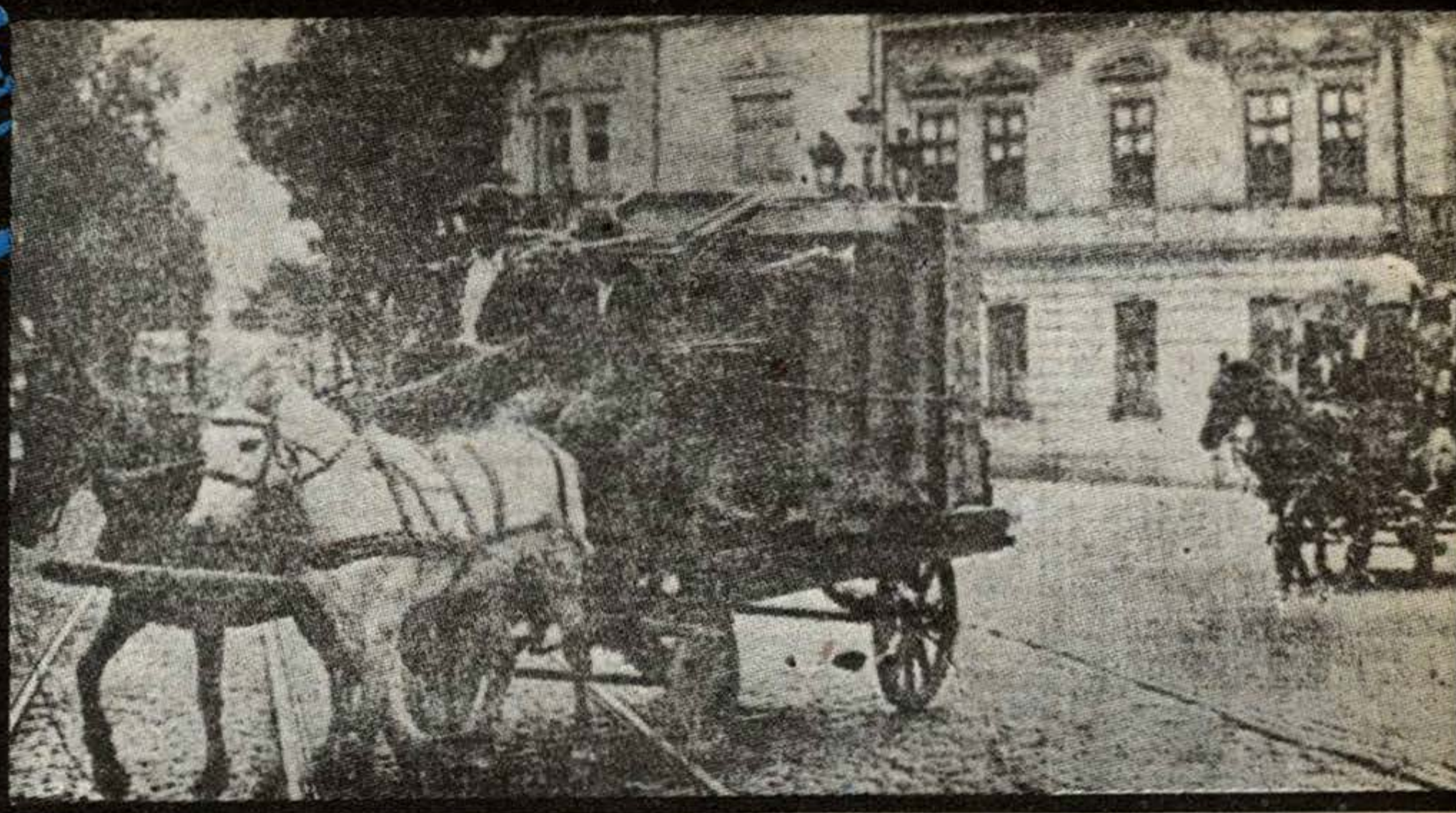

În căutarea veşnicului de închiriat

Cronică măruntă

● Din evocarea pe care acad. D. Pompeiu o semnează în Universul, la împlinirea a 10 ani de la moartea istoricului I. Ursu: „Lipsit de vanitate, de orice ambiţii deşarte în ce privea lucrarea lui personală, orice progres, orice rezultat nou şi asigurat, ori de unde ar fi venit, de la el sau de la alţii, îi umplea inima de o sinceră bucurie. Degajat şi detaşat el avea, ca profesor, inima plină de sentimentul înalt al împlinirii datoriei". (7 octombrie)

● Elicopter? În cursul săptămînii viitoare, G.V. Bibescu, preşedintele Federaţiei aeronautice internaţionale, va pleca la Paris unde va achiziţiona un autogir. Se ştie că aceste aparate se urcă şi coboară la verticală, soluţionînd astfel dificila problemă a decolării şi aterizării. Aceste aparate n-au aripi, ci se urcă şi coboară datorită unor pale montate deasupra carlingei care se învîrtesc prin forţă motrice. (9 octombrie)

● Cu vaporul „Jessmore" au fost aduse din Anglia 18 lăzi cu hîrtie filigranată, în greutate de 2 300 kg, pentru Banca Naţională Română. Vagonul special în care a fost încărcată s-a aflat în paza unui detaşament de grăniceri pînă la Bucureşti. (10 octombrie)

● La 16 octombrie 1935 se stinge din viaţă marele actor Constantin Nottara, în vîrstă de 76 ani. În mulţimea de admiratori ce-l conduc pe ultimul drum se află miniştri şi demnitari, precum şi un mare număr de intelectuali, artişti, scriitori, printre care: N. Iorga, I. Petrovici, Al. Rosetti, P. Pandrea, I.M. Sadoveanu, G. Georgescu, P. Comarnescu, V. Eftimiu, I. Minulescu, M. Sorbul, R. Rosetti, Gala Galaction, O. Han, I. Brezeanu, N. Soreanu, J. Cazaban, T. Muşatescu ş.a.

„Pasiunea pentru teatru, voinţa dîrză cu care îşi îndeplinea această nobilă patimă, puterea de muncă

populaţiei laborioase, cu atît mai eficace va fi acţiunea sa de stăvilire a fascismului". „Tineretul — scrie în continuare autorul — tocmai prin locul ce-l ocupă în procesul de producţie, prin condiţiile speciale în care este silit să muncească, are de apărat o serie de revendicări care îl privesc în primul rînd pe el. Pentru a cuceri acele libertăţi democratice care să permită îmbunătăţirea situaţiei tineretului muncitoresc ca şi a celui ţărănesc sau studios, — se spune în continuare în articol — se cere luptă. În condiţiile de astăzi, cînd lupta se dă între democraţie şi fascism, acele libertăţi democratice pot fi apărate numai printr-un front popular larg, al tuturor organizaţiilor şi forţelor democratice".

„*Manifest* — revista antifascistă scoasă la Iaşi de George Ivaşcu — apare din ce în ce mai organizat, mai temeinic, afirmîndu-se printre cele mai bune publicaţii — scrie *Cuvîntul liber* din 26 octombrie, în recenzia consacrată ultimului număr al acestei publicaţii. Axată într-o ideologie compatibilă cu tot ce e, în scris, progres şi cultură, luptînd cu rigorile şi absurdităţile unei cenzuri abuzive, *Manifest* luptă, în acelaşi timp, cu o ideologie şovină şi reacţionară. Această revistă împlineşte astfel o operă de clarificare pentru mase şi una de asanare a spiritelor lăsate pradă obscurantismului provincial".

Apărută la 1 octombrie 1934, revista *Manifest* se situa pe o fermă poziţie antifascistă, atitudine evidenţiată cu pregnanţă de la primul număr. Începînd cu nr. 3-4, redactor responsabil al revistei a fost George Ivaşcu, care — după cum mărturisea mai tîrziu — „s-a străduit să facă „din această publicaţie o tribună — deocamdată mai ales de participare universitară — întru afirmarea năzuinţei de democraţie de pe o poziţie antifascistă declarată, prin promovarea unei literaturi protestatare"[1]. Printre colaboratorii revistei se aflau Iorgu Iordan, Gh. Zane, Andrei Oţetea, Emil Condurachi, Al. Claudian, Gh. Agavriloaiei, Mircea Mancaş, Mihail Popa.

Denunţînd marea primejdie pe care o prezenta ideologia fascistă care fusese preluată şi de grupările extremiste de la noi, revista scria: „Lagărul fascist este lagărul trădării intereselor naţionale, trădare care trebuie împiedicată prin orice mijloc, pe orice cale".

În numărul din octombrie 1935 al revistei, G. Ivaşcu relevă linia politică profund antipatriotică preconizată de grupările aflate sub influenţa fascismului, „care cer înăsprirea stării de asediu şi înăbuşirea oricărui cuvînt ce s-ar ridica împotriva fascismului, care vor alianţa cu Germania hitleristă şi cu Ungaria revizionistă pentru por-

[1] George Ivaşcu, *Jurnal ieşean*, Bucureşti, 1971; *Magazin istoric*, nr. 9/1975.

Oaspeți de peste hotare în România. La Gara de Nord, după sosirea fostului ministru francez de finanțe Paul Reynaud...

...și la palatul Mogoșoaia unde Martha Bibescu îl întîmpină pe ministrul Franței la București Vladimir d'Ormesson

nirea unui război în contra Uniunii Sovietice, a Franței și a celorlalte țări care vor astăzi pace". Acestora, subliniază autorul, trebuie să li se opună „o alianță cu forțele muncitorești organizate care — prin poziția lor socială și istorică — pot constitui forța cea mai disciplinată, cea mai conștientă, cea mai hotărîtă contra fascismului".

La 3 octombrie, Italia — călcînd prevederile Pactului Societății Națiunilor — atacă Abisinia. „Războiul a început", scrie *Universul* din 5 octombrie. „Știrea că bătălia a început — notează Mircea Grigorescu, în *Dimineața* din 9 octombrie, — a produs pretutindeni, și în special la Geneva, un efect zguduitor. Nu se făcuse încă nici o declarație formală de război din partea Italiei, dar convingerea tuturor era că actele de ostilitate nu mai puteau fi puse la îndoială".

La 7 octombrie, Consiliul Ligii adoptă o rezoluție prin care arată că „Guvernul italian s-a făcut vinovat de a fi recurs la război contra Etiopiei. Italia este deci agresoare". „Tunul italienilor — scrie *Realitatea ilustrată* din 9 octombrie — a început să bubuie acum o săptămînă în Etiopia, provocînd moartea a mii de suflete nevinovate". Aceeași revistă, la 26 octombrie, întreprinde o anchetă printre elevii din cîteva licee bucureștene, solicitîndu-le opiniile asupra conflictului italo-etiopian. La „Spiru Haret" un elev din clasa a VII-a răspunde: „Sîntem în mod hotărît contra războiului de agresiune. Mussolini duce poporul său la ruină materială". Un alt elev, de la „Matei Basarab", crede că „războiul poate aduce complicații în Europa".

La 10 octombrie, Adunarea Generală a Societății Națiunilor, după cum relatează *Dimineața* din 12 octombrie, „a ratificat propunerea Consiliului de a se proceda la aplicarea de sancțiuni împotriva Italiei fasciste care a călcat statutul de la Geneva, atacînd o altă țară cu scopuri de cucerire".

Războiul de agresiune este condamnat și la reuniunea Asociației internaționale a mutilaților de război și foștilor luptători care se desfășoară la Belgrad. Printre cei trei raportori — consemnează *Adevărul* din 10 octombrie — se află și reprezentantul României, prof. G. Vlădescu Răcoasa. La reuniune, este adoptată o rezoluție prin care se afirmă datoria popoarelor de a-și apăra libertatea, înfierîndu-se, totodată, atacarea Etiopiei de către Italia, „care constituie o amenințare pentru pacea generală".

Rubrică de: Valeriu BUDURU,
Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecția fotografiilor:
Radu Ion POPESCU

Cronică măruntă

educația, cultura, inteligența și finețea — scrie V. Eftimiu în Adevărul din 18 octombrie — au făcut din C.I. Nottara personalitatea covîrșitoare a teatrului românesc de pînă azi".

Dimineața din 19 octombrie, publică unele date privind originea familiei marelui actor. Se trăgea dintr-o ramură a bizantinilor Nottaras, care s-a stabilit în România căutînd să scape de prigoana otomană. Un înaintaș al său, Chisanti Nottara, a fost în sec. XVIII patriarh al Ierusalimului. Bunicul actorului, Dumitre Nottara, era un medic renumit la începutul sec. XIX apreciat, între alții, de Talleyrand. Tatăl lui C.I. Nottara a fost funcționar superior la Curtea de Conturi din București.

● Astă-seară are loc la Ateneu concertul simfonic dirijat de maestrul George Georgescu cu concursul marelui violonist polonez Henri Szeryng. (25 octombrie)

● Istoricii susțin că descoperirea untului nu trebuie atribuită nici grecilor, nici romanilor, dar că cei dintîi l-au adoptat de la traci, sciții și frigienii și că Roma mai tîrziu, a cunoscut acest aliment mulțumită germanilor. Civilizația antică a întrebuințat untul numai ca alifie, pentru masaj și ca medicament. (25 octombrie)

● La Băneasa are loc un mare miting aviatic. Timp de trei ore și jumătate pe cerul Capitalei evoluează aviatori și avioane din România, U.R.S.S., Polonia, Cehoslovacia. Ministrul sovietic la București, M. Ostrovski, declară ziarului Dimineața: „Mitingul a fost superb. A fost de natură să întărească sentimentele de prietenie dintre popoarele noastre".

Civilizaţie africană

IMPERII MEDIEVALE ALE AURULUI

STELIAN BREZEANU

La sud de Sahara, pe o imensă fîşie de pămînt, de la Marea Roşie pînă la Atlantic, delimitată la nord de pustiu, iar pe latura sa meridională de pădurea ecuatorială, se întinde savana africană. Jumătatea sa occidentală, cunoscută în izvoarele arabe sub numele de „ţara popoarelor negre" (Bilad al-Sudan), este leagănul „civilizaţiei oraşelor" — cea mai importantă a Africii medievale — şi al celor mai întinse formaţiuni politice cunoscute de istoria continentului negru. Cea dintîi din seria acestor formaţiuni politice a fost Ghana.

Apărută în primele secole ale erei noastre, pe cînd în Mediterana lumea romană intra în agonie, Ghana a cunoscut apogeul puterii sale în secolele IX-X, sub conducerea unei dinastii de culoare. Teritoriul său se întindea atunci de la Sahara pînă la platourile de la izvoarele Senegalului şi Nigerului. Campaniile dinastiei berbere a almoravizilor din a doua jumătate a sec. XI, care au cuprins teritoriile actualelor state Maroc, nordul Mauritaniei şi vestul Algeriei, au dat o grea lovitură şi imperiului ghanez, care avea să-şi mai ducă o existenţă modestă, încă un secol şi jumătate, înainte de a fi cucerit de statui Mali, în 1240. Ascensiunea imperiului Mali[1] şi cariera sa strălucită încep, de fapt, odată cu celebra bătălie de la Kirina (1235), de pe malul stîng al Nigerului, în care împăratul malian Sundiata zdrobeşte, printr-o victorie decisivă, pe marele său rival, Sumaoro Kante, suveranul regatului animist Sasso, şi ocupă Ghana. În cîteva decenii, urmaşii lui Sundiata aduc statui Mali la extensiunea sa maximă, înglobînd un teritoriu imens, ce se întinde de la Atlantic pînă în inima Africii. Dar, încă de la mijlocul sec. XIV, cînd regatele de la periferie se desprind unul după altul, dobîndindu-şi independenţa, Imperiul Mali intră într-un declin lent. Din rîndurile acestora avea să se ridice statui Songhay (Gao), al treilea şi ultimul dintre imperiile savanei, cu centrul de greutate pe cursul mijlociu al Nigerului. Fondatorul lui a fost Ali Ber — „cel Mare" (1464-1492), dar apogeul puterii l-a atins sub Mohamed Askia — „Uzurpatorul" (1493-1528), cînd hotarele statului au ajuns la Atlantic, în vest, la Agades şi Kano, în est, în nord înglobînd, pentru întîia oară, salinele de la Taghaza, iar în sud pătrunzînd departe de bucla Nigerului. După moartea lui Mohamed Askia a început însă decăderea imperiului Songhay, pentru ca el să se prăbuşească la sfîrşitul sec. XVI, sub loviturile sultanului din Maroc, în 1592.

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1967.

„Comerţul mut"

Pentru omul epocii din spaţiul mediteranean, Africa neagră era o lume aproape necunoscută. Se ştia numai că la sud de Libia, dincolo de Sahara, se aflau „etiopienii", „oamenii cu faţa arsă de soare", dar mai cu seamă că de acolo, din locuri şi pe căi neştiute, sosea aurul, fără de care comerţul marilor metropole ale lumii romane nu putea supravieţui. Încercările de pătrundere dincolo de barajul deşertului, despre care relatează autorii romani, au rămas infructuoase.

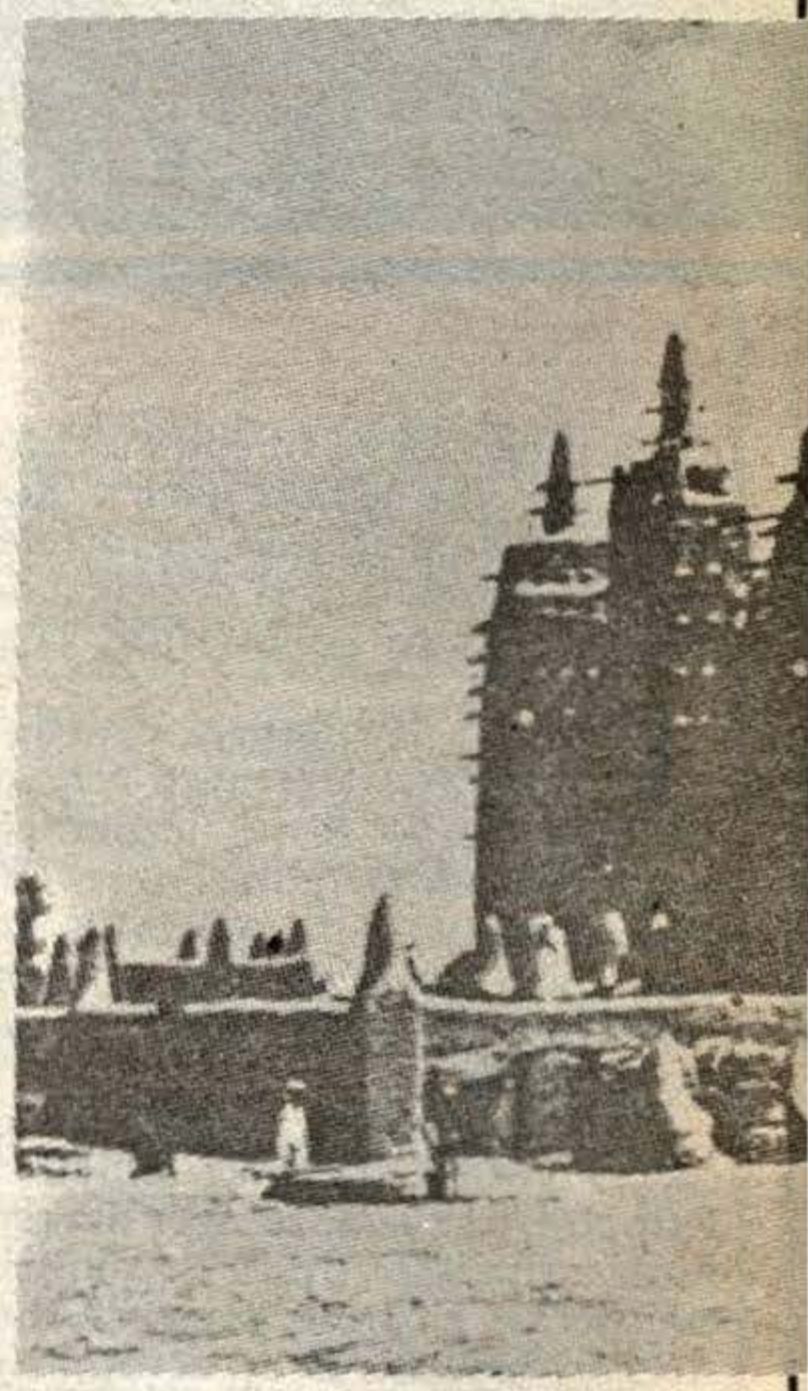

O nouă etapă în cunoaşterea Africii negre a început odată cu veacul VII, fiind legată de preocupările lumii islamice, instalată în teritoriile Africii de Nord, de a cunoaşte şi, mai tîrziu, de a lua sub control ţinuturile din care sosea aurul indispensabil economiei sale profund urbane. Secol de secol, cunoştinţele acestei lumi despre „ţara popoarelor negre" se acumulează şi devin tot mai precise din contactul nemijlocit cu lumea savanei africane. În lumina acestor mărturii, se poate răspunde la cîteva în-

trebări pe care le ridică raporturile dintre lumea africană și Mediterană. Așadar, de unde sosea aurul ce oxigena economia mediteraneană? Ce rute urma el în drumul spre Mediterana? Ce mărfuri erau vehiculate pe aceste rute comerciale? Și — problemă capitală — care au fost consecințele comerțului cu aur pentru societatea Africii negre?

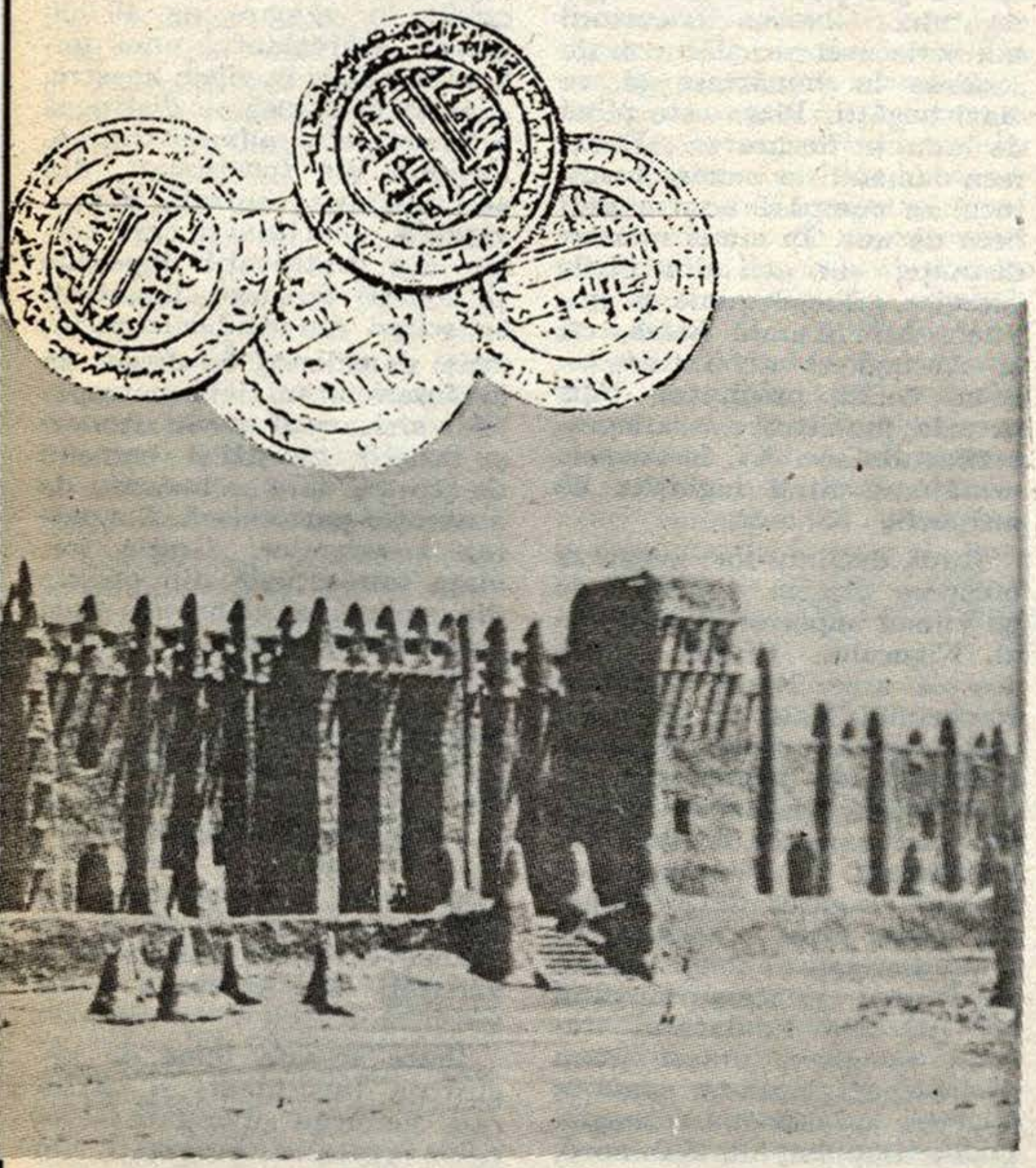

Model de arhitectu ă medievală africană: moscheia din orașul Djenne — marele centru al comerțului cu aur din timpul imperiil r Mali și S nghay. În imaginea de sus — monede din aur folosite de monarhii africani ai „civilizației o ael "

Istoria societății africane din savana occidentală este dominată de nevoia procurării unui produs indispensabil vieții omenești: sarea. Absentă cu desăvîrșire în regiunea savanei, ea era exploatată, încă din antichitate, din salinele de la Taghaza și Idjil din Sahara. Valorificarea ei constituia un monopol al triburilor berbere din Sahara și, mai apoi, ale negustorilor arabi. Pînă la începutul sec. XX, cînd caravanele sării numărau zeci de mii de cămile, sarea era transportată spre sud de berberi, pe cămile, fiind schimbată, în savană, pe unul dintre produsele ce se găseau din abundență pe piețele locale: aurul.

Metalul galben sosea aici în cantități fabuloase din legendara regiune Bambu și Bure, un adevărat Eldorado african, aflat pe platourile înalte de la izvoarele Nigerului și Senegalului, la sute de kilometri depărtare de zona de contact dintre Sahara și savană. Pe piețele din orașele savanei, pulberea de aur — vînzarea lingourilor de aur brut era interzisă, fiind obiectul unui monopol de stat — avea curs liber, fiind schimbată pe sare. Acest schimb se făcea în regatul Ghana, în cadrul „comerțului mut", descris de mai multe izvoare arabe contemporane. Negustorii berberi aduceau barele de sare în piață, după care se retrăgeau pentru o zi. În absența lor, indigenii așezau lîngă sare grămezi de pulbere de aur, ca echivalent al sării, după care se retrăgeau și ei. Dacă schimbul părea echitabil, negustorul lua a doua zi aurul și pleca; în caz contrar, el aștepta din partea localnicilor o nouă ofertă. Suveranii africani au început însă să concentreze în mîinile lor comerțul cu aur și sare: ei achiziționau sarea de la negustorii berberi și musulmani, pe care o revindeau în ținuturile din sud, contra aurului. Aurul era preluat de la aceștia de oamenii de afaceri islamici și dus în țările Maghrebului, de unde era distribuit pe piețele Mediteranei.

Comerțul cu sare și aur a dat naștere unor rute comerciale transsahariene[1], ce legau Mediterana de savana africană pe distanțe de mii de kilometri. Principalul instrument al acestui mare negoț a devenit, încă din ultimele secole ale antichității, cămila, adusă din Egiptul Ptolemeilor și introdusă de păstorii berberi, într-un moment cînd instalarea definitivă a împărăției nisipurilor în Sahara risca să rupă contactele dintre lumea mediteraneană și societatea africană. În perioada regatului Ghanei (sec. VII-XII), cel mai important drum lega capitala statului, Kumbi Saleh, de marile metropole Walata și Tombuctu, traversa apoi desertul prin Taghaza și Sidjilmasa, pentru a ajunge la Fes, în apropierea litoralului Mediteranei. Un alt drum făcea legătura între Kumbi Saleh, Awdaghost și Idjil, unde se aflau minele ce alimentau cu sare lumea savanei. Mai tîrziu, în vremea imperiilor Mali și Gao, are loc o deplasare a rutelor comerciale spre centrul și răsăritul Saharei, urmînd deplasarea centrului de greutate al societății africane spre sud-est, spre bucla Nigerului. Principala rută comercială lega acum marile metropole de pe cursul Nigerului — Niani, Djenne, Tombuctu și Gao — de Tunis, Tripoli și,

[1] *Magazin istoric*, nr. 10/1981.

mai departe, de Cairo şi Alexandria prin Kano şi Agades.

În perioadele sale de prosperitate, marele comerţ transsaharian nu se limita numai la aur şi sare. Din Africa neagră caravanele purtau spre marile metropole islamice de pe ţărmul mediteraneansclavi, fildeş, lemn preţios, piei şi cola. În direcţie inversă, luau drumul spre savana sudaneză cereale, ţesături scumpe, perle, manuscrise, bare de fier şi cupru.

Acest circuit comercial a avut o însemnătate capitală pentru societatea africană de pe cele două laturi ale Saharei. El a alimentat cu aur economia mediteraneană, a îmbogăţit lumea arabă din Maghreb, a sporit polarizarea societăţii de la cele două capete ale drumurilor comerciale. Principalii beneficiari ai acestui negoţ erau prinţii berberi din Maghreb, la un capăt al drumului, pătura conducătoare din imperiile savanei, formată în primul rînd din suveran şi înalţi funcţionari, la celălalt capăt, şi oamenii de afaceri musulmani care asigurau joncţiunea între cele două zone comerciale. Dar, mai presus de toate, acest comerţ a contribuit, într-o măsură hotărîtoare, la modelarea în savană a unor structuri economice, sociale şi administrative ce au sfîrşit prin a da naştere unei civilizaţii profund originale, cunoscută sub numele de „civilizaţia sudaneză" sau „civilizaţia oraşelor".

O hansă africană

Oraşele născute în savană, remarcabile prin numărul şi prosperitatea lor, constituie stîlpii de susţinere ai acestei civilizaţii. Prima mare metropolă este capitala statului Ghana, Kumbi Saleh, piaţă a aurului şi a sării, locul unde se încrucişau drumurile caravanelor spre Mauritania şi spre Marea Mediterană. Oraşul avea, după descrierea lui Al Bakri[1], mai multe cartiere cu clădiri din piatră. Unul era locuit de suveran şi de Curtea sa, un altul de negustorii şi învăţaţii arabi, unde se aflau douăsprezece moschei şi grădini verzi. Spre nord-vest, la zona de contact dintre deşert şi savană, se afla oraşul Awdaghost, care a cunoscut marea sa prosperitate în timpul regatului Ghana. Locuitorii săi, scrie acelaşi călător arab, „trăiesc în bunăstare şi au mari bogăţii. Piaţa este plină de lume în fiecare zi... Deoarece oamenii nu cunosc banii, totul se cumpără contra pulbere de aur. În ciuda marilor distanţe, vin aici din ţările islamice grîne, legume şi stafide". Atît Kumbi Saleh, cît şi Awdaghost au intrat într-un declin precipitat după invazia pustiitoare a almoravizilor din sec. XI, în secolele următoare fiind înghiţite de nisipurile Saharei.

După declinul lor, aveau să prospere oraşele din sud, de pe cursul superior şi mijlociu al Nigerului. Primul dintre acestea este Niani, capitala Imperiului Mali, în ale cărui cartiere se aflau palatele suveranului şi ale dregătorilor săi, numeroase moschei şi locuinţele fastuoase ale negustorilor musulmani. Nu departe de acestea se găsea oraşul Djenné, marea piaţă a aurului din imperiile Mali şi Songhay. Potrivit unui ambiţios proiect al lui Ali Ber, fondatorul statului Songhay, oraşul urma să fie legat printr-un canal de Walata, o altă mare metropolă a timpului, aflată în nord, pentru punerea în valoare a regiunilor agricole din centrul imperiului. Pe cursul mijlociu al Nigerului, se aflau alte două oraşe înfloritoare, Tombuctu şi Gao, etape importante ale traficului internaţional.

Pretutindeni în aceste metropole s-a format o puternică pătură de negustori musulmani, care controla comerţul transsaharian. Sursele vremii abundă în informaţii despre bogăţia acestei clase comerciale. Din rîndurile ei făceau parte şi fraţii Al Maqqari, care în veacul XIV au organizat o societate internaţională, replică africană a hanselor comerciale din Marea Nordului[2]. Sucursalele ei erau în oraşele maghrebiene Tlemcen şi Sidjilmasa, ca şi în oraşul Walata, de la sud de Sahara. Această „hansă" asigura securitatea negustorilor şi întreţinerea rutelor comerciale transsahariene. Un alt reprezentant al societăţii a fost un negustor bogat din Awdaghost, care la sfîrşitul sec. X avea o hîrtie de credit în valoare de 40 000 dinari, echivalentul unui milion de dolari în zilele noastre. Alături de hansă se distingea o aristocraţie administrativă, formată din funcţionari, din administraţia centrală şi provincială, funcţionari care trăiau din gratificaţii imperiale şi donaţii funciare, înzestraţi cu sclavi din rîndurile populaţiei de culoare. În sfîrşit, un loc însemnat în viaţa metropolelor africane îl aveau literaţii şi juriştii, artiştii şi oamenii de ştiinţă, care se bucurau de o atenţie particulară din partea suveranilor. Graţie lor, viaţa intelectuală din oraşele din savană a atins un nivel considerabil. Aici existau mari biblioteci, ce numărau zeci de mii de manuscrise, şcoli coranice şi universităţi, de unde s-au ridicat mari personalităţi ale culturii africane medievale. Cea mai însemnată instituţie de cultură a lumii africane este universitatea din Tombuctu, care rivaliza, în veacul XVI, cu marile universităţi din întreaga lume islamică.

Peste această lume de negustori, funcţionari şi cărturari domneau suveranii imperiilor africane, proveniţi din rîndurile populaţiei de culoare. Marea masă a supuşilor lor, al căror număr se ridica la cîteva milioane, era formată din ţărani şi păstori care populau lumea satului african, organizată în triburi şi rămasă fidelă credinţelor ei animiste. Imensele venituri ale suveranilor proveneau din taxe vamale percepute la ieşirea şi intrarea mărfurilor în statele lor, din impozitele plătite de supuşi, dar, mai cu seamă, din monopolul exercitat asupra comerţului cu aur şi sare. Bogăţiile lor fabuloase au uimit pe străinii care le vizitau ţara. Suveranul Ghanei este, în ochii călătorului arab Ibn Haw-

[1] Născut la Cordoba, călătorul Al Bakri (1040-1094) este autorul unei lucrări intitulate *Les voies et les royaumes*, în care se găseşte şi capitolul, devenit ulterior celebru, *Description de l'Afrique septentrionale*, conţinînd referiri la regatul Ghana.

[2] *Magazin istoric*, nr. 9/1975.

kal[1], „cel mai bogat rege de pe pămînt", iar faima sa a ajuns pînă în îndepărtatul Bagdad, capitala califilor. Fondatorul dinastiei Cisse, care avea să aducă Ghana la apogeul puterii, era supranumit „stăpînul aurului". Al Bakri a lăsat posterității descrierea ceremonialului de la curtea din Kumbi Saleh, capitala Ghanei, fără egal prin luxul și rafinamentul său în acea vreme. În pavilionul în care asculta doleanțele poporului său, „suveranul era înconjurat de zece cai, împlătoșați în aur. În spatele său stăteau zece paji, purtînd scuturi și săbii cu mînere de aur... Ușa camerei era păzită de cîini de cea mai bună rasă, care purtau coliere de aur și argint". O bucată de aur masiv de 15 kg — alții relatează că ea cîntărea o tonă (!) — se găsea lipită de tronul monarhului.

Același lux și rafinament se puteau vedea, cîteva secole mai tîrziu, și la curtea împăraților din Mali.

Conchistadorul din slujba sultanului Marocului

Dincolo de fațada ei strălucitoare, civilizația sudaneză și imperiile născute din ea s-au dovedit foarte fragile. Apărută ca reflex al unei „provocări" economice, prosperitatea acestei civilizații a fost condiționată de existența marilor drumuri comerciale. Funcția marilor imperii din savană era organizarea pieților, apărarea rutelor comerciale și asigurarea minelor de aur și sare cu mîna de lucru recrutată din rîndurile sclavilor negri. Ele se sprijineau pe prosperitatea orașelor născute pe marile rute comerciale, ai căror locuitori au adoptat modul de viață al lumii maghrebiene, ce contrasta cu viața frustă a societății rurale africane. Dar, mai cu seamă, aceste metropole formau adevărate insule, fără legături trainice, nici pe plan economic cu lumea din jur — care se ocupa cu creșterea vitelor și practica o agricultură încă primitivă, raportată la nivelul atins de cultivarea solului în Europa ori în regiunile extrem orientale ale Asiei —, nici pe plan social — datorită structurilor specifice ale lumii africane, în care organizarea tribală forma cheia ei de boltă —, nici pe cel cultural-religios — marea majoritate a supușilor atașați tradițiilor animiste fiind rebeli la valorile civilizației islamice. Aceleași carențe au apărut și la nivelul structurilor administrative ale imperiilor africane. Exista un nucleu central, controlat efectiv de funcționarii imperiali și înconjurat de una sau două centuri de „regate", guvernate de „regii" lor tradiționali. Avînd legături foarte slabe cu autoritatea centrală, „regii" erau gata oricînd să-și cucerească vechea autonomie. În aceste împrejurări, suveranii sudanezi își exercitau hegemonia, în funcție de personalitate și resurse, asupra unui teritoriu fără limite precise.

Dar slăbiciunile „civilizației orașelor" aveau să apară cu deosebită forță în cursul marilor evenimente de însemnătate mondială desfășurate în Mediterana și pe cele două laturi ale Africii în secolele XV-XVI. După ce sultanul Mehmed II a făcut să fluture steagul Semilunei pe zidurile Constantinopolului în 1453, marcînd sfîrșitul Imperiului bizantin, armatele turcești, purtate de Selim I și Soliman Magnificul, erau mai aproape ca oricînd să transforme Mediterana într-un lac otoman. Sultanii au alimentat cu oameni și arme de foc pe suveranii musulmani din Marea Roșie și Maghreb, care au încercat să ia cu asalt regiunile bogate din inima continentului negru. Pe de altă parte, marile descoperiri geografice aveau să producă mutații profunde în ordinea economică și politică cunoscută de lumea medievală. Deplasarea axei comerciale din Mediterana în Atlantic a favorizat statele cu deschidere la ocean, care s-au lansat în cucerirea Lumii Noi și în exploatarea economică nemijlocită a imenselor bogății din Africa și Asia pe drumul deschis de portughezul Vasco da Gama, ocolind astfel barajul musulman. Pe plan politic, după marea expansiune a Islamului în expresia ei otomană, puterile europene, avînd instituții economice și de stat superioare, au trecut la contraofensivă în sec. XVI. Dominația asupra Africii, cu legendarele ei bogății, a constituit unul dintre obiectivele centrale ale dramaticei înfruntări dintre Islam și puterile europene. Veacuri în șir, istoria continentului negru va fi marcată de conflictele dintre portughezi și musulmani de pe coasta orientală și occidentală a Africii.

Savana africană a devenit astfel cîmpul pe care s-au înfruntat suveranii musulmani din Maroc cu negustorii europeni, îndeosebi portughezi, pentru luarea în stăpînire a aurului sudanez. În condițiile declinului lent în care a intrat comerțul transsaharian în sec. XVI, sub influența evenimentelor din Mediterana și Atlantic, sultanul marocan Ahmed-al-Mansur a plănuit cucerirea teritoriilor aurifere de la sud de Sahara. În acest scop, el a pregătit, în 1590, un corp expediționar, format din 4 000 oameni, înarmați cu arme de foc. În fruntea lor se afla un conchistador de origine spaniolă, trecut la islamism. După un marș de cinci luni prin nisipurile Saharei, în care a rămas numai cu 1 000 oameni, spaniolul a zdrobit armata împăratului din Songhay, pe malurile Nigerului, în 1591, grație tunurilor sale necunoscute încă de lumea savanei africane. Deși învingătorii nu au reușit să ajungă la platourile aurifere din sud, după lovitura primită, Imperiul Songhay și-a încheiat cariera. Vechile rute comerciale transsahariene, care în evul de mijloc contribuiseră în chip decisiv la nașterea „civilizației orașelor", au fost definitiv abandonate, în profitul noilor drumuri deschise de europeni prin Golful Guineei. Marile metropole au intrat în declin și, odată cu acesta, au dispărut stîlpii de susținere și rațiunea de a fi a vastelor alcătuiri politice africane de pe latura meridională a Saharei. „Civilizația orașelor" și-a încetat astfel existența.

[1] Originar din Bagdad, Ibn Hawkal este autorul lucrării *Livre des voies et des provinces* (976).

ANDREAS HOFER — EROUL TIROLULUI

MIHAI MANEA

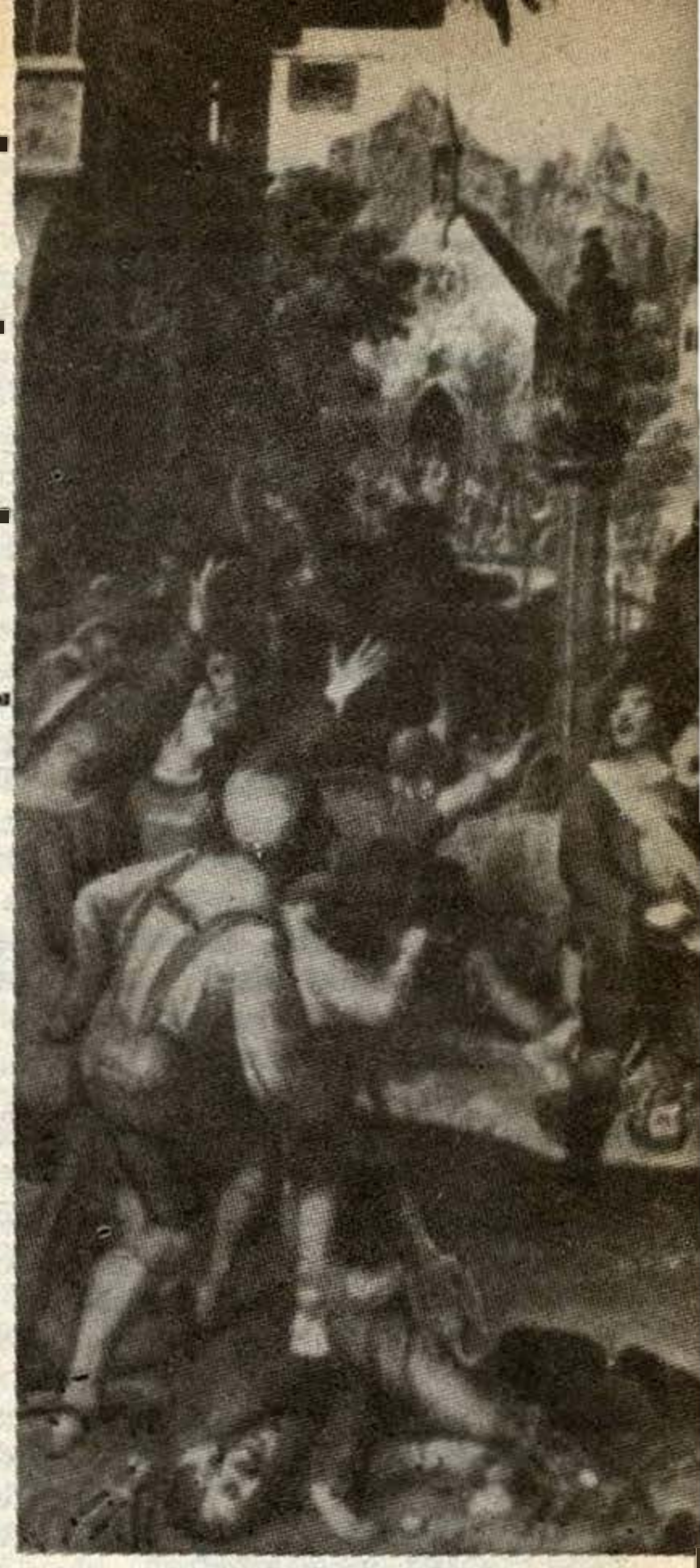

Andreas Hofer, conducătorul luptei tirolezilor împotriva dominației napoleoneene (sculptură din 1839) și...

La 11 februarie 1810, Napoleon Bonaparte scria viceregelui Italiei, Eugeniu de Beauharnais: „Îți poruncisem să-l aduci pe Hofer la Vincennes; dar dacă este la Mantua, dă ordin să se formeze o comisie militară, să-i judece și să-l condamne la moarte... Totul trebuie să se desfășoare în douăzeci și patru de ore".

Împăratul francez se referea la hangiul Andreas Hofer din Tirol, care în vara și toamna anului 1809 purtase, în fruntea maselor populare, un veritabil război împotriva ocupației străine, pentru libertate și independență națională.

Locuit de timpuriu de triburi celtice de păstori și agricultori, dornice să-și apere neatîrnarea, Tirolul a constituit din totdeauna calea obligatorie de trecere, peste Munții Alpi, între Germania și Italia. Numele îl provine de la Albert, senior de Tirol. În secolele XI-XII, zona a căpătat importanță strategică, deoarece lega Sfîntul Imperiu Romano-German de teritoriile deținute de acesta în Italia. Subordonat, pentru o perioadă, ducatelor de Suabia și Bavaria, în 1363 Tirolul a fost cedat Austriei, care a însărcinat în continuare pe conții de Tirol, ce își aveau reședința la Meran, apoi la Innsbruck, cu guvernarea provinciei. În 1511, împăratul romano-german Maximilian I de Habsburg (1493-1519) a acordat ținutului un Landlibell (edict imperial), prin care îl confirma autonomia politico-administrativă și îi scutea pe locuitori de serviciul militar, cărora li se cerea să-și păzească hotarele. În 1655, Leopold I de Habsburg (1658-1705) s-a proclamat „consul suveran" al Tirolului, care a devenit land al imperiului, beneficiind de o carță de avantaje.

Nemulțumirea patrioților

Într-o asemenea zonă, cu bogate tradiții de luptă pentru păstrarea ființei naționale, a văzut lumina zilei, la Sankt-Leonhard, la 22 noiembrie 1767, Andreas Hofer, într-o familie de hangii. Proprietar al hanului „Sandwirt" din localitatea natală, eroul s-a ocupat cu comerțul cu cai și vin și și-a făurit o întinsă rețea de clienți și prieteni, care, ulterior, i-a folosit în operațiile sale. Bun gospodar, făcînd dovada unor reale calități de om politic și știind întotdeauna să apere interesele obștei, Hofer a fost desemnat, în 1790 și 1796, membru al dietei landului, cu sediul la Innsbruck, unde s-a

Tirolezi veniți să se înroleze în milițiile teritoriale (Landsturm) organizate de Hofer (tablou de Anton Koch)

cerile financiare și ecleziastice: s-au introdus noi impozite, iar majoritatea covîrșitoare a veniturilor comunale au fost vărsate trezoreriei regale. Penuria de numerar, falimentul băncii din Schwaz și înlocuirea monedei austriece cu un asignat (*Bankozettel*) au generat o gravă criză financiară. De asemenea, Münchenul a numit noi prelați, a desființat biserici și mănăstiri și le-a confiscat bunurile. Dominația străină și efectele sale nefaste au determinat strîngerea rîndurilor patrioților tirolezi, în fruntea cărora s-a afirmat Andreas Hofer.

În 1809-1810, Imperiul francez încorpora, în 130 departamente, un uriaș conglomerat de teritorii, de la Koenigsberg pînă în Pirinei, de la Varșovia la Neapole, de la Hamburg în insula Corfu. El era produsul unui lung șir de războaie de cotropire, cu scopul de a oferi burgheziei noi surse de materii prime și piețe de desfacere. Proclamată solemn la 21 octombrie 1806, la Berlin, Blocada continentală dăduse o grea lovitură comerțului european, privase burghezia din numeroase state de afaceri prospere, prin interzicerea comerțului cu Anglia. Dominația napoleoneană a generat o puternică mișcare de rezistență națională.

Apărută, în forme rudimentare, în anii 1796-1797, ea se activizase odată cu instituirea Imperiului și a blocadei. În 1808, poporul spaniol a opus o rezistență îndîrjită intervenției lui Napoleon, care folosindu-se de neînțelegerile între regele Spaniei, Carol IV, și fiul său, Ferdinand, a invadat țara. Și Germania a fost martora unor puternice frămîntări naționale. Cu ajutorul intelectualității, s-au creat asociații patriotice secrete, ce au militat pentru eliberarea de sub stăpînirea străină. Au izbucnit răscoale împotriva autorităților de ocupație în Pomerania, Westfalia, Braunschweig-Oels. În Italia, țăranii s-au răzvrătit pe Adige și în Romagna.

impus în dezbateri printr-un larg orizont politic. Războiul franco-austriac din 1796-1797, declanșat de Napoleon, l-a aflat în luptele din nordul Italiei, pe rîurile Adige și Tonale. În confruntările militare, Hofer s-a remarcat prin numeroase acte de eroism, capacitatea de a mobiliza și conduce efectivele armate.

A treia coaliție europeană împotriva Imperiului francez a reunit, în 1805, Marea Britanie, Austria, Rusia, Suedia și Neapole. Înfrîntă la Ulm și Austerlitz, Austria a fost silită să semneze, la 26 decembrie 1805, pacea de la Pressburg (Bratislava). Veneția a fost cedată Franței, Tirolul, Trentino, Vorarlberg, episcopatul de Brixen, Burgau, Passau, Lindau, Augsburg, Eichstädt au revenit Bavariei, aliata lui Napoleon. În 1806, Bavaria a fost ridicată la rangul de regat și a intrat în Confederația Rinului (*Rheinbund*), expresie a dorinței împăratului francez de control politic absolut în lumea germană. Conform prevederilor tratatului de pace, Bavaria urma să preia Tirolul „cu titlurile și drepturile pe care le poseda". Politica prin excelență de centralizare a monarhului de la München a nemulțumit profund pe locuitorii noii provincii, căci a lezat statutul de pronunțată autonomie a fostului land imperial. Mai mult, regele Bavariei Maximilian I de Wittelsbach (1806-1825) a decretat modificarea organizării administrative a Tirolului prin formarea a trei noi comitate — Inn, Adige și Eisack. Reprezentanții curții bavareze au intervenit fățiș și în afa-

Victorie în munţi

Dificultăţile cu care s-a confruntat în 1809 imperiul lui Napoleon au întărit convingerea Habsburgilor austrieci în posibilitatea revanşei faţă de înfrîngerile din 1805-1806, cu toate că nu au obţinut alianţa Prusiei şi Rusiei. La Viena s-a conturat o grupare prorăzboi, ce susţinea necesitatea conflictului cu Franţa. Ea grupa pe ministrul de externe, contele Johann Filip Stadion, ambasadorul Austriei la Paris, Clement Lothar, conte de Metternich[1] şi pe Friedrich von Gentz[2].

Consecinţele blocadei şi-au pus pecetea şi asupra burgheziei comerciale şi a consumatorilor din Imperiul Habsburgic. La castelul Amalienburg, din capitala austriacă, s-au desfăşurat în primăvara lui 1809 lucrările unei consfătuiri ce a dezbătut planul operaţiilor militare. S-au preconizat, în esenţă, trei incursiuni, şi anume: arhiducele Carol în regiunea Innului şi Bavariei, arhiducele Ferdinand în Marele Ducat al Varşoviei şi arhiducele Johann spre Tirol şi Italia de nord. Remarcat ca urmare a opoziţiei sale ferme faţă de ocupaţia străină, Hofer a participat la reuniunea mai sus-amintită, în calitate de lider al mişcării populare din Tirol. S-a decis asupra concertării ofensivei Vienei cu o puternică ridicare la luptă a ţăranilor tirolezi. Prezenţa lui Hofer în Austria a fost sesizată de ambasadorii Franţei şi Bavariei la Viena, care au pretins expulzarea sa imediată.

Exponent de seamă al războiului popular, Hofer a alcătuit o armată cu o structură predominantă ţărănească, la care au luat parte şi meşteşugari, elemente ale clerului inferior, intelectualităţii şi micii burghezii urbane. Sprijinit de un nucleu de cadre de conducere active, eroul Tirolului a utilizat miliţiile teritoriale *(Landstürm)* şi pe voluntarii munteni, pe care i-a lansat pe terenul înalt, accidentat şi păduros din vestul Austriei. Tactica tradiţională a hărţuirii şi surprinderii inamicului folosită de ţărani a dat bune rezultate şi a compensat parţial lipsurile în înzestrarea cu armament modern în faţa unor forţe net superioare franco-bavareze. Hofer a condus masele populare în lupta pentru ceea ce el numea „mica patrie", pentru menţinerea tradiţiei sale laice şi ecleziastice, pentru consolidarea statutului său particular politic şi administrativ. Sub steagul luptei împotriva stăpînirii străine, menţinerea autonomiei regionale a semnificat pentru Hofer un prim pas către transformarea landului într-o formaţiune politică cvasifederată Habsburgilor, dar distinctă în linii generale de politica Vienei. Dincolo de cultul deosebit pe care l-a avut faţă de familia imperială austriacă, hangiul tirolez a întrevăzut în curtea Habsburgilor un ajutor eficace pentru a-şi recăpăta libertăţile locale. Este edificator în acest sens un fragment din scrisoarea lui Johann Welsperg, comisarul Bavariei, adresată la 15 martie 1809 lui Maximilian I: „Altădată, majoritatea populaţiei nu era nici pentru şi nici contra Austriei... Astăzi [aşteaptă — *M.M.*] libertatea cu ajutorul... Austriei".

La 19 aprilie 1809, un curier sosit la palatul Tuileries din Paris a adus ştirea invaziei austriece în Bavaria. Concomitent arhiducele Johan a pătruns în Tirol, fiind ajutat de imensa majoritate a populaţiei. În cooperare cu forţele feldmareşalului Johann Chasteler, Hofer a dus lupte grele cu bavarezii la Sterzinger Moss, Brixen, Rienz, Landreitsch, unde cei din urmă au încercat să distrugă căi de comunicaţie. La 10 mai, ţăranii au încercuit Innsbruckul, care s-a predat după două zile de asediu. Continuînd operaţiile, în luna mai, Hofer s-a apropiat de trecătoarea Brenner, de unde a ameninţat zona Trento, controlată de generalul francez Baraguay d'Hilliers. În Tirolul eliberat, s-a reinstaurat administraţia austriacă, ce s-a confruntat însă în continuare cu o gravă criză financiară, consecinţă a deprecierii monedei şi recurgerii la expediente monetare. La 22 aprilie, Francisc I al Austriei (1804-1835) a primit la Ebelsberg o delegaţie a insurgenţilor tirolezi. Cu acest prilej, suveranul habsburg a reafirmat sprijinul său, din nefericire doar formal, pentru cauza luptei maselor populare din Tirol. Împăratul a declarat: „Contez pe voi; puteţi conta pe mine".

Riposta lui Napoleon nu s-a lăsat însă mult timp aşteptată. Cu toate că trupele sale de elită luptau în Spania împăratul francez a înfiinţat pe arhiducele Carol la Thann, Abensberg, Landshut, Eckmühl şi Rastibona, obligîndu-l să evacueze Bavaria şi să se retragă în Austria centrală. La 10 mai, francezii au ajuns sub zidurile Vienei, unde arhiducele Maximilian a schiţat o rezistenţă, sortită însă de la început eşecului. Mareşalul François J. Lefebvre, duce de Dantzig, care trecea drept unul dintre cei mai buni comandanţi de oşti ai lui Napoleon, a primit din partea împăratului misiunea să recucerească Tirolul. În confruntările ce au urmat la Schwaz şi Zillertal, ţăranii s-au apărat însă cu vitejie. În mai, Lefebvre a ocupat Innsbruckul, ceea ce l-a făcut pe arhiducele Johann să iniţieze evacuarea Tirolului. Cu sprijinul maselor populare, Hofer a reluat rezistenţa în faţa năvălirii străine. Între 25 şi 29 mai s-au purtat lupte îndîrjite în regiunea Innsburck, apoi la Ambras şi Brenner. Făcînd dovada unui înalt spirit de sacrificiu, la 30 mai ţăranii tirolezi au dezrobit pentru a doua oară capitala landului. La începutul lui iunie, întreg Tirolul era liber, cu excepţia fortăreţei de la Kufstein. În faţa imensului răsunet al victoriei din munţi, împăratul Francisc I a publicat *Manifestul de la Wolkersdorf*, în care anunţa concursul său total dat cauzei Tirolului. „Declar prin prezenta fidelului comitat de Tirol, se înţelege şi Vorarlberg, că nu va fi niciodată despărţit de corpul Imperiului austriac şi că nu voi semna nici o altă pace decît aceea care va lega această ţară de monarhia mea". Curînd însă, documentul im-

(Continuare în p. 61)

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 5/1969; 3/1967.

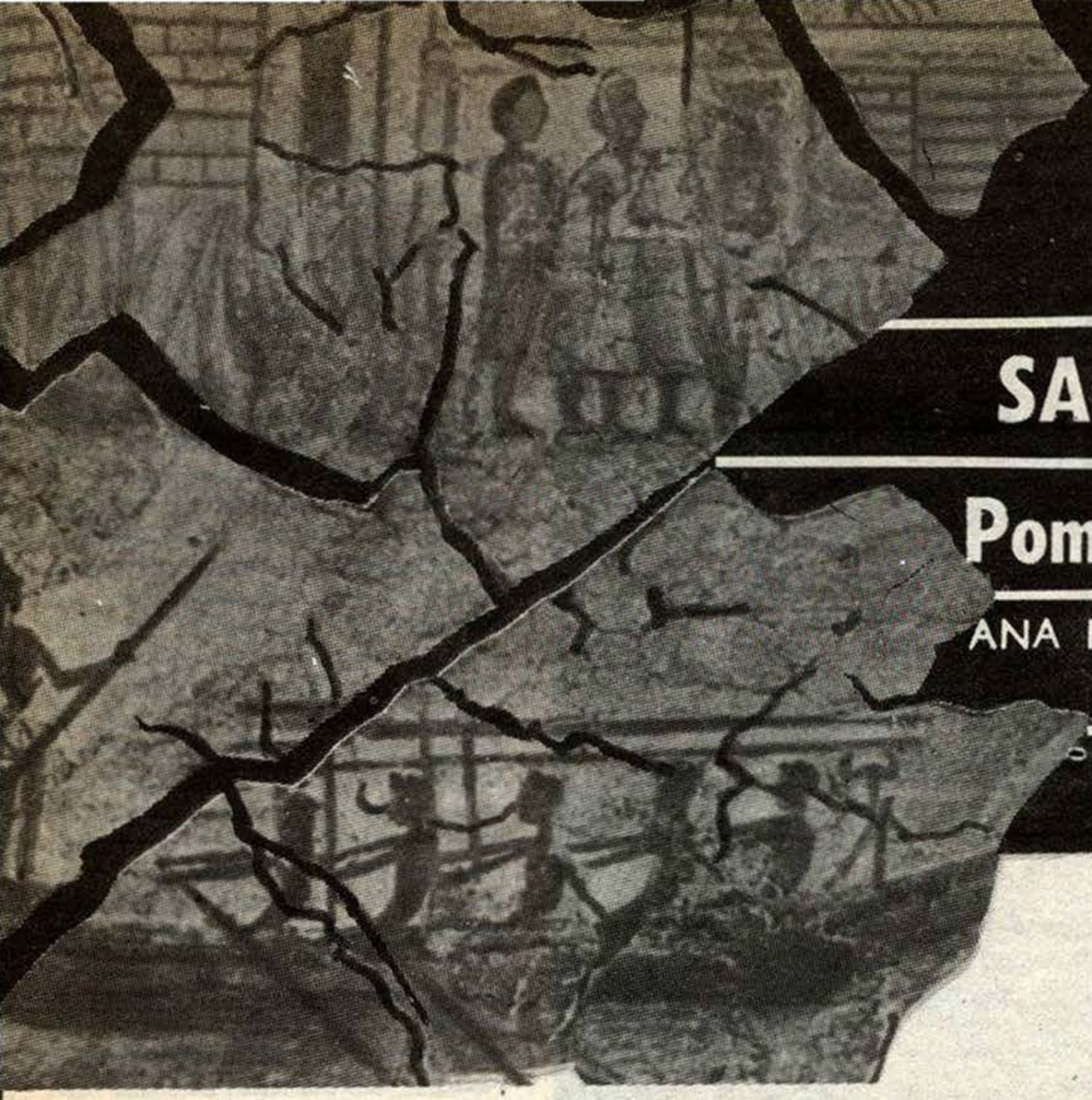

SANTORIN — Pompeiul Egeei

ANA MARIA ȘERBĂNESCU,
IOAN IONEL

Cîtva timp în urmă, un ziarist elveţian specializat în probleme de istorie, Henri Stierlin, comentînd într-o emisiune televizată minunatele vestigii arheologice ale antichităţii greceşti şi vrînd să sublinieze faptul că descoperirea acestora a făcut renumele unor personalităţi din alte ţări, îşi punea, retoric, întrebările: „A mai rămas ceva de descoperit în Grecia? Epoca clasicismului elen nu şi-a dezvăluit oare toate secretele? Cercetările efectuate au relevat grecilor, ca şi lumii întregi, toate tainele trecutului lor? Seria obiectelor de nepreţuită valoare istorică şi artistică — dintre care unele constituie mîndria unor mari muzee, aflate la mii şi zeci de mii de kilometri de ţara unde exponatele au fost făurite — s-a epuizat oare?"

Răspunsul la întrebările lui Stierlin i-au dat chiar istoricii şi arheologii greci printr-o recentă suită de descoperiri de valoare inestimabilă. Cele mai importante dintre acestea — oraşul vechi de 3 500 ani care dormea acoperit de cenuşă vulcanică în insula Santorin sau Thira, scos la lumină de prof. Spyridon Marinatos şi complexul de morminte, printre care şi cel al lui Filip II, de la Vergina[1], investigat de Manolis Andronicos — au fost prezentate cititorilor Magazinului istoric, **în nr. 6/1970 şi, respectiv, 2/1979, ale revistei.**

În articolul intitulat Pe urmele Atlantidei cretane **(nr. 6/1970), autorii analizau ipoteza emisă de unii oameni de ştiinţă potrivit căreia insula Thira, „adăpostind oraşe legendare, ar fi ultima rămăşiţă a misterioasei Atlantide", evocată de Platon în dialogurile** Timeu şi Critias. **După săpături şi cercetări efectuate în Thira timp de aproape 20 ani, unele teorii au fost abandonate, menţinîndu-se, în schimb, cele care se referă la legătura dintre cataclismul din Thira şi dispariţia civilizaţiei minoice — termen inspirat de la numele legendarului rege al Cretei, Minos. Dar, înainte de a poposi pe şantierul arheologic, de proporţii puţin obişnuite din Thira-Santorin, să reamintim pe scurt cititorilor principalele evenimente din istoria atît de zbuciumată a acestei insule.**

Cenuşa vulcanică şi Canalul de Suez

Situat în sudul Arhipelagului Cycladelor, Santorinul reprezintă, din punct de vedere geologic, rămăşiţele din jumătatea estică a unui vulcan. Rada insulei nu este altceva decît imensul crater al vulcanului care a erupt cu o violenţă înfricoşătoare[2] acum 3 500 ani. Sub presiunea gazelor acumulate din interior, insula a explodat pur şi simplu; vîrful vulcanului şi partea lui vestică s-au

[1] Afirmaţia arheologului grec Manolis Andronicos, cum că mormîntul intact de la Vergina ar fi al regelui Filip II, a fost confirmată de cercetările ulterioare ale oamenilor de ştiinţă britanici, care au adus ca argument reproducerea, pe chipul din aur şi fildeş descoperit în cavou, a cicatricei de pe obrazul stîng al lui Filip, urmarea unei răni din anul 354 î.e.n., cînd, în timpul asediului Metonei, regele fusese lovit de o săgeată.

[2] Despre alte catastrofe naturale de mari proporţii rămase în istorie, *Magazin istoric* a scris în repetate rînduri: nr. 10/1968, 1/1970, 6, 9/1971, 3/1972, 1/1975, 7/1977, 3, 12/1979, 4/1982, 7/1983.

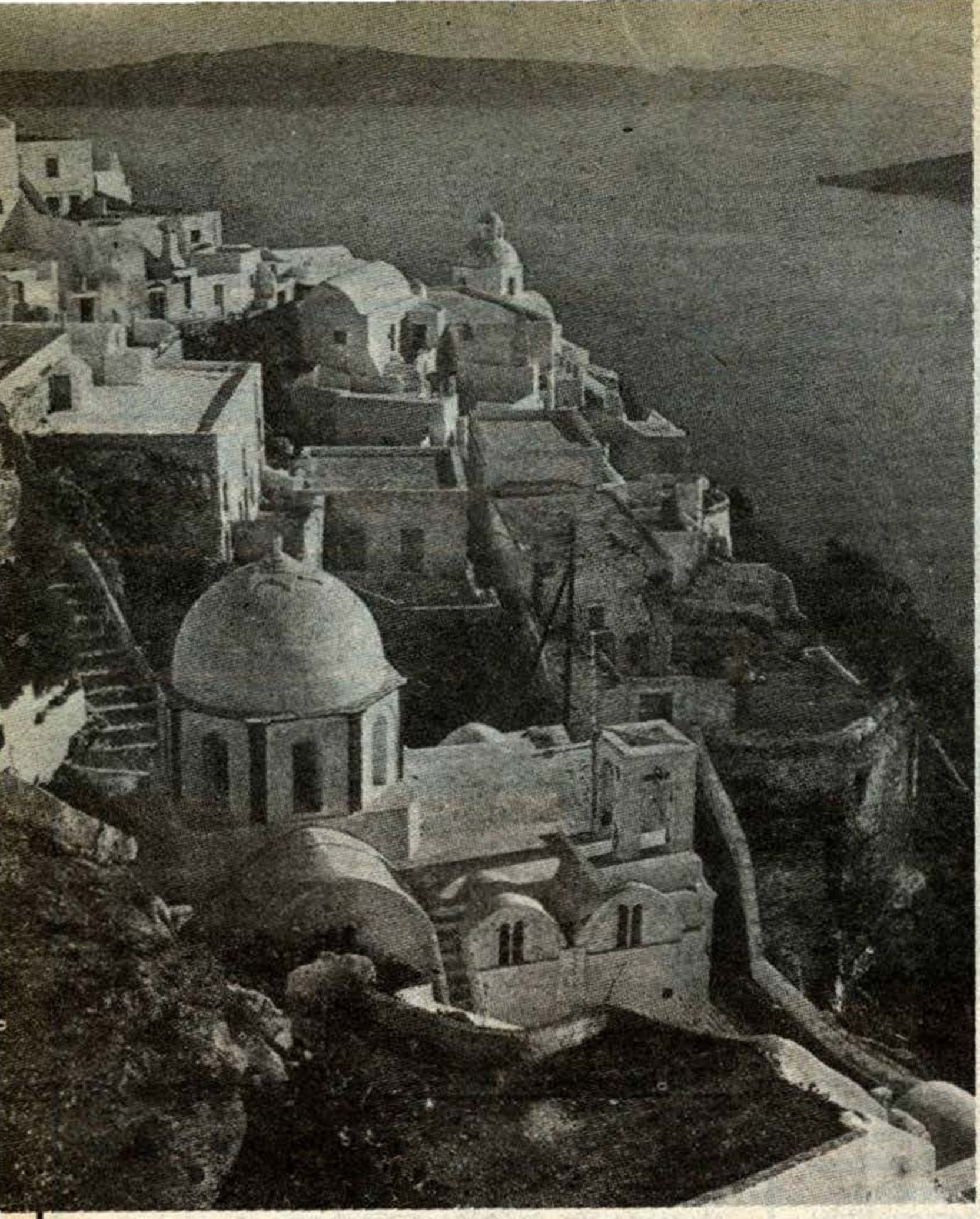

Santorin, imagine panoramică a oraşului de azi

În p. 57: *fragment de frescă scoasă la iveală de cercetările arheologice*

prăbuşit, iar golul pricinuit de aruncarea în aer a unei uriaşe cantităţi de materie s-a umplut cu apă şi cu lava ţîşnită ulterior. Erupţia, mai puternică decît cea a insulei Krakatoa din Indonezia, care în 1883 a cauzat pierderea a 36 000 vieţi, se numără printre cele mai înspăimîntătoare catastrofe naturale cărora oamenii le-au fost martori. Unda de şoc a fost simţită pînă în Egipt. Dar cele mai teribile consecinţe au fost suportate, în afară de Santorin propriu-zis, de insula Creta. În mijlocul exploziilor şi norilor de fum şi flăcări, Santorin, scufundîndu-se — în parte — în adîncuri, a dat naştere unui val gigantic. S-a afirmat că toate porturile de pe coasta de vest a Cretei au fost pur şi simplu „măturate" de unde ucigătoare. Dezastrul a lovit din plin civilizaţia cretană. El a marcat declinul oraşelor înfloritoare, ai căror negustători brăzdau Mediterana mînaţi de interese comerciale spre Fenicia şi Egipt, în mileniul 2 î.e.n.

O mie de ani mai tîrziu, Platon a reamintit oamenilor tragedia Santorinului, scriind despre Atlantida. Acest „paradis pierdut", situat de mitologie în Oceanul Atlantic, i-a fascinat pe scriitori şi a trezit interesul oamenilor de ştiinţă. Geofizicieni, vulcanologi şi arheologi au încercat să descopere locul acestui regat fabulos. Ei şi-au îndreptat atenţia asupra Santorinului şi a insulelor Kaïméni, care au apărut în sec. XVI şi XVIII în centrul craterului înghiţit de ape.

De fapt, activitatea vulcanică din zona Santorinului n-a încetat nici o clipă. De-a lungul secolelor, mici suprafeţe de pămînt au apărut şi, apoi, unele au dispărut în valuri. În ultimii 50 ani, erupţiile vulcanului aflat la 400 m adîncime au avut drept consecinţă cutremure care au afectat periodic aşezările oamenilor căţărate, parcă, pe ţărmurile insulei devastate. Şi vulcanul rămîne ameninţător. Cicatricele violentului seism din 1956, în urma căruia s-au înregistrat 48 morţi şi 200 răniţi, sînt încă vizibile: case părăsite, acoperişuri dărîmate, cupole fisurate. Şi totuşi, în pofida seismicităţii zonei, locuitorii nu se pot hotărî să părăsească insula. Solul vulcanic este fertil şi vinul de Santorin, celebru în toată Grecia, constituie una din principalele lor resurse. Dar, peste tot, prezenţa vulcanului se face simţită prin „bombele" de bazalt presărate printre culturile de viţă de vie. O altă importantă resursă a localnicilor este cenuşa vulcanică folosită în industrie la fabricarea cimentului. Anual, sînt exportate două milioane de tone din această materie care, în 1866, a fost folosită şi la construirea Canalului de Suez.

Încă din 1932, arheologul grec Spyridon Marinatos formulează ipoteza că dezastrul din Thira a provocat declinul Cretei minoice. În 1939, publică un studiu în care afirmă că vulcanul din Thira trebuie făcut răspunzător de distrugerea oraşului antic Cnososs, din centrul insulei Creta. Rezolvarea problemei dacă cele două evenimente reprezintă o simplă coincidenţă sau o cauză şi efectul ei, ar elimina o pată albă din trecutul omenirii. Pentru a găsi argumente în sprijinul teoriei sale, Marinatos trebuie să întreprindă o serie de săpături în solul insulei. Din cauza lipsei de fonduri, a celui de-al doilea război mondial, a altor evenimente care nu-l favorizau este nevoit să aştepte pînă în 1967 pentru a-şi pune în practică proiectul.

În acel an, Marinatos dovedeşte o intuiţie istorică deosebită, luînd hotărîrea să cerceteze o zonă din sudul insulei, numită Akrotiri. El presupune că numai pe coasta

de sud, adăpostită de vînturile puternice care bat toată vara dinspre nord asupra Cycladelor, putea fi ancorată flota localnicilor şi că deci, acolo era concentrată activitatea lor comercială.

Imediat după începerea săpăturilor, Marinatos dă peste un oraş întreg îngropat sub un strat de cîţiva metri de cenuşă vulcanică. Este un adevărat Pompei al Egeei, dispărut cu cincisprezece secole înaintea binecunoscutei erupţii a Vezuviului. Pe măsură ce straturile sînt îndepărtate, apar case cu două-trei etaje, înzestrate cu paturi, scaune şi băi, cabinete de toaletă cu apă, care — afirmă cercetătorii — s-ar putea să fi fost primele din lume — un sistem complex de canalizare. Din noaptea timpului se ivesc minunatele fresce care împodobeau pereţii unor case. Restaurarea acestora necesită însă multă răbdare şi muncă, deoarece majoritatea, sfărîmate în bucăţi, au fost găsite pe jos. Sub mîinile experte ale restauratorilor, folosind cele mai moderne tehnici de lucru, se conturează faţa unei tinere pieptănată cu „coadă de cal" şi purtînd cercei mari, rîndunele zburînd printre nuferi, maimuţe albastre. Alte scene evocă ţărmurile africane şi băştinaşii cu care marinarii din Santorin făceau negoţ. Flota acestor îndrăzneţi navigatori e înfăţişată şi în faţa oraşului: galerele şi vasele de mărfuri cu pînze pătrate pornesc la drum pe Mediterana.

Spre deosebire de arheologii moderni, care îşi construiesc teoriile pornind de la rezultatele investigaţiilor, Marinatos — ca şi Heinrich Schliemann (1822-1890), descoperitorul Troiei şi al Micenei sau Sir Arthur John Evans (1851-1941), cel care a efectuat săpăturile în Creta, pentru a scoate la lumină palatul din Cnossos — aparţinea vechii şcoli, ai cărei reprezentanţi erau înclinaţi mai întîi să-şi lanseze teoriile şi apoi să caute probe în sprijinul acestora, prin excavări. Marinatos lucra zi şi noapte dornic să descopere cît mai multe pentru a-şi demonstra justeţea tezelor ştiinţifice. Îşi susţinea opiniile într-un mod care nu accepta replica. „Avea un caracter dur, dificil", îşi aminteşte Christos Doumas, fost — timp de mai mulţi ani — principalul său asistent. Dar, adaugă el, „avea viziune istorică".

În 1974, Spyridon Marinatos alunecă într-un şanţ deabia săpat, suferă o fractură de craniu şi moare la 73 ani. Ultima dorinţă, aceea de a fi înmormîntat pe locul descoperirii sale, i-a fost respectată. Îşi doarme somnul veşnic printre vestigiile cărora le-a consacrat o mare parte din viaţa şi cercetările sale.

Arheologul detectiv

Aceste descoperiri au impus o revizuire drastică a imaginii pe care istoricii o aveau despre perioada respectivă. Se presupunea că regatul minoic, aflat în apogeul puterii sale, colonizase toate insulele Cyclade. Acum apărea clar că în preajma lui se dezvoltase un oraş comercial înfloritor, poate prea mic pentru a-i deveni rival, dar îndeajuns de puternic ca să-şi menţină independenţa politică şi destul de bogat pentru a-şi permite să-i întreţină pe creatorii unei arte considerate drept mult mai sofisticată decît cea din Creta.

„Aici a trăit o societate evoluată — afirmă Christos Doumas, care a preluat sarcinile lui Marinatos după moartea acestuia; nu era un regat cu un guvern centralizat, dar nici o comunitate agrară primitivă. Această populaţie era formată din comercianţi bogaţi şi din oameni de afaceri care trăiau într-o lume urbană, am putea zice, burgheză". Lui Doumas picturile de pe pereţii caselor din Akrotiri i-au furnizat unul dintre argumentele de bază ale teoriei lui: „Există mai multe stiluri distincte. Ceea ce înseamnă că au lucrat artişti diferiţi aparţinînd unor şcoli diferite de artă. O comunitate agrară nu îşi iroseşte surplusul, dacă acesta există, subvenţionînd oameni consideraţi, la nivelul

Prof. Chr. Doumas între vestigiile arheologice aflate pînă nu de mult sub cenuşa puternicei erupţii vulcanice de acum trei milenii şi jumătate

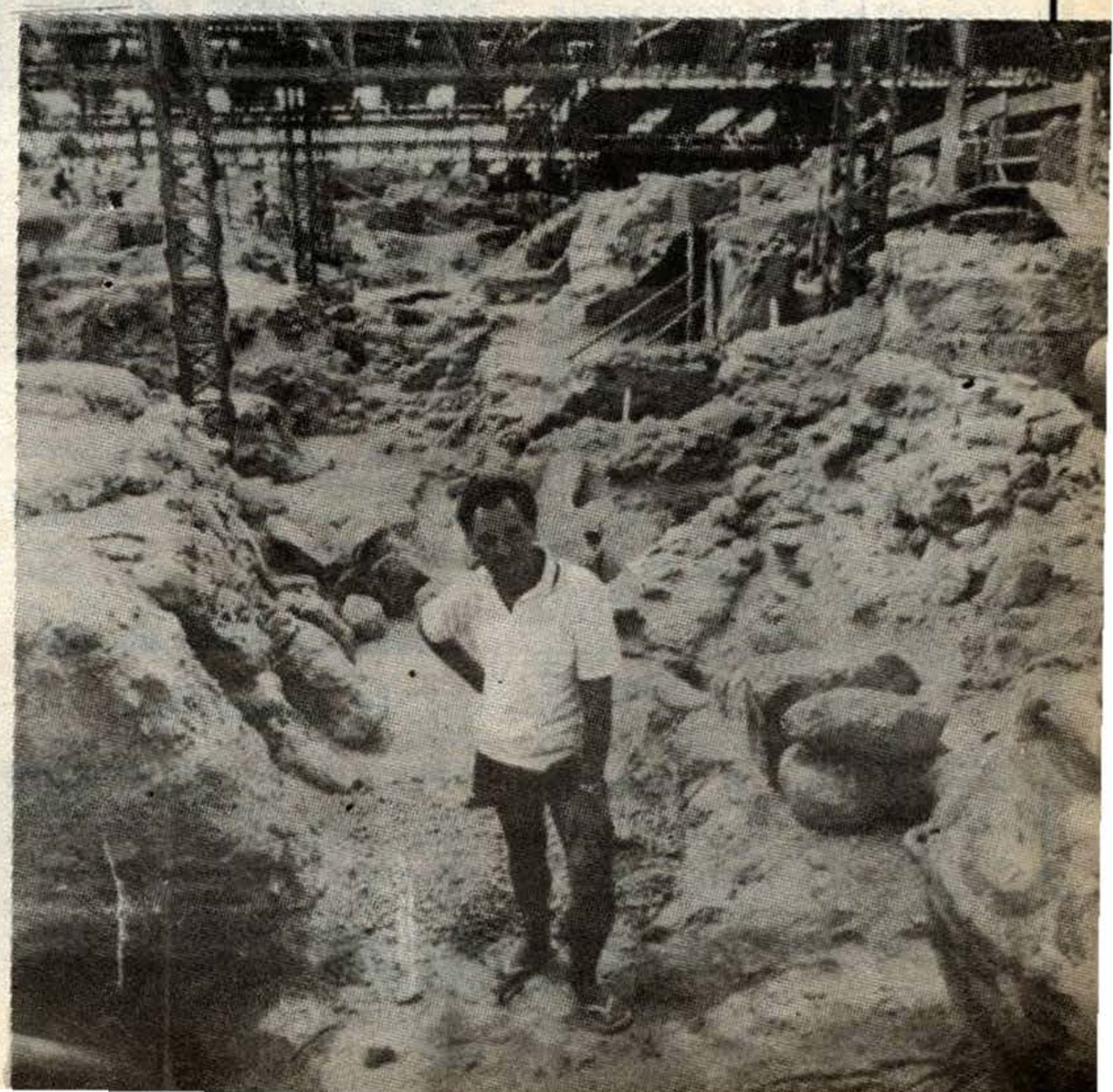

acestor societăţi, neproductivi cum ar fi artiştii. Nimic din aceste picturi nu se aseamănă cu arta «de palat», rigidă şi convenţională, din Creta". Picturile din Akrotiri, aşezare considerată de Colin Renfrew, profesor de arheologie la Universitatea Cambridge, „cea mai bine conservată din Europa şi, poate, din lume", sînt pline de vitalitate şi nesupuse canoanelor artistice ale vremii. „Numai o societate urbană şi relativ dezvoltată, continuă Doumas, poate să susţină artişti lucrînd într-o asemenea manieră şi să le permită o deplină libertate a execuţiei".

O altă dovadă invocată este că toate clădirile sînt încăpătoare (deşi nici una nu este atît de mare încît să poată fi luată drept un palat), sugerînd o bunăstare egal distribuită; în plus, sistemul de canali re este suficient de complex pentru a presupune o autoritate municipală capabilă să-l construiască şi să-l întreţină; sursa bogăţiei locuitorilor din Thira este indicată tot de picturi. Navele înfăţişate sînt îndeajuns de mari pentru a întreţine legături comerciale active cu centrele de pe ţărmurile Mării Egee şi poate chiar şi mai îndepărtate, din Egipt.

„Dacă Doumas are dreptate — relatează ziaristul Andre Linklater, într-un articol publicat de revista britanică *Telegraph Sunday Magazine* — concepţia, devenită tradiţională, că orice societate preistorică de oarecare complexitate era obligatoriu monarhică, va trebui reformulată. Printre altele, Akrotiri promite să demonstreze că democraţia, de pildă, are o istorie cu mult mai veche decît s-ar fi putut crede vreodată."

Documentîndu-se pentru articolul menţionat, Linklater a stat îndelung de vorbă cu şeful şantierului arheologic din insula Santorin: „Ascultîndu-l pe Doumas, în timp ce-şi schiţează raţionamentul care l-a condus la concluziile trase, ai impresia că îl auzi pe celebrul erou al romanelor poliţiste Hercule Poirot, cînd îşi trage o palmă peste frunte şi exclamă: «Este numai o problemă de puţină materie cenuşie!» Mic de statură, dar bine proporţionat, cu o faţă mobilă şi expresivă şi cu un ascuţit simţ al umorului, Doumas pare dispus să joace rolul lui Poirot: «Arheologia este o treabă care se aseamănă cu cea a detectivilor, conchide el, deşi deznodămintele nu sînt niciodată atît de clare ca cele ale Agathei Christie»". Istoricul grec s-a familiarizat cu limba şi literatura engleză în timpul studiilor pentru doctoratul în ştiinţe umanistice susţinut la Universitatea din Londra. În plus, colaboratorul său cel mai apropiat, avînd meseria de antropologist, este soţia sa de origine engleză, Alexandra. Origine care nu a împiedicat-o să-şi boteze cei trei copii Electra, Priam şi

Unele piese, ca acest fragment de frescă, împodobesc deja noul muzeu al oraşului

Hecuba. „Aşa ne trebuie" — comentează sec Doumas —, avem tot timpul războiul troian în casă".

„Încă 16 000 de ani la dispoziţie"

Fiu al unei familii de ţărani săraci din Insula Pathros, Christos Doumas a devenit o autoritate recunoscută în cercurile ştiinţifice internaţionale în privinţa perioadei preistorice a Cycladelor. În afară de răspunderile ce-i revin pentru zona Akrotiri, el i-a succedat lui Marinatos, ca profesor de arheologie la Universitatea din Atena şi este curatorul colecţiilor greceşti, datînd din epoca de bronz, expuse la Muzeul Naţional din Atena. Concepţia sa de o logică severă asupra arheologiei este într-un total contrast cu stilul intuitiv, chiar romantic, al predecesorului său. În timp ce Marinatos, avid de noi descoperiri, folosea un mare număr de săpători şi doar cîţiva specialişti, Doumas pune accentul pe analiza detaliată a fiecărui metru pătrat excavat. În 1984, de exemplu, şi-a propus să scoată la iveală doar o alee şi, la capătul ei, o mică arenă. A angajat patru săpători — practic, lucrările de excavare se execută numai în lunile august şi septembrie — cărora li s-au adăugat, pentru perioade mai lungi sau mai scurte, „geologi, arhitecţi, vulcanologi, mineralogi, chimişti, zoologi şi paleobotanişti" (experţi în plantele cultivate de oameni în perioada antichităţii). Aceştia din urmă au fost cei care au stabilit că erupţia vulcanului a avut loc pe la mijlocul verii. „Cred că am uitat să menţionez pe cineva", a spus el cînd a încheiat lunga listă a specialiştilor. „A, da! Expertul în balistică". Studiind traiectoria pietrelor în funcţie de urmele lăsate de ricoşarea lor pe pereţii caselor, el trebuie să dovedească dacă a fost vorba de una sau mai multe erupţii.

Datorită rigurozităţii ştiinţifice care — se spune — îi este proprie lui Doumas, a fost descoperit şi pus în lumină un amănunt aparent neînsemnat. Într-un anume loc, arheologul grec a lăsat dezvelită o secţiune arătînd straturi suprapuse de zăcăminte vulcanice. Dacă se va stabili că straturile respective s-au format într-o perioadă mai lungă de timp, datorită a două erupţii distincte, prima punînd capăt vieţii din Akrotiri la 1500 î.e.n., iar a doua, mai puternică, 50 ani mai tîrziu, îngropînd oraşul sub un nou strat de cenuşă vulcanică şi distrugînd şi civilizaţia minoică, teoria lui Marinatos ar putea fi apre-

ciată ca fiind corectă. Punctul de vedere al lui Doumas este însă diferit: „Între cele două erupţii nu au trecut mai mult de doi ani şi cred că ele au cauzat stricăciuni serioase civilizaţiei din Creta, dar nimic mai mult". Aceasta este numai una din miile de întrebări ridicate de imensul şantier a cărui răspundere o poartă. Marea lui speranţă rămîne descoperirea unei arhive de tablete, care i-ar putea ajuta pe arheologi să descifreze „linearul A", misterioasa scriere a culturii minoice.

„Dezgroparea întregului oraş, afirmă el, va dura două sau trei secole... Geologii estimează că o nouă şi puternică erupţie vulcanică ar putea avea loc în Santorin cam peste 20 000 de ani. Aşa că — adaugă Doumas ca o consolare — mai avem la dispoziţie 16 000 de ani. Ceea ce înseamnă că nu e cazul să ne grăbim".

Desigur, ritmul excavărilor este încetinit de imensul număr de obiecte descoperite, fiecare dintre ele trebuind să fie curăţat, înregistrat, analizat, iar rezultatele acestei migăloase munci publicate în revistele de specialitate. Vestigiile istorice sînt atît de multe încît experţii sînt ameninţaţi de a nu putea ţine pasul cu ceea ce se scoate la iveală în timpul celor două luni de săpături.

Sub înaltul, străveziul acoperiş ce-l protejează, oraşul seamănă cu oricare aşezare mediteraneană de astăzi, cu străzi înguste şi întortocheate şi case înghesuite. Plafoanele acelor case nu mai există, dar interioarele sînt intacte şi alături de urmele încă vii ale dezastrului, scări năruite şi pereţi proptiţi, se află vase sau alte obiecte care au fost restaurate. Există, de asemenea, un monument comemorativ. În atelierul unui olar, o coroană prăfuită deasupra mormîntului lui Marinatos stă ca mărturie a locului unde arheologul a murit, în timp ce muncea pe şantierul oraşului descoperit de el.

Această străveche şi originală civilizaţie atrage la Santorin mii de vizitatori. Oamenii secolului XX contemplă, în cadrul grandios al insulei, Pompeiul Egeei, centrul uneia dintre cele mai strălucitoare culturi mediteraneene.

ANDREAS HOFER — EROUL TIROLULUI

(Urmare din p. 56)

perial avea să se dovedească inutil. Evoluţia evenimentelor militare a impus Tirolului statutul unui teatru secundar de operaţii militare. În condiţiile în care luptele principale cu francezii s-au desfăşurat în Bavaria şi Austria răsăriteană, curtea de la Viena a privit lupta ţărănimii din Tirol doar ca o diversiune utilă în spatele inamicului, atît timp cît a servit mobilurilor sale. Deşi a avut tot interesul să-i înfrîngă pe francezi, Francisc de Habsburg s-a temut de forţa maselor dezlănţuite, la fel ca de Napoleon. De aceea, asistenţa Habsburgilor pentru lupta lui Hofer s-a materializat numai în cuvinte frumoase, declaraţii înflăcărate, decoraţii şi modeste ajutoare financiare.

Napoleon pune condiţii

La 6 iulie 1809, Napoleon a înfrînt armata austriacă la Wagram. Cinci zile mai tîrziu, arhiducele Carol a solicitat armistiţiu, consemnat la Znaim. Punctul 4 al documentului consfinţea evacuarea forţelor habsburgice din Tirol şi Vorarlberg. La 30 iulie, mareşalul Lefebvre a intrat din nou în Innsburck. Din capitala landului, Lefebvre a lansat o proclamaţie, reclamînd supunerea necondiţionată, depunerea armelor, în termen de zece zile, şi predarea şefilor militari. Noua ocupaţie străină a catalizat avîntul popular, ce a cuprins pe toţi tirolezii. La 13 august, a avut loc o înfruntare sîngeroasă pe cîmpia de la Witten, dar francezii au rămas pe teren. Victoria, obţinută cu pierderi grele la Wagram l-a constrîns pe Napoleon să ordone retragerea din Tirol. Pentru a treia oară, Tirolul era slobod. La 15 august, Hofer era stăpîn la Innsbruck, unde o adunare locală l-a numit *„Regent al Tirolului în numele Imperiului, pentru afacerile militare, politice, administrative şi diplomatice"*. Hofer l-a informat pe Francisc I despre situaţia din regiune şi i-a solicitat sprijinul. Singurul „ajutor" imperial a constat însă în o decoraţie şi suma de 3 000 ducaţi.

La conferinţa de pace de la Ungarisch-Altenburg, Napoleon a pus condiţii foarte grele Austriei. Din considerente strategice, pentru a controla legătura între Europa Centrală şi Italia şi a avea o bază de atac asupra posesiunilor Habsburgilor, Napoleon a exclus ideea menţinerii Tirolului în cadrul conglomeratului patronat de Viena. Totodată suveranul şi-a exprimat admiraţia faţă de lupta curajoasă a locuitorilor din Tirol. La 14 octombrie 1809, s-a semnat pacea de la Schönbrunn[1]. Austria a pierdut Salzburg, Trieste, Dalmaţia, Galiţia apuseană, Carintia, Tirolul şi Vorarlberg, ultimele două provincii în favoarea Franţei.

Generalul francez Drouet d'Erlon a anunţat ştirea în Tirol, iar viceregele Italiei, Eugeniu de Beauharnais, în marş spre Innsbruck, pentru a pacifica Tirolul, i-a somat pe răsculaţi să capituleze. Pătrunderea trupelor franceze în vestul Austriei a dus la ciocniri sîngeroase la Küchelberg, Bergisel şi Salthaus. Forţele de ocupaţie au întreprins acţiuni de represiune, de pe urma cărora au avut de suferit masele populare. Copleşiţi de forţele net superioare ale Franţei şi Bavariei, ţăranii au bătut în retragere. Flacăra răscoalei a ars pînă în decembrie 1810, cînd au fost nimicite ultimele focare de rezistenţă. Refugiat în munţi, Hofer a fost capturat încă din ianuarie 1810, prin trădare. A fost transferat pe rînd în închisorile militare de la Trento, Merano şi Mantua, judecat de un consiliu de război şi executat la 20 februarie 1810, prin împuşcare. Trupul neînsufleţit a fost înhumat cu onoruri militare abia în 1822, la Hofkirche din Innsbruck.

După răscoala condusă de Hofer, Tirolul meridional a fost anexat Italiei, iar zona Pusterthal — Provinciilor Ilirice. Tradiţia populară a perpetuat amintirea faptelor sale eroice în poemul *Sandwirth Hofer*, scris de Julius Mosen.

[1] Reşedinţa de vară a Habsburgilor de la Viena. A fost proiectată de arhitectul Johann Bernhard Fischer von Erlach.

CLIO ZÎMBEȘTE

●

Mareșalul Lefebvre (1755-1820) a primit, odată, vizita unui fost camarad de regiment. Vizitatorul a admirat, cu vizibilă invidie, frumoasa reședință a mareșalului, spațioasele sale apartamente, caretele și toate cele ce îl arătau a fi un mare demnitar al imperiului napoleonian.

— Trebuie să recunoști că ești, într-adevăr, un om fericit, i-a spus fostul camarad.

— Vrei să ai tu toate acestea? l-a întrebat mareșalul. E foarte simplu. Coboară în curte, iar eu voi pune, la fiecare fereastră, cîte doi soldați, care să tragă asupra ta. Dacă vei izbuti să te strecori printre gloanțe și să scapi, îți voi da ție toate cele pentru care mă invidiezi. Eu așa le-am obținut.

●

Thales din Milet și-a închinat o mare parte din preocupările sale astronomiei.

Mergînd spre locul de unde putea cuprinde cu privirea, cerul, s-a împiedicat și a căzut într-o groapă pe care n-o observase. O bătrînă, care l-a văzut căzînd, i-a spus:

— Cum poți avea pretenția să cunoști ce se petrece în cer, cînd nu ești în stare să zărești ce este la picioarele tale?

●

Poetului francez Piron i s-a prezentat un tînăr care stăruia să fie ascultat. Avea două sonete, pe care le scrisese și dorea ca Piron să-și exprime părerea asupra lor.

L-a citit pe primul. După ce l-a ascultat, Piron a spus:

— Îmi place mai mult celălalt.

●

Întrebată dacă vrea să cunoască viitorul, doamna de Rochefort a răspuns:

— Nu. Seamănă atît de mult cu trecutul.

POȘTA MAGAZIN ISTORIC

LA ZVOLEN

DAN IOAN, din Satu Mare: În luna mai a acestui an, cînd s-au împlinit 40 ani de la zdrobirea nazismului, împreună cu un grup de sătmăreni, am vizitat orașul Zvolen din R.S. Cehoslovacă. Aici se află cimitirul ostașilor români căzuți în luptele de pe frontul antihitlerist pentru eliberarea acestei localități.

Am păstrat un moment de reculegere la mormintele lor și am depus flori, în semn de cinstire a jertfei lor. Au fost clipe solemne, înălțătoare.

Vă trimit și o imagine a monumentului eroilor români înmormîntați la Zvolen.

PE FRONTUL VICTORIEI

Articolele consacrate de revista noastră celei de-a 40-a aniversări a victoriei asupra nazismului, participării României la războiul antihitlerist s-au bucurat de o largă atenție și de aprecieri din partea cititorilor. Unii dintre aceștia, participanți la evenimentele de acum patru decenii, ne-au scris trimițîndu-ne completări, precizări și informații noi, pe marginea articolelor publicate. Iată cîteva dintre acestea:

MIHAI ANTON, învățător pensionar, din Cîmpulung-Muscel: În nr. 2/1985 este amintită eliberarea orașului cehoslovac Tisovec de către Regimentul 27 infanterie din Divizia 6. În acele bătălii a luptat și Grupul 3 cercetare. Cu gradul de locotenent în rezervă am comandat în răz oiul antihitlerist acest grup pe fronturile din Transilvania, Ungaria și Cehoslovacia. Era o subunitate de cavalerie din cadrul Diviziei 3 infanterie.

GHEORGHE M. STOIAN, din Cernavoda, ne trimite cîteva însemnări ale locotenent-colonelului în rezervă Emil Marinescu (decedat), privind luptele insurecționale din august 1944 din zona Cernavoda. În acele zile Emil Marinescu era comandantul detașamentului „Dunărea", din cadrul Regimentului 2 grăniceri.

MIRCEA MAIOR, avocat, locotenent în rezervă, din Brașov, ne relatează despre luptele la care a participat — în calitate de comandant al bateriei IV de tragere din cadrul Regimentului 7 artilerie grea mobilizat la Sibiu — în perioada 26 august-12 decembrie 1944, pe frontul din Transilvania și Ungaria.

DOI MARI PROFESORI

VIOREL V. CUGEREANU, din Orăștie, locotenent-colonel (r) invalid de război, fost elev și, apoi, profesor, la Școala superioară de război din Capitală, ne trimite o evocare a activității desfășurate în cadrul acestei școli militare de Nicolae Iorga și Gheorghe I. Brătianu.

N. Iorga a predat la această școală din anii următori primului război mondial și pînă în iarna anului școlar 1939/1940. În acest an, ultimul din cariera și viața sa, ne-a predat cursul Oameni reprezentativi în purtarea războaielor. Îmi amintesc că la încheierea anului, ofițerul-elev șef de clasă i-a mulțumit marelui istoric pentru cursurile ținute, exprimîndu-și totodată nedumerirea că Iorga nu a amintit între figurile prezentate și un conducător de oști român. Marele istoric, deși vădit surprins de această întrebare, a răspuns: „Dragul meu, eu v-am vorbit despre «oameni reprezentativi în purtarea războaielor» ori noi, românii, nu am purtat războaie, noi am luptat numai spre a ne apăra pacea țării și a caselor noastre".

În iarna anului 1941/1942 cursurile au fost preluate de Gh. I. Brătianu. În lecția de deschidere a omagiat pe marele său înaintaș, împărtășind durerea tragicului său sfîrșit. Cursurile lui Gh. I. Brătianu tratau

POSTA MAGAZIN ISTORIC

Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești, temă care, ulterior, a fost dezvoltată într-o lucrare (reeditată în 1980).

În septembrie 1943, elevii și profesorii Școlii superioare de război au făcut o călătorie de studii în Transilvania. Cînd a aflat de itinerariul nostru, Gh. Brătianu ne-a amintit că se împlineau atunci 342 ani de la asasinarea lui Mihai Viteazul în tabăra de lîngă Turda și ne-a sugerat să ne oprim și la monumentul ridicat în amintirea voievodului.

Pe platoul unde fusese cortul lui Mihai Viteazul, ofițerii-elevi au depus o mare coroană de garoafe, iar unul dintre ofițeri a rostit o cuvîntare omagială. În acele momente grele, cînd o parte din țară se afla cotropită de horthyiști, amintirea marelui voievod unificator de țară ne întărea hotărîrea de a face să dispară granița impusă prin Diktatul de la Viena.

Peste un an, aceeași ofițeri reveneau pe acele locuri, în fruntea unităților armatei române ce luptau pe frontul antihitlerist, pentru dezrobirea țării de sub ocupanții hitleristo-horthyiști.

ISTORIE PE VALEA RODNEI

Prof. IOAN BUREACĂ, de la Liceul „Andrei Mureșanu", din Bistrița, jud. Bistrița-Năsăud, ne scrie despre Valea Rodnei — districtul românesc al Rodnei în evul mediu, din care reținem: Printre „țările românești" existente în evul mediu în Transilvania, se afla și Țara sau Valea Rodnei, care avea în componența sa următoarele așezări: Rodna, Maieru, Singeor, Feldru, Rebra Mare, Rebrișoara, Telciu, Năsăud, Salva, Zagra și Mocod.

Românii de pe Valea Rodnei își aveau propria organizare politică, administrativă și judecătorească, sub forma instituțiilor autohtone a juzilor, cnezilor și voievozilor, anterioare așezării maghiarilor în Panonia. La 1371 este menționat cneazul Gylianus împreună cu obștea românilor din Budacul de Sus; la 1450 este amintit voievodul Buda din Maieru, iar la 1486 cneazul Ioan din Rebrișoara. Pentru anii 1503-1522 sînt menționați în documente opt cnezi și trei voievozi în fruntea obștilor românești din Valea Rodnei.

FOTOGRAF

GH. N. POPESCU-DRĂGOI, din satul Vîlsănești, com. Mușetești, jud. Argeș, ne trimite cîteva date referitoare la un cunoscut fotograf, Ion Niculescu, de la sfîrșitul secolului trecut, care ne-a lăsat sugestive imagini de monumente istorice, obiceiuri și priveliști din satele românești ale acelei perioade. În vremea lui Cuza vodă, I. Niculescu a fost telegrafist la Palatul domnesc din București. În 1876 a fost numit dirigintedi Oficiului telegrafic al Poliției Capitalei, iar în 1879 fotograf al Prefecturii Capitalei.

În colecția corespondentului nostru se mai păstrează 40-50 fotografii realizate de I. Niculescu.

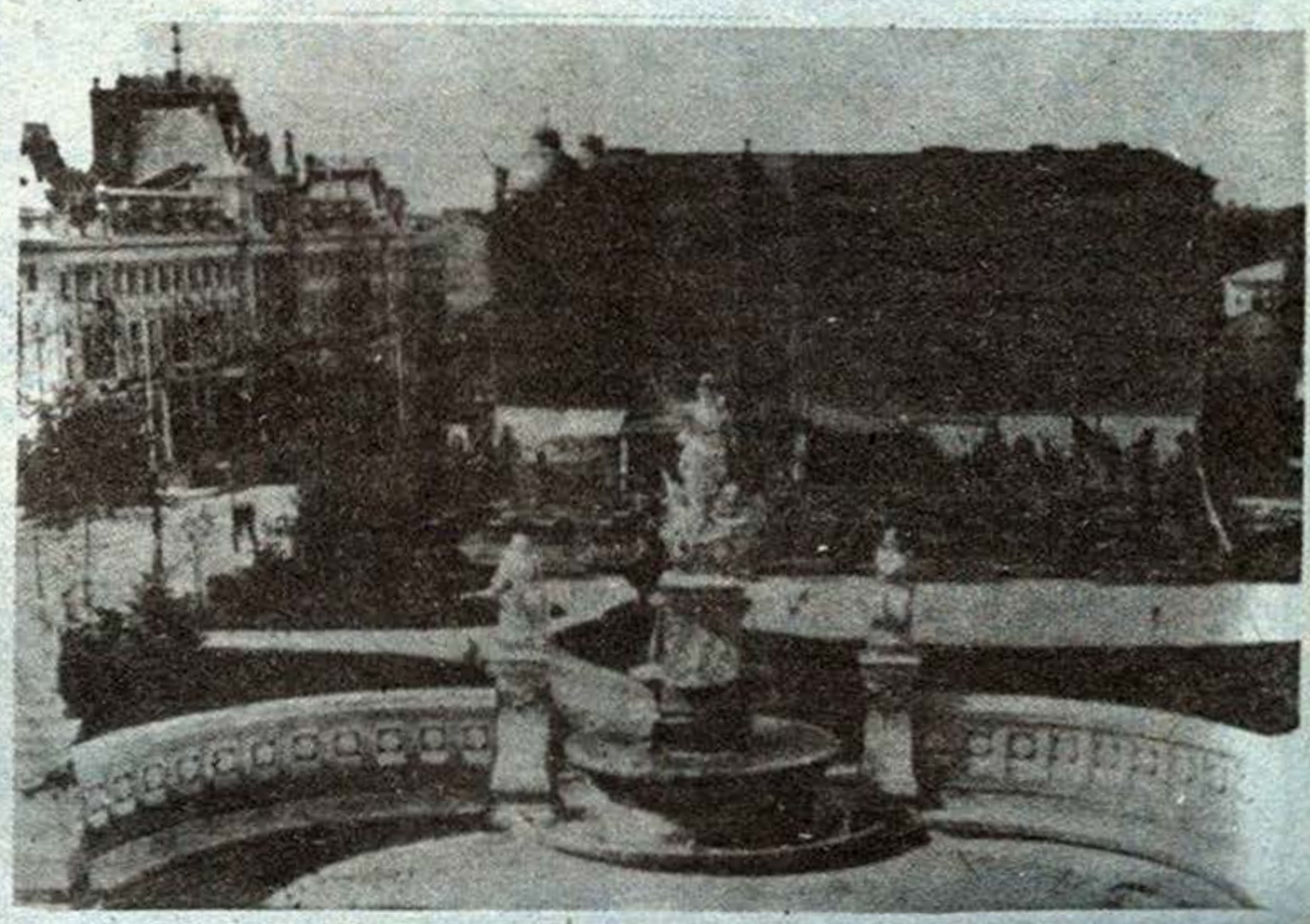

FÎNTÎNĂ 1896

În completarea însemnărilor inedite ale lui Gh. D. Palade din nr. 6/1984, în care fostul om politic liberal se referă și la vizita împăratului Franz Iosif la București, în septembrie 1896, EUGEN V. POENARU, din București, ne pune la dispoziție imaginea de mai sus a fîntînei statuare ridicată în Capitală cu acel prilej.

POȘTA CONCURSULUI

Noul concurs Magazin istoric, Victoria, dedicat celei de-a 40-a aniversări a înfrîngerii nazismului, este întîmpinat cu interes de cititorii noștri. Iată cîteva din opiniile exprimate în scrisorile sosite recent la redacție.

ION STOENESCU, din Craiova: Am așteptat cu interes acest nou concurs care, ca toate concursurile organizate de revistă, constituie un bun prilej de a revedea colecția Magaziunlui istoric din anii precedenți, reîmprospătîndu-ne astfel lectura.

DUMITRU POPOVICI, din București: Deși urmăresc de mai mulți ani revista dv., n-am participat încă la concursurile organizate. Anul acesta m-am hotărît să-mi încerc forțele. Sper să reușesc să dau răspunsuri bune la toate cele 40 întrebări. Vă dorim mult succes.

MARGARETA IONESCU, din Constanța: Am reușit să-mi completez întreaga colecție a revistei și acum aștept cu nerăbdare și celelalte trei serii de întrebări (din care au mai rămas două, una apărînd în acest număr).

TRAIAN PETRE, din Caracal; PUIU FLORESCU, din Medgidia; ION PRISĂCARU, din Iași: Cum am precizat și în numărul trecut, răspunsurile vor fi trimise toate o dată, după publicarea ultimei serii de întrebări.

PUNCT MUZEISTIC

VASILE NEAGU, brezor la întreprinderea „Romlux", din Tîrgoviște, ne scrie despre punctul muzeistic din satul Rîul Alb, jud. Dîmbovița. A fost înființat din inițiativa profesorului pensionar Mihail Alexandrescu, care a colecționat piese istorice, etnografice, obiecte casnice etc. specifice zonei. Punctul muzeistic funcționează în incinta căminului cultural din localitate.

IMPORTANT!

Începînd din nr. 9/1985 — după cum cititorii noștri au remarcat desigur — în paginile Magazinului istoric un nou concurs: Victoria • 40 întrebări, în 4 serii, în 4 numere de revistă • 200 importante premii • Participarea numai pe baza celor 4 talioane publicate în nr. 9, 10, 11 și 12 din acest an ale revistei.

Asigurîndu-vă, deci, din timp, procurarea numerelor 9, 10, 11 și 12 ale Magazinului istoric, vă asigurați participarea la noul concurs Victoria, ale cărui prime întrebări, împreună cu primul talon și cu regulamentul de desfășurare, au apărut în nr. 9/1985 al revistei.

CONTENTS (Romanian History) I.C. Chiţimia Nuremberg 1502: The first foreign Chronicle devoted to Stephen the Great ● M. Dogaru The Coat-of-arms of Voivoda Litovoi (13th century) ● M. Neagoe Portraits of Princes Vlad Ţepeş and Constantin Brîncoveanu on a Peasant Icon ● I. Dumitriu-Snagov Vatican: Treasures of Romanian Art ● M. Muşat, M. Manolescu, V. Pop The Vienna Dictate from 1940 — new documents (III) ● F. Marinescu The Order „Mihai Viteazul" during the anti-Hitlerite War ● A. Rădulescu, T. Cîlnte The Treasure Store of Sucidava-Izvoarele ● Ion Popescu-Puţuri The Arsacids (IV) ● C. Murgescu, Ş. Lache Grigore Gafencu (1892-1957) Memoirs ● In Bucharest, 50 Years Ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I.C. Chiţimia Nuremberg 1502. La premiere chronique étrangere sur Étienne le Grand ● M. Dogaru Les armoires du voivode Litovoi (13e siècle) ● M. Neagoe Les portraits des princes Vlad l'Empalcur et Constantin Brancovan sur une icône paysanne ● I. Dumitriu-Snagov Trésors de l'art roumain à Vatican ● M. Muşat, M. Manolescu, V. Pop 1940: Le Diktat de Vienne — nouveaux documents (III) ● F. Marinescu L'Ordre „Mihai Viteazul" pendant la guerre antihitlérienne ● A. Rădulescu, T. Cîlnte Le trésor de Sucidava-Izvoarele ● Ion Popescu-Puţuri Les Arsacides (IV) ● C. Murgescu, Şt. Lache Grigore Gafencu (1892-1957) Mémoires ● À Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И.К. Кицимия Нюренберг 1502 г. Первая иностранная хроника о Штефане Великом ● М. Догару Герб воеводы Литовой (XIII-йвек) ● М. Нягое Портреты господарей Влад Цепеш и Константин Брынковяну на крестьянской иконе ● И. Думитриу-Снагов Ватикан: Сокровища румынского искусства ● М. Мушат, М. Манолеску, В. Поп Венский диктат 1940 г. — новые документы (III) ● Ф. Маринеску Орден имени Михая Храброго времени антигитлеровской войны ● А. Рэдулеску, Т. Кынынте Сокровищ, обнаруженное в местности Сучидава-Изворяле ● Ион Попеску-Пуцури Аршакиды (IV) ● К. Мурджеску, Ш. Лаке Григоре Гафенку (1892-1957) Воспоминания ● В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) I.C. Chiţimia Nürnberg 1502. Die erste ausländer Chronik über Ştefan den Grossen ● M. Dogaru Das Wappen des Wojewoden Litovoi (13. Jahrhundert) ● M. Neagoe Die Bildnisse der Herrscher Vlad Ţepeş und Constantin Brîncoveanu auf einer Bauernikone ● I. Dumitriu-Snagov Vatican: Rumänische Kunstschätze ● M. Muşat, M. Manolescu, V. Pop 1940: der Wiener Diktat — neue Dokumente (III) ● F. Marinescu „Mihai Viteazul"-Orden im Antihitlerkrieg ● A. Rădulescu, T. Cîlnte Der Schatz von Sucidava-Izvoarele ● Ion Popescu-Puţuri Die Arsakiden (IV) ● C. Murgescu, Şt. Lache Grigore Gafencu (1892-1957) Erinnerungen ● In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) I.C. Chiţimia Nurenberga, 1502. La primera crónica extranjera sobre Esteban el Grande ● M. Dogaru El escudo del vaivoda Litovoi (s. XIII) ● M. Neagoe Los retratos de los principes Vlad el Empalador y Constantin Brincoveanu sobre un icono campesino ● I. Dumitriu-Snagov Vatican: Tesoros de arte rumano ● M. Muşat, M. Manolescu, V. Pop 1940: El Diktat de Viena — nuevos documentos (III) ● F. Marinescu El orden „Mihai Viteazul" en la guerra antihitleriana ● A. Rădulescu, T. Cîlnte El tesoro de Sucidava-Izvoarele ● Ion Popescu-Puţuri Los Arsácidas (IV) ● C. Murgescu, Şt. Lache Grigore Gafencu (1892-1957) Memorias ● En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstăşel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan
TEHNOREDACTOR : Anton Tănase
CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427